

52588

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİMDE PSİKOLOJİK HİZMETLER
ANABİLİM DALI

ÇİMENTO VE OTOMOTİV SEKTÖRLERİNDE
ÇALIŞAN İŞÇİLER ARASINDA
YABANCILAŞMANIN
KARŞILAŞTIRMALI OLARAK
ARAŞTIRILMASI

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kamil TURAN

Hazırlayan
Bülent BAYAT

Ankara - 1996

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

.....ait.....adlı

Çalışma, Jürimiz Tarafından.....

DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(İmza)

Üye.....

Akademik Ünvan, Adı Soyadı

(İmza)

Üye.....

Akademik Ünvan, Adı Soyadı

TEZ ÖZETİ

Bu çalışma, günümüz insanının önemli bir problemi olan yabancılaşma konusunda ve endüstrinin iki sektörünü (otomotiv ve çimento) içerisine alan bir ampirik araştırmadır. Yabancılaşma ile ilgili kuramsal çalışmalar arasındaki farklı bakış açıları nedeni ile ortaya çıkan, yabancılaşmanın nedenleri ve tanımı konusundaki uzlaşmazlık ya da farklılıklar yabancılaşmanın " ne " 'liği ile ilgili spekülasyonlara yol açtığı gibi yabancılaşmanın " nasıl aşılabileceği " ile ilgili objektif ölçütlerin geliştirilmesini de engellemektedir. Zira; her hangi bir yabancılaşma kuram ve tanımından yola çıkılarak ulaşılan sonuçlar, tek boyutlu ve yanıltıcı olabilecektir. Başka bir ifade ile eğer bu durum, yabancılaşma konusunda psikolojik tedaviyi tanımlıyor ise, tedavi ve sürecinde hata ya da yanılma ihtimalini, endüstride yabancılaşmanın önüne geçilmesi çabaları ve sürecini tanımlıyor ise, yanlış teknik ve yöntemleri kullanma ihtimalini mümkün hale getirecektir. Böyle bir sonuçtan kurtulmanın en emin yolu ise, kuramların uzlaşma yolunu açarak, yabancılaşma ile ilgili öncül verilerin sağlam bir temele oturmasını sağlamaktır. İşte bu çalışmanın temel amacı, bu uzlaşmayı sağlayabilecek ampirik verilerin oluşmasına katkıda bulunmaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, yabancılaşma kavramı tarihsel bir bakış açısı içerisinde ve antik dönem düşünürlerinden başlamak üzere yakın dönem düşünürlerine, tek tanrılı dinlerden, teolojik öğretilere kadar geniş bir yelpaze içerisinde teorik olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, birinci bölümde yer verilen yabancılaşma ile ilgilenen kuramcıların ve onların takipçilerinin yabancılaşma tanımları geniş olarak yer almıştır. Bu bölümde, yabancılaşma tanımları ve aralarındaki farklılaşma vurgulanarak bu farklılaşmanın nedenleri ile ilgili tartışmalara da yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü ise ampirik araştırma ve bulgularından oluşmaktadır. Bu bölümde, elde edilen veriler her iki sektörde karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye alınmış ve araştırmanın beklentilerine uygunlukları değerlendirilerek bir takım sonuçlara ulaşılmıştır.

ÖNSÖZ

Bu çalışmaya başlama konusunda karar verirken yabancılaşma konusunda ülkemizde gerçekleştirilmiş araştırmaların azlığı benim için bir motivasyon unsuru idi. Buna karşılık çalışmaya başladıktan sonra işimin çok zor olduğu gerçeği ile karşı karşıya kaldım. Zira; bu çalışmada kriter olarak kullanabileceğim benzer bir araştırma mevcut değildi. Olan araştırmalarla ise, teorik uzlaşmazlık içerisinde idim. Buna rağmen bu çalışmanın mutlaka gerçekleştirilmesi düşüncesini asla aklımdan çıkartmadım.

İkinci büyük problemim, örnekleme yer alan ve ülkemizin hemen tüm coğrafi bölgelerinde bulunan çimento fabrikalarına ulaşmamın maddi ve zamansal zorluğu olarak karşıma çıktı. Buna ek olarak, otomotiv sektöründe araştırma yapmak oldukça güç alınabilen izinler ile mümkündü. Araştırmamın bu safhalarında bana desteklerini veren ve araştırmanın saha kısmını nerede ise, sayelerinde gerçekleştirebildiğim, Türkiye Toprak ve Çimento Sanayii İşçileri sendikası (Çim -Se İş) yöneticilerine ve özellikle bana tüm sabır ve gayretleri ile yardım eden, Çim-Se İş Bartın şube başkanı sayın Ercan GÜNENÇ ve Ünye şube Başkanı Sayın Şevket KIRMAN'a teşekkür ediyorum. Ayrıca Türk Metal Sendikası Bursa 1 nolu Şube Başkan ve yöneticilerine yardımlarından ötürü teşekkürü borç bilirim.

Bülent BAYAT

Tablolar

1.	Sektör Değişkenine Göre Karşılaştırma	133
2.	Otomotiv Sektöründe Yaş Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo	140
3.	Çimento sektöründe Yaş Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo	146
4.	Otomotiv sektöründe Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo	151
5.	Çimento sektöründe Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo	156
6.	Otomotiv ve Çimento Sektörlerinde Medeni Durum Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo	161
7.	Çimento Sektöründe Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo	166
8.	Otomotiv Sektöründe Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo	170
9.	Çimento Sektöründe Aylık Ücret Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo	173
10.	Otomotiv Sektöründe Aylık Ücret Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo	177
11.	Çimento Sektöründe Çalışma Süresi Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo	180
12.	Otomotiv Sektöründe Çalışma Süresi Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo	184
13.	Toplam Teste Verdikleri Cevaplara Göre Çimento ve Otomotiv Sektörlerinin Yüzdelik Değer Bakımından Karşılaştırılması	207
14.	Güçsüzlük Boyutu Alt Testine Verdikleri Cevaplara Göre Çimento ve Otomotiv Sektörlerinin Yüzdelik Değer Bakımından Karşılaştırılması	208

15.	Anlamsızlık Boyutu Alt Testine Verdikleri Cevaplara Göre Çimento ve Otomotiv Sektörlerinin Yüzdelik Değer Bakımından Karşılaştırılması	209
16.	Normsuzluk Boyutu Alt Testine Verdikleri Cevaplara Göre Çimento ve Otomotiv Sektörlerinin Yüzdelik Değer Bakımından Karşılaştırılması	210
17.	Kültürel Uzaklaşma Boyutu Alt Testine Verdikleri Cevaplara Göre Çimento ve Otomotiv Sektörlerinin Yüzdelik Değer Bakımından Karşılaştırılması	211
18.	Kendinden Uzaklaşma Boyutu Alt Testine Verdikleri Cevaplara Göre Çimento ve Otomotiv Sektörlerinin Yüzdelik Değer Bakımından Karşılaştırılması	212
19.	Toplumsal Yalıtılmışlık Boyutu Alt Testine Verdikleri Cevaplara Göre Çimento ve Otomotiv Sektörlerinin Yüzdelik Değer Bakımından Karşılaştırılması	213

KISALTMALAR

S.	: Sayı
C.	: Cilt
s.	: Sayfa
Der.	: Derleyen
Çev.	: Çeviren
P.	: Page
Ed.	: Editör
Vol.	: Volume
No.	: Numara
Nu.	: Number
E.M.L.	: Endüstri Meslek Lisesi
Bkz.	: Bakınız

İÇİNDEKİLER

TEZ ÖZETLERİ	I-III
ÖNSÖZ	V
TABLolar	VI
KISALTLAMALAR	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1	
Yabancılaşma Kavramına Genel Bakış	6
1. Tarihsel Perspektifte Yabancılaşma Kavramı	6
1.1. Antik Dönemden 18. yüz yıla Kadar	6
1.2. Onsekizinci yüz yıl ve Sonrası	17
1.2.1. G.W.F. Hegel ve Yabancılaşma	18
1.2.2. L. Feuerbach ve Yabancılaşma	21
1.2.3. K. Marx ve Yabancılaşma	23
1.2.4. M. Stirner ve Yabancılaşma	27
1.2.5. J.P. Bakunin ve Yabancılaşma	28
2. Yabancılaşma Kuramının Çağdaş Yorumcuları	30
2.1. T. Veblen ve Yabancılaşma	31
2.2. H. Marcuse ve Yabancılaşma	33
2.3. A. Schweitzer ve Yabancılaşma	34
2.4. C.W. Mills ve Yabancılaşma	35
2.5. H. Plessner ve Yabancılaşma	37
2.6. S. Kierkegaard ve Yabancılaşma	38
2.7. J.P. Sartre ve Yabancılaşma	40
2.8. G. Marcel ve Yabancılaşma	41
2.9. K. Jaspers ve Yabancılaşma	42
2.10. E. Fromm ve Yabancılaşma	47
2.11. A. Şeriati ve Yabancılaşma	50

3	Psikoloji Kuramları ve Yabancılaşma Kavramı	53
3.1.	Psikanalitik Kuramlar	54
3.1.1.	S. Freud ve Yabancılaşma	54
3.1.2.	C.G. Jung ve Yabancılaşma	58
3.1.3.	A. Adler ve Yabancılaşma	60
3.1.4.	K. Horney ve Yabancılaşma	62
3.2.	İlişkisel - Yaşantısal Kuramlar	66
3.2.1.	C. Rogers ve Yabancılaşma	66
3.2.2.	Varoluşçu Psikoloji ve Yabancılaşma	69
3.2.2.1.	V. Frankl ve Yabancılaşma	71
3.2.2.2.	R. May ve Yabancılaşma	73
BÖLÜM 2		
Kavramlar ve Tanımlar		77
1.	Yabancılaşma Kavramının Tanımları	77
1.1.	Tanımlar	77
2.	Yabancılaşma Kavramı ile İlişkili Diğer Bazı Kavramlar	88
2.1.	İş Doyumu ve Yabancılaşma	88
2.2.	Stress ve Yabancılaşma	89
2.3.	Siyasal Davranış ve Yabancılaşma	90
2.4.	Cinsellik ve Yabancılaşma	93
2.5.	Bürokrasi ve Yabancılaşma	96
2.6.	Anomi ve Anomi-Yabancılaşma İlişkileri	98
3.	Yabancılaşmanın Sonuçları	100
3.1.	Yabancılaşmanın Bireysel Sonuçları	100
3.2.	Yabancılaşmanın Toplumsal Sonuçları	107
3.2.1.	Yabancılaşma Krizi	107
3.2.2.	Çalışma Hayatında Yabancılaşmanın Son.	112

4. Yabancılaşmanın Nedenleri İle İlgili Teorik Tartışmalar	114
5. Yabancılaşma Kavramının Tez bakımından Tanımlanması	117

BÖLÜM 3

YÖNTEM

1. Araştırmanın Problemi	120
1.1. Problem Cümlesi	121
2. Araştırmanın Amacı	122
3. Araştırmanın Hipotezleri	123
4. Araştırmanın Varsayımları	124
5. Araştırmanın Sınırlılıkları	125
6. Araştırmanın Yöntemi	125
6.1. Evren	126
6.2. Örneklem	126
6.3. Veri Toplama Yöntemi	127
6.3.1. Ölçü Aracı ile İlgili Bilgiler	128
6.4. Verilerin Çözümlemesi ve Değerlendirme	132
Bulgular ve Yorum	133
Bulgular	133
Yorum	188
Sonuç ve Öneriler	196
Yüzdelik Değer Tabloları	200

GİRİŞ

İnsanlık tarihi aynı zamanda insanın doğa ile girdiği egemenlik savaşının da tarihidir. Bu doğaya egemen olma mücadelesinde insan (doğa ile girdiği savaşta avantaj sağlayacağı gerekçesi ile) doğuştan sahip olduğu bir takım haklarını tesis ettiği toplumsal beraberliklere devretmiş. Bu durumun bir sonucu olarak, hızla gelişen toplumsal yapı, denetlenemez bir ivme kazanmış ve meydana getirdiği sistematik insanın anlama sınırlarının ötesine geçerek kavranılması imkansız hale gelmiş ve artık bireyden bağımsız olarak kendini üretmeye başlamıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak , insanın bireysel değeri ve hakları toplumsal yapılanmanın gölgesinde kalmış ve bu durum bir sorun olarak, antik dönemden başlamak üzere yakın zamana kadar insanın düşünsel yaşamının önemli bir kısmını meşgul eder olmuştur.

Doğa ile girdiği savaş, insanın doğadan kopmasına yol açarken, kurduğu toplumsal beraberlikler ise, bireyselliğinden, yani otantik varoluşundan, kopması ile sonuçlanmıştır. Bir başka ifade ile insan; hem doğaya, hem de kendisine yabancılaşmıştır.

18. yüz yılın sonlarına kadar, yabancılaşma ve sonuçları henüz insan için çok ciddi bir sorun olarak algılanmamaktadır . Zira; üretim tarzı ve toplumsal yapı, insanın bireyselliğinin ve yabancılaşmasının farkına varmasını engeller biçimde işlemektedir. Ancak 18. yüzyılda birbiri ile ilintili biçimde ortaya çıkan iki önemli değişiklik (**Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi**) üretim tarzının değişmesi ve bunun sonucu olarak rekabetçiliğe dayalı ferdiyetçi bir yapının ortaya çıkması, hızlanan teknolojik gelişme ve kapitalist toplumsal sistematikğin talep ettiği haliyle bireyi vurgulayan zihinsel alt yapı değişiklikleri, hem insanın

yabancılaşması sürecini hızlandırmış ve hem de bireyin bu durumu fark etmesi ile sonuçlanmıştı. İnsanlık tarihi için dönüm noktası sayılabilecek olan İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde ise ortaya çıkan tablo; hızına erişilmesi mümkün olmayan ve insanın denetiminden çıkmış bir teknolojik, toplumsal ve endüstriyel gelişme, buna paralel olarak artık denetlenmesi mümkün olmayan nesnel yabancılaştırıcılardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni teknolojik ve toplumsal düzenin, insanın refahına hizmet etmesi beklenirken, buna karşıt sonuçların ortaya çıkması. Bir diğer deyişle; kolaylaşan ve modernleşen yaşamına karşılık insanın giderek daha mutsuz olması, sosyal bilimcilerin ve düşünürlerin bu konu üzerinde çalışmalarına neden olmuştu. Mevcut yapılanmanın insanın lehine olmayan bir takım sonuçlara yol açtığını fark eden genç kuşakların H. MARCUSE' un, bireyin yabancılaşmasına ilişkin görüşleri ile 1968 mayısında " İnsanı yabancılaştıran bu yapılanmalara karşı " isyan bayrağını açması, hem bilim adamları ve hem de yöneticiler tarafından mevcut sistemle ilgili sorunların varolduğu konusunda uyarı olarak algılanmıştır. Bu dönemden sonra yapılan deneysel ve istatistiksel çalışmaların ortaya koyduğu vahim sonuçlar; artan suçluluk oranları, intiharlardaki artışlar, çözülen aile ilişkileri ve toplumsal ilişkiler, spekülative cinsel davranışlar ve cinsel sapma davranışlarındaki artışlar, alkol ve uyuşturucu kullanma oranlarındaki patlama ve bu durumun çok küçük yaşlardaki çocuklara kadar yaygınlaşması, örgütlü şiddetin artması ve organize olmuş yıkıcı fikir akımları, toplumsal sınıflar arasındaki uzlaşmanın ortadan kalkması ve bunun yansıması olarak, toplumsal barışın ve üretim ilişkilerinin bozulması, iktisadi boyutta verimliliğin azalması ve

alışan sınıfın sağlık sorunlarındaki artışlar, şu önemli sonuçları açık biçimde ortaya koymuştu; yaşamın anlamını yitirmesi; güçsüzlük duyguları; insanın toplumdan ve kendinden uzaklaşması; kültürel değerlerin değişmesine bağlı olarak referans noktalarının kalmayışı. Bir diğer anlamı ile YABANCILAşMA. Her ne kadar bu kavram teorik olarak antik dönemden beri varlığını hissettirmekle birlikte, sonuçları ile beraber bir sorun olarak varlığını yukarıda bahsettiğimiz dönemde şiddetli biçimde hissettirmiştir.

Yol açtığı sonuçlar konusunda ortak kaygıların varolmasına karşılık yabancılaşmanın kökenleri konusunda farklı dünya görüşlerine göre, farklı ele alışlar bulunmaktadır. Bir diğer deyişle insanın yabancı bir yaşam biçimi içerisinde yitip gitmesine tepki biçiminde ortaya çıkan fikir akımlarından bazıları, insanın toplumları tesis etmeye başladıkları süreci aynı zamanda yabancılaşmanın da başlangıç süreci olarak ele alırken, (bu görüşlere göre toplumsallık birey için anlamsız ve gereksizdir. Zira; toplumsallığın var olduğu yerde mutlak biçimde ortak düşünme zorunluluğu da vardır. Zaten, yabancılaşmayı yaratan da bu durumdur) daha fazla taraftar bulan diğer görüşlerin tezi ise; yabancılaşmanın toplumsal yapılanmanın yanlışlarından ve/veya yanlış toplumsallaşmadan kaynaklandığını savunmaktadır. İşte, yabancılaşma konusunda ortak bir tanıma ulaşılamamış olmanın altında yatan önemli bir neden de bu durumdur ve yol açtığı spekülasyon yabancılaşmanın ortadan kaldırılması ya da etkilerinin hafifletilmesi çabalarının önündeki en büyük güçlüktür. Ülkemizde bu konu ile ilgili fazla araştırma bulunmamakla birlikte teorik ele alışlar, toplumsal ve bireysel boyuttaki yabancılaşmaların ülkemizde ortaya çıkan sosyal ve bireysel problemlerde etkin biçimde rol aldığını ortaya koymaktadır. Bu

görüşlere ait önermeler bir döneme ilişkin yaşantılarımızı değerlendirirken, bireysel kimlik sorunundan, siyasal yaşantılara ilişkin davranışlara kadar geniş bir yelpazeyi, ülkemizde ortaya çıkan yabancılaşmaların niteliklerine göre ele almaktadır. Bu durum kaçınılmaz biçimde böyle olmakla birlikte, ülkemizdeki kritik dönüşüm, 1980 yılı ile başlayan ve batı tarzı bir liberalleşmenin başlangıcı olan dönemdir. Bu dönemde toplumsal yapı ve üretim ilişkileri, farkına varılamayacak ve önüne geçilemeyecek bir hızla kapitalist anlamda bir değişikliğe uğramış ya da değişme sürecine girmiştir. Bu hızlı değişikliğin ortaya çıkardığı yeni değer yargıları sistematığının yol açtığı, bireyin sahip olduğu kültürel ve bireysel değer yargılarına ilişkin anlam yitimi nedeniyle, insanlarda ortaya çıkan boşluk duyguları, batı toplumlarındakine benzer sonuçlar doğurmuş, şiddet ve terörizm, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı artmış, aile yapısı bozulmuş, cinsellik spekülâtif hale gelmiş ve cinsel sapmalar yaygınlaşmış, toplumsal barış bozulma eğilimi göstermiş, çalışma ilişkileri toplumsal sınıfları ve kamu kurumlarını tehdit eden boyutlarda bozulmuş, çalışan kesimin rahatsızlıkları artarak önemli problemler haline gelmiştir. İşte bu batı ülkelerindekine benzer gelişmelerin nedeni ülkemizde yaşanan biçimiyle **YABANCILAŞMA**'dır.

Bu çalışmanın amacı yukarıda bahsettiğimiz teorik tartışmalara çözüm bulmak gibi iddialı bir amaç değildir. Buna karşılık ampirik çalışmaların bulgularının teorik tartışmaların uzlaşmasına yardım edeceği de kaçınılmaz bir gerçekliktir. Bu nedenle çalışmanın, yabancılaşma konusundaki mevcut teorik ele alışlardan ulaşabildiklerimizin tamamını içermesi gerektiğini düşünerek mümkün olduğunca geniş bir

yelpazeyi ele almayı planladık. Bunun aynı zamanda çalışmanın değerlendirilmesi aşamasında kolaylık sağlayacağı kanaatindeyiz.

Bundan sonra da sık sık vurgulayacağımız gibi, nedenleri konusundaki teorik uzlaşmazlık, ortak bir yabancılaşma tanımını engellemektedir.

Üzerinde uzlaşılan bir nokta ise, nihai anlamda, yabancılaşmanın bir " bireysel psikolojik durum " olduğudur. Bu sonucun, çalışmamız açısından önemi ise, bazı psikoloji ve psikoterapi kuramlarının yabancılaşma ile ilgili görüşlerine yer vermek durumunda oluşumuzdur.

BÖLÜM 1

YABANCILAŞMA KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

Kökenleri itibarı ile insanlık tarihi kadar eski olan yabancılaşma kavramını, etki şiddeti bakımından ele aldığımızda, iki farklı dönemde incelemek mümkündür. Bu dönemlerden ilki, Antikite'deki felsefi yaklaşımlar dönemi olarak adlandırabileceğimiz ve yabancılaşmanın henüz metafizik bir düşünce olarak ele alındığı dönem, diğeri ise, on sekizinci yüz yılda ortaya çıkan sanayi devrimi ve sonrasını kapsayan ve yabancılaşmanın metafizik boyuttan somut gerçeklikler dünyasına kaydırıldığı dönemdir.

Yol açtığı sonuçlar bakımından ele alındığında, yabancılaşma ve etkilerinin en şiddetli hissedildiği dönem, II. Dünya Savaşı sonrası olmakla birlikte, bu çalışma bakımından adı geçen dönemi, on sekizinci yüz yıl ve sonrası kapsamında ele almak uygun olacaktır.

1. Tarihsel Perspektifte Yabancılaşma Kavramı

1.1. Antik Dönemden 18. yüz yıla Kadar

Henüz adı konmamış bile olsa, kavramın kökenlerini, antik dönem İonya felsefesine kadar uzatmak mümkündür¹. Antik dönem İonya fizikçilerinin insanı ihmal ederek daldıkları, doğa ve şeyler felsefesine M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısında Sofistler, felsefenin merkezini (işe

(¹). TELMAN, Nursel : İş Psikolojisi, Amaç Basımevi, İstanbul 1987, S : 150 ve ALKAN, T. ve ERGİL, D : Siyaset Psikolojisi, Turhan Kitap evi, Ankara 1980, S: 189

yarar, becerikli yurttaş yetiştirmek gibi, pragmatist bir amaçla bile olsa) doğa ve şey'lerden insana kaydırarak, baş kaldırırlar ². Bir başka ifade ile, M.Ö. 427 fiziksel dünya ve evren kurgusuna karşı olan düşünürlerin, büyük bir güçle ortaya çıkarak, felsefeyi ve felsefi düşünceyi insan yaşamına yönelmeye çağırdıkları bir dönemdir. Bu aynı zamanda antik dönem iyonya fizikçilerinin sunduğu biçimi ile (insanın zihnindeki tasarımları olarak) dünya'nın uzaklığına ve anlaşılmağına bir tepkidir. En büyük sofist Protogoras, kamusal kuruluşların, insanın refahına katkısı açısından değerlendirilmesi gerektiğini söylerken, sofist Antimon ve Alkimeses, bireylerin, kendileri için zor ve ızdırap verici bir kararla özgürlüklerinden vaz geçerek toplumsal bir anlaşma yaptıklarını ve devleti vucuda getirdiklerini savunurlar. Devlet karşısında bireyin durumunu bir sorunsal olarak ele alan sofistlerden, Antimon ve Alkimeses'te devlet yine de zorunlu ve gerekli bir kurum olarak ortaya çıkar³.

Dönemin Atinası, insana ve insan yaşamına ilişkin sorunların, kendilerini artan ölçülerde hissettirmeye başladığı bir kent haline gelmiş, bu yapılanma içerisinde ortaya çıkan insancı tepki, sofistlerin ortaya çıkışı ile birleşerek, doğa ve şey'ler felsefesine başkaldırıya dönüşmüştür⁴.

(²). WEBER, Alfred: (Çev: V. ERALP) Felsefe Tarihi, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1991, S: 41-42 ve GUTHRIE, W.K.C: (Çev: Ahmet CEVİZCİ) İlkçağ Felsefesi Tarihi, Gündoğan Yayınları, Ankara 1988, S: 84-88

(³). BEN-AMITTAY, Jacob: (Çev: M. A. KILIÇBAY, Levent KÖKER), Siyasal Düşünceler Tarihi, Savaş Yayınları, Ankara 1983, S: 56-57

(⁴). GUTHRIE, W.K.C.: İlkçağ Felsefesi Tarihi, S: 81-84

Bu baş kaldırıya, Sokrates, " kendini tanı " çağrısı ile, Stoa'cılar, " kendine egemen olmayı içeren " bildirileri ile katılırlar⁵ . Antikite'de, insanın bağımsızlığını, sıradan kimselerin değer verdiği, zenginlik, mevki vb. şeylerin tutsaklığından kurtulmakta arayan Kirene ve Kinik okulu düşünürlerinin bu düşüncelerinin altında insanın kendisine yabancılaşıyor oluşunun kaygıları yatmaktadır⁶ .

Bu felsefe okullarının amaca ulaşma konusundaki yöntemleri farklı bile olsa, " Kiniklerin başı, Anthitenes'e göre; zorluklar ve sıkıntılar içerisinden geçerek. Kirene okulunun kurucusu Aristippos'a göre; yaşamdan akıllıca tad alarak " antik dönemde, insanın yabancılaşıyor oluşunun, kaygılarını taşıdıklarını sezinleyebiliriz.

Çıkışını, Kinik felsefesi üzerine temellendiren Stoa okulu ve kurucusu kırıbslı Zenon, uygarlık değerlerini kinikler gibi tümü ile reddetmemekle birlikte, bütün söylemlerinde " kendine yeten bilge " adını verdikleri kendi başına var olan bireyi vurgulamaktaydılar. Zenon gibi, Stoa okulunun diğer düşünürleri de bireysel yaşamı toplum halinde yaşama yeğlemektedirler. İnsan yaşamını nihai bir yere koyarak bireyin kalabalıklar içerisinde yitip gitmemesini savunan Stoa'cıların, doğa ve insan ile ilgili görüşleri, Uzakdoğu' nun mistik felsefeleri ile uyuşur. Stoa düşünürleri için insanın kendisi gibi olması ile, doğanın özüne uygun yaşam arasında fark yoktur. Tanrısallık, doğa ve akıllı tanımlayan logos'a uygun yaşam, insanın mutluluğuna hizmet eder. Yani, mutluluğun yolu, kendi gibi olmaktan geçer. Zira, akıl " logos " sadece insana değil aynı zamanda evrene de aittir. O halde doğa ile uyum içinde yaşam, insanın kendi ile uyum içinde bir yaşam demektir. Bu

(⁵). WEBER, Alfred: Felsefe Tarihi, S: 47-48

(⁶). WEBER, Alfred: Felsefe Tarihi, S: 46

sistematik görüş ise, çağdaş yabancılaşma kuramlarının görüşlerine son derece yakındır⁷ . Stoacı'lar insan ve yaşamı ilgili bu görüşlerini " **kendine egemen olmayı** " içeren bir bildiri ile ilan eder. Antik dönemde ele alınabilecek olan son düşünür Pascal'dır* ve orta çağa gelene kadar, bu konu bir daha sorun olarak ele alınmaz.

Yabancılaşma kavramı, orta çağ ve sonrasındaki, tarihsel süreç içerisinde, yahudilik inancında (eski ahid'de), puta tapmayla ilgili olarak ortaya çıkar⁸. Eski ahid, insanların kendi yaşamları ile ilgili öznel nitelikleri, nesnelere aktardıklarını ve böylece, nesnelerin öznel (insani) değerler taşıyan metalar haline dönüştüğünü (dinsel anlamı ile putlara dönüştüğünü) ifade ederek, bunun sonucunda insanın ancak puta tapma yolu ile kendi varlığıyla ilişki kurabilecek hale geldiğini söylemektedir. Böylece insan kendi gücüne ve kendi varlığına, ancak putlara boyun eğmekle ulaşabilmektedir ⁹.

Sonuç olarak; insan kendi yaratıcı gücünü, putların varlığına aktardığı ölçüde çaresizleşmekte ve giderek onlara daha fazla bağımlı hale gelmektedir. İnsanın başlangıçtaki varlığının ancak küçük bir bölümünü kendi bildiğince oluşturmaya ve gerçekleştirmesine izin veren bu

(⁷). GÖZE, Ayferi: Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınları, İstanbul 1989 , S: 57

(⁸). FROMM, Erich: (Çev: Aydın ARITAN) Sahip Olmak ya da Olmak, Arıtan Yayınları, İstanbul 1991, S: 79-80 ve ROUSSEAU, Herve (Çev: Servet KOCAPINAR), Dinler Tarihi, Gelişim Yayınları, İstanbul 1974, S: 121.

(⁹). FROMM, Erich: Sahip Olmak ya da Olmak, S: 81-84

(*). Jacques CHEVALIER'in " ölümle yüz yüze iken insanın kendisine sorduğu soru " ile ilgilendiğini söylediği PASCAL, önceleri içerisinde yer aldığı mekanik dünya görüşünü terk ederek, insanın doğasının bozulmasını ve Tanrı karşısındaki sorumluluklarını yitirmesini bir sorun olarak ele alır. (Ayrıntılı bilgi için bkz: COPLESTON, F.: Felsefe Tarihi, Cilt 4, Bölüm 1b, S: 15-17)

putlar, her zaman nesneler halinde bulunmayıp, zaman içerisinde, devlet, din, bir kişi veya bir eşya biçimine bürünebilir¹⁰ .

Eski ahit'te, Yaratıcı İsrailoğullarına (yahudiler), haftanın altı günü yiyecek toplamalarını, yedinci gün ise dinlenmelerini emreder. Fromm'a göre; bu sözü edilen dinlenme, insanın bir tür fiziksel ve ruhsal gerginlikten kaçınması anlamında olmayıp, insanların kendi aralarındaki ve doğayla insan arasındaki uyumun yeniden sağlanması amacıyla yönelik bir dinlenmedir¹¹.

Bu nitelikleri ile, eski ahit'teki bu, tanrısal ya da dinsel emir, insanın kendisine, doğaya ve topluma yabancılaşmasına karşı bir önlem olarak değerlendirilmelidir.

Yeni ahit ya da hıristiyanlık inancı da, eski ahit gibi, insanın sahip olmak biçiminde var olmasını onaylamayarak, reddeder, bugün mevcut incillerde ana fikir olarak; insanın tüm aç gözlülüklerinden ve mülkiyet arzularından sıyrılması istenir^{12(*)}.

Günümüz düşünürlerinden Fromm, " sahip olmak " biçimindeki yaşam tarzının, toplumsal ve teknolojik yapı tarafından motive edilen ve pekiştirilen, insan benliğine yabancı, bir yaşam tarzı olduğunu savunmaktadır. Bu bakımdan ele alındığında, hıristiyanlık inancındaki bu motiflerin de, insanı yabancılaşmaya karşı korumaya yönelik olduğu görülebilir.

Dinsel tarih bakımından ele alındığında, (kaynağı bakımından) yahudilik ve hıristiyanlık gibi, ele alınabilecek bir diğer inanç biçiminin,

(¹⁰). FROMM, Erich: Sahip Olmak ya da Olmak, S: 85

(¹¹). FROMM, Erich: Sahip Olmak ya da Olmak, S: 82

(¹²). TÜMER, Günay ve KÜÇÜK, Abdurrahman ; Dinler Tarihi, S : 273

(*). Hristiyanlığın LUTHER'ci yorumu olan Protestanlık dışında.

müslümanlık olduğu görülür. Müslümanlık, bundan önce ele aldığımız diğer iki inanç biçimi gibi, insanın kendisine topluma ve doğaya yabancılaşmasını önlemeye yönelik motifler taşır. Diğer tek tanrılı dinlerde olduğu gibi Müslümanlık inancında da, insanın putlara tapması şiddetle yasaklanmıştır ve buradaki put kavramı nesnel bir anlam taşıdığı gibi, değişim metaları, kurumlar, insani kaynaklı değer yargıları ve kişileri tanımlayan anlamlar da taşımaktadır. Putların reddedilmesi ile, yaratıcı karşısında insan yalnız kalır ve kendisine ya da otantik varoluşuna yabancılaşmasına neden olacak olan, varoluş sorumluluğunu başka şeylere (putlara (**)) devredemez.

Zaten İslam dini, doğayı Tanrı'nın vahyinden (Tanrısal söylem delil) başka bir şey olarak tanımlamamıştır. Bu durum, beşeri anlamda da müslüman bilim adamları ve düşünürler tarafından paylaşılmış ve doğanın fenomenleri hiç bir zaman, salt olgular olarak ele alınmamıştır. Bu sistematik ve süreci İslamın doğaya ve insana bakışının seküler bir yapıya oturmasını engellemiş, sonuç olarak insan varoluş zincirini kırarak doğaya ve Tanrı'ya karşı bağımsızlığını ilan etmemiştir. Bir başka ifade ile Tanrı'ya ve O'nun vahyine (doğa'da dahil) isyan edip bunlardan özgürleşmeyi düşünmeyen müslüman paradigma, insanın pozitivist-kapitalist yapılanma ile egosentrik (ben merkezli) varoluşunun ve yabancılaşmasının önündeki en büyük engel olmuştur. İslam dini insanın yaratılışını tanımlarken, Tanrısal bir öz ve doğanın bir unsuru olan toprak - çamur ikilisini kullanmıştır. Böylece doğa ve insan

(**) . Put bir inancı temsil eden ve kendisinde doğa üstü güçler bulunduğu varsayılan, kişi, heykel ya da resimlere takılan isimdir. Yada içlerinde doğa üstü güçler bulunduğu sanılan, kişileştirilmiş, somut ve suni varlıklardır. (Bkz: Cenap YAKAR: İnançlar ve Tutumlar Üzerine, G.Ü. Yayınları, Ankara 1988, S:33)

ayrılmaz bir öze bağlanmış ve doğa insanın var oluşunun ardındaki unsurlardan biri haline gelmiştir¹³.

Görülüyor ki çağdaş yabancılaşma kuramlarının özünü oluşturan, doğa - insan ilişkisi, İslami sistematik içerisinde önemli bir yer tutmaktadır; Tanrısal söylemin (vahyin) doğa'da yer aldığını söyleyen İslam dini, insanın içinde yaşadığı doğaya yabancılaşmasını önlemek için, doğa -insan ilişkilerini düzenleme amacına dönük olarak bazı kurallar koymuştur.

Bir peygamber söylemi ile doğa, insanın ibadet mekanı kılınmıştır ve müslümanlığın en önemli kurallarından biri de ibadet edilen yerlerin kutsallığıdır. Bu durum, doğa - insan bütünlüğünün korunmasını amaçlayan ve böylece insanın doğaya ve giderek kendisine yabancılaşmasını önlemeyi amaçlayan bir motif olarak ele alınmalıdır.

Muhammed el Behiy'e göre; Müslüman düşünür M. İKBAL, islam paradigmasında bireysel varlığın nihai amacının, bir şey görmek değil bir şey olmak olduğunu söyler. Behiy bunun (**yani, nihai amaç için fırsatı sağlayacak olan şeyin**) bireyin sarfettiği çaba ile gerçekleşebileceğini belirtir. Bu durumun gerçek anlamının ise, Decartes'in " **Düşünüyorum** " değil, Kant'ın " **Yapabilirim** " sözüyle belirlenebileceğini iddia eder¹⁴. Görülüyor ki, bu müslüman yorumculara göre; müslümanlık inancı, bireyi varolmakla sorumlu kılmaktadır ve bu varoluşun gerçek belirleyicisi de bireyin kendi

(13). NASR, Seyyis, Hüseyin: (Çev: Şehabettin YALÇIN), Makaleler, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, S: 55-57

(14). EL BEHİY, Muhammed: Çağdaş İslam Düşüncesinin Oluşumu ve Batı, Girişim Yayınları, İstanbul 1986, S: 234

sorumluluğunu yüklenmesi fiilidir. Yani, bireyi varoluşa götüren şey O'nun kendi sorumluluğu altındaki eylemleridir.

Yine bu konu ile ilgili olarak Behiy'in, İkbâl'den aktardığı bir diğer yoruma göre; **"insan yaşamının tümü bireyseldir. Kendi yaşamını yaratan, bireydir ve yaşam ancak bireyin varolduğu yer ve durumlarda ortaya çıkabilir. Bu yaşam ise, eşsiz ve benzersizdir"**. İnsani camaat olarak değil, birey olarak ele alan İkbâl'e göre; hayatın anlamı, bireyin bağımsızlığı ile ortaya çıkar ¹⁵.

İslam dininin, insanın bireyselliğini ya da bireysel varoluşunu talep ettiğini düşünen İkbâl'in şu dizeleri, toplum ve toplum tarafından organize edilen sistematiklerin ya da değer yargılarının zaman içerisinde dokunulmaz ya da kutsal hale gelerek, bireyselliğini elinden aldığını ve özüne yabancı hale getirdiğini oldukça açık olarak ifade etmektedir; *" Medeniyet, Tasavvuf, Şeriat, Kelam, hepside yabancı pullardır "*.¹⁶

Müslümanlığın kutsal kitabı olan, KURAN' da (M. EL BEHİY, 1986) insanın, sonuç olarak varacağı yer, neresi olursa olsun, hiç bir zaman, bireyselliğinin kaybolması anlamına gelmez¹⁷. Bunun en anlamlı ifadesini M. İkbâl'in şu sözlerinde ve çok çarpıcı olarak görebiliriz; **" Hızır'dan bir kase hayat suyu dilemek yerine, susuzluğa ve şiddetli sıcaklığa katlanan kişiye ne mutlu "** ¹⁸.

Müslüman düşünür Lord NORTHBOURNE (Sidi NUH) insanın arızı olarak (yani bir kasap bir fırıncı ya da bir üretici) değil, kendi başına

(¹⁵). EL BEHİY, Muhammed: Çağdaş İslam Düşüncesinin Oluşumu ve Batı, S: 242

(¹⁶) MANZUR, Perviz ; İslam Düşüncesinin Bunalımı ve Ümmetin Geleceği, S: 89

(¹⁷). EL BEHİY, Muhammed : Çağdaş İslam Düşüncesinin Oluşumu ve Batı, S: 247

(¹⁸). EL BEHİY, Muhammed: Çağdaş İslam Düşüncesinin Oluşumu ve Batı, S: 246

(sadece bir insan olarak) ne olduğunu tanımlamadan, kendi gibi olmaya çabalamasının yararsız ve boş yere bir çabalama olduğunu ileri sürer¹⁹. Çağdaş teknolojik ve toplumsal yapılanma, Sidi NUH'un düşünce alanında insan için bir problem teşkil eder. Zira; endüstriyel kapitalizmin ortaya koyduğu ilerleme biçiminde birey, dışsal anlamda bir doyum arayışı içerisinde. Bu durum ise insanın içsel özgürlüğüne hiç bir şekilde hizmet etmemekte olup, aksine bu doyum arayışı, insanın içsel özgürlük arayışını bastırmakta ve benliğinde, içsel özgürlük ihtiyacının yerine geçmektedir. Sonuç olarak insan herşeyi egemenliğine almaya çalışan bu sistematığın kölesi olarak, kendi benliğinden uzaklaşmaktadır. İşte bu yabancılaşmadır²⁰.

Vahyi dinlerden farklı olmakla birlikte teolojik öğretilerde de yabancılaşma ile ilgili verilere rastlamak mümkündür. Örneğin, kaynağını Hint düşüncesi, brahmanlıktan alan budist inanişaya göre; acı içerisindeki hayatın kaynağı bilgisizliktir. Bu bilgisizlik, budizm'in acı içerisindeki hayat olarak tanımladığı tutkular, arzular ve nesnelere bağlanmış bir yaşamı ortaya çıkarır. Bu tür bir yaşam ise, hiçlik ve yabancılaşmış bir yaşam içerisindeki bir BEN kavramının anlatımıdır. Bütün bu olumsuz ve kötü, yaşam biçiminden kurtulmak mümkündür ve bu da ancak bilgi edinmekle olur. İnsanı determine varlık olarak ele almayan budist inaniş biçiminde her insan eylemlerinden sorumludur, bu nedenle de, insan bilgi sahibi olmalı ve nesneler dünyasına

(¹⁹). NOURTHBOURNE, Lord: (Çev: Deniz ÖZER) İlerlemeye Farklı Bir Bakış, İnsan Yayınları, İstanbul 1989, S: 59

(²⁰). NOURTHBOURNE, Lord: İlerlemeye Farklı Bir Bakış, S: 9

bağlanmaktan kurtulmalıdır²¹ (*). Böylece insan kendisi ile daha güçlü ilişkiler kuracak ve yabancılaştırmaktan kurtulacaktır.

ZEN BUDİZM ve LAO-TZU öğretilerinden yapılan şu alıntılarda, çağdaş anlamdaki, bir insanın yabancılaştırması sorunsalı ile, doğunun teolojik öğretilerinin nedenli benzerlikler taşıdığı çarpıcı olarak görülebilir; **İnsanın varoluşunu tanımlamak, sözcüklerin ötesindedir; Yapmanın yolu olmaktan geçer; Varoluşun derinliğini yaşamaya çalış, oradan uzaklaştıkça daha az öğrenirsin** ²² (*) .

Budizm'de olduğu gibi TAO öğretisi'nde de benzer bulgulara rastlamak mümkündür. Hatta Tao'culuk diğer teolojik öğretilerden daha önemli biçimde insanın doğa ve kendisiyle barışık yaşaması gerekliliği üzerinde durmuştur. Tao'cu düşüncede, dönüşüm ve değişim, evrenin en temel özelliğidir, tao düşüncesinin diğer önemli özelliği ise, insanın bu dönüşüm ve değişime aykırı eylemlerden kaçınması gerektiği düşüncesidir ve eylemsizlik (Wu-wei) terimi ile ifade edilir. Ancak bu eylemsizlik mutlak hareketsizlik demek olmayıp, doğadaki herşeyin ve önemle, insanın doğasının gereğini (özüne uygun davranması) yapmasına izin verilmesidir. Eğer bir insan doğaya ve kendisine (özüne) uygun davranmaktan ya da nesnelerin mizaçlarına aykırı hareket etmekten kaçınırsa o insan eylemlerinde başarılı, mutlu ve kendisi gibi olur. Tao'culukta tanımlanan iki düşünce biçiminden biri olan rasyonellik (akılcılık) insanı, ben-merkezli bir yaşama sürükler.

(²¹). Meydan Larousse Cilt 2, s: 547, ve TÜMER, Günay ve KÜÇÜK, Abdurrahman ; Dinler Tarihi, S : 123-135

(²²). GEÇTAN, Engin : Varoluş ve Psikiyatri, Remzi Kitap evi, İstanbul 1992, S: 36

(*) . Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil MERİÇ, Bir Dünyanın Eşiğinde, S: 167-175 ve TÜMER, Günay - KÜÇÜK, Abdurrahman, Dinler Tarihi, S: 68-72

Bu ben merkezli yaşam ise, yabancılaşmış bir yaşamın anlatımıdır. Sezgisellik ya da içsellik doğayla uyum içerisindeki mutlu bir yaşamın esasıdır²³.

Günümüz dünyasında bir yandan dinsel eğilimler (tarikat, cemaat vb.) güçlenerek taraftar bulmaya devam ederken diğer yandan, orta çağ sekülerizminin etkisi ile dinin sosyal hayattan dışlanması eğilimlerinin aynı anda var olduğuna şahit olmaktadır. Din olgusunun toplumsal yapılanma içerisindeki iki karşıt görünümü nasıl açıklanmalıdır? Acaba karşıtlığı yaratan, insanın yabancılaşmanın nedeni olarak gördüğü dini gereksiz ve yararsız ilan eden hayat görüşü sistemlerinin, iktisadi ve sosyal yapılanmaları mıdır? yoksa bu yapılanmaların yarattığı karmaşık uygarlık çölünde " insan sadece ekmekle yaşamaz " diyen dinler midir? Bu konuya cevap bulmak bu çalışma açısından neredeyse imkansızdır ancak, bize göre; bu konuda söylenebilecek en makul şeylerden biri, " Dinsel bakımdan bir yabancılaşmadan söz etmenin mümkün olmadığıdır " çünkü; dinsel tarihin amacı insanı, kendisi ve doğa ile barıştırmaktır. Ancak yine de dinsel bir yabancılaşmadan bahsedilecekse bile bu, günahkar insanın rastlantısal yabancılaşmasından ibarettir (*).

Yukarıdaki bölümde ele aldığımız gibi, teolojik öğretilerden başlayarak, tek tanrılı vahyi dinlere kadar geniş bir yelpazede toplumsal yaşamı etkileyen din kavramı, uzun tarihsel geçmişi

(²³). CAPRA, Fritzof: (Çev: Mustafa ARMAĞAN) Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, İnsan Yayınları, İstanbul 1989, S: 35-36

(*). Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız ; Herve Rousseau, Dinler arihi, S: 9-16

içerisinde kimi zaman insanın yabancılaşımdan kurtulmasının tek çaresi olarak görülürken, kimi zaman insanın yabancılaşımdının nedeni ve sonucu olarak görülmüştür. Bir başka ifade ile dinsel tarih içerisinde, aşkınlık yolunda ilerleyen, dindar insanın mı? yoksa sosyalleştirilmiş insanın mı? " yabancılaşımdı insan " olduğu sorusu tüm dinlerin olduğu gibi, Kiniklerden, Sartre'a kadar çok geniş düşünürler ordusunun da ilgi alanını işgal etmiştir.

Bizde çalışmamızın bu bölümünde, 18. yüzyıl ve sonrasında yer alan düşünürler içerisinde yabancılaşımda ile yakından ilgilenen bazılarının görüşlerine yer vereceğiz.

1.2. Onsekizinci Yüzyıl ve Sonrası

18. yüzyıl sanayi devrimi ile hızlanan teknolojik ve toplumsal değişimler karşısında, çağın düşünürleri, içerisinde yaşadıkları çağın katı, boş, amaçsız ve ruhsuz bir çağ olmasından yakınmaktaydılar²⁴. Plotinius'un, bölünemeyen ve duyulanmayan " BİR " aşama, aşama açılarak en altta, " BİR " e antitez olan, doğal alemdeki maddeye kadar bağlanan bir evrensel katmanlaşmayı doğurur, görüşüne sahip olan yeni platoncu spekülasyon (*), erken dönem Hristiyanlık inancını etkileyerek, hellenistik dönemde, yeni platonculukla, hristiyanlığın kaynaşmasına yol açmıştı. Maddenin, günah ilkesi ile ilişkilendirilmesi,

(²⁴). TOLAN, Barlas: Çağdaş Toplumun Bunalımı, A.İ.T.İ.A Yayınları, Ankara 1981, S: 144 ve ALKAN, T ve ERGİL, D: Siyaset Psikolojisi, S: 189

(*) Yeni Platoncu görüş, Platonculuktan sadece teolojik bir felsefe olmakla ayrılır. Platonculuk sadece felsefe'dir. Yeni platonculukta, maddesel dünya, bir realite olmaktan çıkar, beden ruh'tan ayrılır ve mutluluk yalıtılmış Ruh'ta aranır. Hatta ölüm maddi olan yaşama yeğlenmektedir. İşte bu madde'den bağımsızlaşmış İnsan yaşamı, erken dönem Hristiyanlık inancını etkileyerek, Hristiyanlığın Katolik inancına dönüşür.

Augustine'nin din biliminden geçerek, Luther' in Hristiyanlık yorumuna (**). yansıtmış, bu görüşler de 19. yüzyılda Hegel ve Feuerbach felsefelerinde laik bir temele oturarak yetkinleşmiştir²⁵.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, bu bölümde 18. yüzyıl ve sonrası düşünürlerinden, yabancılaşma ile ilgili görüşleri önemli olan düşünürlerin bir kısmını, Hegel ile başlayarak ele alacağız.

1.2.1. Georg W. F. HEGEL ve Yabancılaşma

Yabancılaşma kavramı, Hegel'in, düşünce sisteminde 1808'de yayımlanan *Phenomenology (olgusalculuk)*, isimli eseriyle merkezi bir yer kazanır. Hegel'e göre, dünya, doğa bilimlerinin söylediği gibi,

(**). Lutherci din anlayışı Katolik anlayışın aksine, insan ve tanrı arasındaki dolaysız, yani; bir ruhban olmaksızın ilişkiyi tanımlar. Lutherci din anlayışında Hristiyan biryc, tanrısal bir ruhla dolar ve her hangi bir bireyle bir rahip arasında bir farklılık kalmaz. Luther ile birlikte, Hristiyanlık dini,tanrısal olanla, dünyevi olanın iç içe geçtiği bir din haline gelir ve dünyevi olan ile tanrısal olan bir, biri ile barışır. Burada önemli olan ise, bu barışmanın dünyevilik içerisinde ortaya çıkmasıdır. Luther'de İnsan ve tanrının inançta ve haz'da ruhsal olarak uzlaşması, keskin hiyerarşik yapılanma içerisindeki katolik din anlayışına karşı, Hegel'deki (Lutherin etkisi ile) topluluk kavramını ortaya çıkarır. Böylece Katolik keskinlik, Hegel'in topluluk kavramı ile demokratik bir dinsel yaşam çizgisine oturur.

Burada Hegel'in ortaya koyduğu biçimi ile insan, özne " olduğu haliyle " olarak tanrının lutfuna mazhar olmuş ve tanrı ile barışmış, sonsuz bir değerdir. (*Bkz: Klasik Alman Felsefesinin G.W.F. Hegel ile Zirveye Ulaşması, Felsefe Dergisi 90/1 S: 15*)

(²⁵). WEBER, Alfred: Felsefe Tarihi, S: 361-366 ve COPLESTON, Frederic: Hegel, Çağdaş Felsefe Dergisi, Cilt 7, Bölüm 1c, S : 60 - 62 ve HEGEL, G. W. F: (Çev: H. DEMİRHAN), Onur Yayınları, Ankara 1976, S:107 ve HÜBSCHER, Arthür:(Çev: İ. TUNALI), Tur Yayınları, Ankara 1980, S: 12

insanın bilinci dışında, birbirinden kopuk nesnelerden oluşmamıştır ve sonuç olarak, insanla ilişkili olmayan, hiç bir gerçek olamaz²⁶.

Hegel'ci düşüncede tek gerçek, insanın gerçekliğidir, doğa dünyasının sözde (yapay) gerçekliği aslında bir yabancılaşmadır. Çünkü; bu sözde nesnelliğin ardındaki görüntü, insana yüklenen, kendi öz yaşamını keşfetmek ve her şeyi kendi öz bilincinin niteliği olarak algılamak görevidir.

Hegel'e göre yabancılaşma, Ruh'un, dünyanın kendisinin dışında olmadığını kavraması sürecinde meydana gelen aksaklığın sonucunda ortaya çıkar²⁷. Bir başka deyişle, doğa dediğimiz şey, Mutlak Ruh'un kendini dışsallaştırması ile ortaya çıkmıştır ve diyalektik süreç içerisinde Mutlak Ruh'un hareketi, bir yabancılaşma ve yabancılaşmadan kurtulma, hareketidir²⁸. Mutlak Ruh'un kendisini dışsallaştırması (**yabancılaşması**) ve tekrar kendine dönmesi (**yabancılaşmadan kurtulması**) sürecinde insan faaliyetleri iki şekilde tanımlanmaktadır; sınırsız ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olan insanın bu faaliyetleri sırasında, tasarımlarını, yani özünü fiziksel nesnelerde, toplumsal kurumlarda, kültürel ürünlerde dışsallaştırması (**ki emeğin dışsallaştırması, Hegel bakımından, emeğin yabancılaşması**

(²⁶). WEBER, Alfred: Felsefe Tarihi, S: 361-366 ve COPLESTON, Frederic: Hegel, Çağdaş Felsefe Dergisi, Cilt 7, Bölüm 1c, S: 60-62 ve HEGEL, G. W. F : (Çev: H. DEMİRHAN), Onur Yayınları, Ankara 1976, S: 107 ve HÜBSCHER, Arthur: (Çev: İ. TUNALI), Tur Yayınları, Ankara 1980, S: 12

(²⁷). HEGEL, G.W.F: (Çev: O. SÖZER), Tarihte Akıl, Ara Yayınları, İstanbul 1991, S: 57-64 ve PIPPIN, Robert B ; Hegel's Idealizm, S : 185

(²⁸). HEGEL, G.W.F: Tarihte Akıl, S: 59 ve ALKAN, T ve ERGİL, D: Siyaset Psikolojisi, S: 190

olmaktadır) insanın yabancılaşması anlamını taşımaktadır²⁹, mutlak ruh'un hareket sürecine bağlı olarak, mutlak'ın kendi bilgisine erişme sürecinin, bir unsuru olması yani; yabancılaşmadan kurtulmasıdır³⁰. Eğer insan bu işlevi yerine getirmiyorsa, özünü yakalayamayan, yabancılaşmış insandır.

Hegelci anlayışta yabancılaşma marazi değil doğal bir olgudur yani kendisini sonlu varlık yoluyla açıklayabilen sonsuz varlık (aşkın varlık, Tanrı) bu yolla, sonsuzdan sonluya ve sonludan sonsuza geçerek, sonlu ve sonsuz varlıklar arasında var olduğu zannedilen (zahiri) ayırım ya da uçurumun var olmadığını gösterebilir. Hegel'e göre, soyut (teorik) olarak düşünüldüğünde, üç ana evreyi kapsadığı görülen dinsel bilincin, ilk evresi Tanrının ayrışmamış evrenselliğinin sonsuz ve yegane gerçeklik olarak tasarlandığı evredir. İkinci evre insanın Tanrıyı düşünerek kendisi ve O (Tanrı) ya da sonsuz ve sonlu arasına bir ayırım getirdiği evredir. Bu evrede insan bilinci, nesne haline dönüşüp, insanın dışına çıkan Tanrı'dan ayrışır, bu yolla günahkar olduğunun farkına varan insan bilincinin ya da insanın yabancılaşması bu evrede ortaya çıkar. Üçüncü evre bireysellik evresidir, bir başka deyişle bu evrede tikel, evrensele, sonlu sonsuza geri döner. Bunların aracı ise, ibadet ve esenliktir. ibadet ve esenlik yolu ile Tanrı ile birleşen insan, ayrılma ve yabancılaşmayı yener³¹.

(²⁹). LÖWITT, Karl: Hegel Felsefesi, Felsefe Dergisi, 90/1, S: 114 ve COPLESTON, Frederic: Hegel, Idea Yayınları, İstanbul 1985, S: 24

(³⁰). LÖWITT, Karl: Hegel Felsefesi, S: 116 ve DİCKEY, Laurence ; Hegel, S: 253

(³¹). COPLESTON, Frederic : Hegel, Felsefe Tarihi Dergisi, Cilt 7, Bölüm 1c, S: 110

Fukuyama, Hegelci düşünceyi ele alırken, Hegel'in, Hristiyanın Tanrının insanı değil de, insanın Tanrıyı yarattığının bilincinde olmadığını söyleyerek, insanın Tanrıyı özgürlük düşüncesinin bir projeksiyonu olarak yarattığını, bu Tanrıya teslim ettiğini, kendisini kurtarabilecekken bile, daha sonra, Tanrı tarafından kurtarılacağı inancıyla, dünyevi kölelik tarzına razı olduğunu, bu nedenle, hristiyanlığın, bir tür yabancılaşma olduğunu söylediğini ileri sürer*

1.2.2. Ludwig FEUERBACH ve Yabancılaşma

Dünya ve insanı, evrensel düşünce adını verdiği Mutlak ruh'un bir yansıması olarak ele alan Hegel 'in aksine, FEUERBACH düşünceyi dünyanın yansıması olarak ele alır³². Buna göre, Hegel'in mutlak ruh dediği Tanrı, Feuerbach'ta insanın yabancılaşmasının bir ifadesi olarak ortaya çıkar^{33**}. Tanrı, insanın mutlaklaşmış ve yabancılaşmış özüdür. Feuerbach'a göre, kendi özünü, insan olarak, kavraması gereken

(*). Burada Hegel ile ilgili olarak böyle bir yorum yapılacaksa bile, bu yorumda, Lutherci din anlayışı olan protestan inancı dışındaki, katolik inanca ait Hristiyanlık yorumunun kastedildiği anlaşılmalıdır. Zira; Protestan yorum tanrıyı dünyevileştirerek, insani bir tanrı haline getirir, böylece insanın mutluluğu tanrıya bırakılmaz ve bu dünyadaki yaşama çekilir.

(32). FEUERBACH, Ludwig: (Çev: O. ÖZÜGÜL), Geleceğin Felsefesinin İlkeleri, Ara Yayıncılık, İstanbul 1991, S: 11-35

(33)..WEISCHEDEL, Wilhelm ; Felsefenin Arka Merdiveni, S:333-335

(**). Feuerbach'a göre; insan için tanrının üstlendiği görev artık bitmiştir. Bundan sonra bu görevi felsefe üstlenmiştir. Zira, akıl artık insanın, kendisini salt insan olarak kavramasına imkan verecek ölçüde yetkinleşmiştir ve insanın kendisini kavrayabilmesi için başka bir varlığa (tanrıya) sığınması gereksizdir ve bu durum zaten bir görüntüden ibarettir. Bir anlamda insan, kendisine ulaşabilmek için, kendi içsellliğini tanrı kavramına projekte etmektedir. Bu durum ise; insanın yabancılaşmasını ifade etmektedir.

insan, ancak, bu yolla yabancılaşmayı aşar. Feuerbach, doğanın özünü, doğanın dışına, insanın özünü, insanın dışına ve düşünmenin fiilini de, düşünmenin dışına koymak anlamında olduğunu, söylediği Hegel felsefesinin insanları kendisine yabancılaştırdığını iddia eder³⁴ (***) . Feuerbach için Hristiyanlık ve Hegel yer bulan Hristiyan inanış, insanın kurtuluşunu ya da içsel özgürlüğünü bu dünyadan sonraki yaşama (Gökyüzü,Cennet) bırakmaktadır. Yani insan, bu dünyadaki köleliğine (yabancı yaşamına) karşılık, öbür dünyayı, yani; cenneti ve insanın kendisini bulduğu (yabancı olmayan) bir yaşamı vaad etmektedir. Bu nedenle hem Hristiyanlık ve hemde Hegel felsefesi insanı kendisine yabancılaştıran iki sistemdir³⁵.

Hristiyan inancına en az Hegel'e olduğu kadar şiddetli eleştiriler yönelten Feuerbach için katolik inanış ve protestan inanış arasında da bir fark yoktur. Feuerbach'a göre; Hegel'ci felsefe, Hristiyanlığın başlangıçtaki gerçekliğini (Feuerbach, Hristiyanlığın ve diğer dinlerin başlangıçtaki işlevlerini gerekli ve zorunlu olarak ele almaktadır) kaybetmesini gizleyerek, insanın yabancılaşmasının nedeni olmuş ve var olan yabancılaşmayı da artırmıştır.

Feuerbach, her din gibi hristiyanlığın da başlangıçta gerçekleri dile getirerek bir muhalefet görevi üstlendiğini söylemektedir. Ancak zaman içerisinde hristiyanlık değişen toplumsal koşullara göre, değiştirilmiş ve

(***) . Hegel için özgürlük (ki yabancı olmayan bir yaşamı temsil eder) bilincin kendisini istemesidir. Başka bir deyişle, insanın bilinçlilik hali, özgürlüğü; yani yabancılaşmadan kurtulmuş bir yaşamı, bilinçsizlik ise zorunluluk, yani; yabancılaşmış bir yaşamı temsil ederler. İşte, Feuerbach'a göre; Hegel'in bu felsefesi insanın özünü, insanın dışına alır ve insanı kendisine yabancılaştırır. (Bkz. HEGEL, Estetik, S: 43)

(34). ERGİL, Doğu ; Yabancılaşma Kuramına İlk Katkılar, S: 95

(35). FEUERBACH, Ludwig: Geleceğin Felsefesinin İlkeleri, S: 58

başlangıçtaki kutsal belgelerine ters düşen anlamlar yüklenmiştir. Bu hristiyanlığın yadsındığı durum, akılda, yürekte, sanat'ta, bilimde ve sanayide ortaya çıkmış radikal bir yadsınma olup, geriye dönmek imkansızdır. Böyle bir sonuç ise, hristiyanlığın elinden, toplumsal muhalefetin alındığı bir anlamı ifade eder. Hristiyanlığın bu dönüşümü (yani, protestan dönüşüm) insanı, kurtuluşu öbür dünyada arayan bu dünyanın yabancılaştırmış, köle insanları haline getirmiştir. Hristiyanlığın yok edilmesi insanın egemenliğini yer yüzüne, bu dünyaya taşır ve insan yabancı yaşamından kurtulur³⁶.

Buraya kadar incelendiğinde, Antik dönemden, yabancılaştırma kavramının yetkin bir nitelik kazandığı, Hegel ve Feuerbach felsefelerine kadar, yabancılaştırmanın meta fizik boyutta ele alındığı gözlenmektedir. Yabancılaştırma kavramını soyutluklar dünyasından çıkararak, somut gerçeklikler dünyasına taşıyan düşünür ise **Marx** tır ve yabancılaştırma literatüründe önemli bir yer işgal eder.

Biz çalışmanın bu bölümünde Marx'ı ve Marx ile başlayan bu dönemi ve bazı düşünürleri ele alacağız.

1.2.3. Karl MARX ve Yabancılaştırma

Tarihin başlangıcında doğanın kölesi olan insan, doğaya egemen olan yasaları anladıkça bu kölelikten kurtulmayı başarmış ve bilinçli bir biçimde doğanın yasalarından yararlanmaya başlamıştır. Ancak bu durum çok uzun sürmemiş bu kez de sosyal alanda bir özgürlük yitimi ya da kölelik doğmuştur. Özel mülkiyetin gelişmesi, sınıflara bölünmüş

(³⁶). FEUERBACH, Ludwig: Geleceğin Felsefesinin İlkeleri, S: 57-59

toplumları ortaya çıkartmış ve insanlar artık kendi sosyal koşullarının kölesi olmuştur. Kapitalizm ise bu köleleşme ya da yabancılaştırılmış yaşamın son noktasıdır³⁷.

Yabancılaştırmayı, metafizik boyuttan çıkararak, ekonomik alanda bir yabancılaştırma tanımı yapan Marx, insan - doğa, insan - toplum ilişkisi açısından, (**insanın kendi türüyle girdiği etkileşim,sırasında bir yandan çevresini değiştirirken, bir yandan da kendisinin değiştiği, bu karşılıklı etkileşimi de değerlendirerek**) evrensel bir insan yerine somut koşullara göre biçimlenmiş bir insan tanımlar ve ele alır³⁸ . Emek ve iş bölümünü, yabancılaştırmanın birer göstergesi olarak ele alan, Marx'a göre; emeğin, insan gücünü ifade etmek,ve dışsallaştırmak olan, başlangıçtaki işlevi, özel mülkiyet ve iş bölümünün gelişmesi ile, giderek bu işlevini yitirir.Başka bir tanımla, emek ve onun ürünleri, giderek insandan ve O' nun irade ve arzularından, farklılaşmış ve bağımsızlaşmış, birer varlık haline gelmiş, böylece emeğin ürettiği nesne, yine emeğin karşısına, yabancı bir şey olarak çıkmıştır³⁹.

Marx' ın, işçi ile, O'nun ortaya çıkardığı ürün arasındaki ilişkiyi ele aldığını, daha önce ifade etmiştik. Daha yalın olarak, Marx' ın tanımı ile insan; öz varlığını çalışmada bulan bir canlı türüdür. Buna karşılık, eğer, iş sürecini denetleyemiyor ise, özü kendisinden uzaklaştırılmış olur, yani, emeği yolu ile yaşamını, ürünü olan nesneye aktaran insanın

(³⁷). GÖZE, Ayferi: Liberal, Marxist ve Faşist Sosyal Devlet Sistemleri, Fakülteler Matbaası, Ankara 1980, S: 75

(³⁸). OZANKAYA, Özer: Toplum Bilime Giriş, B.Y.Y.O Basımevi, Ankara 1979 S: 132 ve ESİN, Pars: İş Bölümü, Yabancılaştırma ve Sosyal Politika, A.Ü. S.B.F. Yayınları, Ankara 1982, S: 34 ve GORZ, Andre ; " Sartre and Marx ", S: 125

(³⁹). ALKAN, T ve ERGİL, D: Siyaset Psikolojisi, S: 192-193 ve TOLAN, Barlas: Çağdaş Toplumun Bunalımı, S: 145-146

bu nesnelleşme yolu ile, yarattığı ürüne teslim olacağını, bu durumun da, emeğin yabancılaşması ile sonuçlanacağını ileri süren Marx; bu yabancılaşmış emek ve içine hapsediği ürünlerinin, giderek, üreticinin (işçinin) kendisini tanımayacağı bir dünya oluşturacağını, sonuç olarak da insanın, giderek kendinden uzaklaşıp, yabancılaşacağını söyler⁴⁰.

Başlangıçta, emeğin yabancılaşmasını tanımlayan Marx, gerçekte, daha kapsamlı bir ele alışla insanın, türsel bir varlık olduğunu da savunur. Bunun bir başka ifadesi; insan, bireyselliğini temsil ettiği gibi, evrenselliğini de temsil etmektedir.. O halde emeğin amacı, aynı zaman da, türsel hayatın da nesnelleştirilmesi olmalıdır. Bu nedenle; emeğin yabancılaşması aynı zamanda türsel hayatında yabancılaşması anlamına gelir. Bir diğer ifade ile, emeğin yabancılaşması ile kendisine (özüne) yabancılaşan insan, aynı zamanda kendi türüne de yabancılaşmaktadır.

Marx'a göre insanı sadece, nesneler evreni yönetmemektedir. Aynı zamanda, insanın bizzat yarattığı, toplumsal ve siyasi koşullar da insanın efendisi haline gelmiştir, böylece doğanın efendisi olduğunu düşünen yabancılaşmış insan gerçekte, şey'lerin ve koşulların kölesi olmuş ve evrenin güçsüz ve zavallı bir çarkı haline gelmiştir⁴¹.

Görülüyorki Marx'a göre, yabancılaşma, en çok işçi sınıfında görülmekle beraber, her kesimden insanı etkisi altına alan ciddi ve yaygın bir hastalıktır. Kapitalist sistem içerisinde, insanın

(⁴⁰).TOLAN, Barlas: Çağdaş Toplumun Bunalımı, Ankara 1981 S: 149 ve MANDEL, Ernst ve NOVACK, George ; Marxist Yabancılaşma Kuramı, İstanbul 1975, S: 34-39

(⁴¹). RUBEN, David - Hilel : Marxism and Materyalism, The Harvester Press-Sussex, G. B. 1979, S : 63-69

yabancılaşmasının kaçınılmaz olacağını savunan Marx'a göre, bu sistemde, ancak bütünü ile yabancılaşarak, yabancılaşmadan ve etkilerinden kurtulunabilir. Oysa insanın, bütünü ile yabancılaşmadan kurtulabilmesi ve özüne dönebilmesi mümkündür ve bu da ancak sosyalizm ile olur⁴².

1800'lü yıllar, Fransız rasyonalizmi ile Alman mutlak idealizminin, kaynaklık ettiği **Anarşizm** düşüncesinin olgunlaştığı yıllardır. Ağırlıklı olarak Alman mutlak idealizminden etkilenen anarşizm, Rousseau'nun, toplumsal sözleşmesinden çıkan devlet kavramının, bireyin özgürlüklerinin ve gelişiminin sağlanması için varolduğunu savunarak, yaşaması gereken şeyin sadece, özgür birliktelik ya da özgür ortaklık olduğunu ileri sürer. Anarşist kurama göre; bireyi, özüne **yabancılaştırıcı** bütün kötülükleri taşıyan devletin, mutlaka ortadan kalkarak yerini bu özgür birlikteliğe bırakması gerekir⁴³.

Kimi ılımlı, kimi daha radikal olmakla birlikte anarşist kuramcılarının hemen tamamı yabancılaşma ve nedenleri ile yakından ilgilenmişlerdir. Bu nedenle anarşist kuramcılarının yer almadığı bir yabancılaşma konsepti eksik olacaktır. Çalışmanın bu aşamasında, Max Stirner'le başlayarak bazı anarşist kuramcılarının yabancılaşma ile ilgili görüşlerini ele alacağız.

(⁴²). HANÇERLİOĞLU, Orhan: Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 7, S: 201-202

(⁴³). ARVON, Henri: (Çev: Ahmet KOTİL), Anarşizm, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, S: 15

1.2.4. Max STİRNER ve Yabancılaşma

" Bireysel yaşam, benzersizdir " diyen, anarşist kuramcı Stirner, insanın toplumsal halinin doğal hali olduğunu, ancak içerisinde yaşadığımız bu toplumsallığın bireyin BEN'ine hizmet etmek yerine, BEN'i baskı altında tuttuğunu söyleyerek, bunun nedeninin, donuk, hareketsiz ve tıkanmış olan toplumsal yaşama aşkın (Trancendental) bir nitelik yüklenmiş olması olduğunu söyler.

Stirner, bu durumu ortadan kaldırabilmek için, insanın özüne yabancılaşmasının temel nedeni olan bu topluma yüklenilen bu " aşkın niteliği " toplumun yapısından koparıp almalıdır görüşünü savunur.

Stirner'e göre, yabancılaşmanın temel nedenlerinden biri de Hümanizm'dir. Zira Hümanizm; bireyin çabalarını " bütün mükemmellikleri kendinde toplayan bir birey yaratılması uğruna " sarfetmesini ister, oysa bu boşuna bir çabadır, zira, bu tanımlanan mükemmel insan bile, bireyin bütün özgürlüğünü yansıtmayıp, sadece varlığımızın, diğer BEN'lerle paylaştığımız toplumsal kısmını içerir. Bu nedenle, özgürlüğümüzün tamamının gerçekleştirilmesi asla mümkün olmaz ve böylece birey, sürekli olarak endişe ya da kaygı içerisinde. İnsanı, varoluşundan zevk aldırان şey, BEN'ini, diğer BEN'ler arasında bir BEN olarak algılamak olmayıp, tanımlanamaz, hiçbir ön varsayımı kabul etmeyen biricik bir BEN olarak algılamak ve bunu yaşamaktır, bu aynı zamanda yabancı olmayan kendi özüne uygun bir yaşamı da ifade eder⁴⁴. Zira; " Biricik İnsan ve Mülkiyeti " adlı kitabında, Max Stirner yabancılaşmayı " bireyden çıkmamış olan ve bireyden kaynaklanmayan bütün güçler " olarak tanımlamaktadır. Stirner'in yabancılaşmadan

(44). Devrimler ve Karşı Devrimler Tarihi Ansiklopedisi, Cilt 2, S: 537 ve ARVON, Henrı; Anarşizm, S: 64

kurtulmak için öngördüğü eylem biçimi olan baş kaldırı ise, içsel bir baş kaldırıdır. Bu baş kaldırı için gerekli olan şey ise, bireyin kendisinin biricik (**yegane**) olduğunun farkına varmasıdır, bu aynı zamanda bireysel özgürlüğün mutlak haklarına kavuşmasını da ifade eder⁴⁵.

1.2.5. Joseph Pierre BAKUNİN ve Yabancılaşma

Bir başka anarşist kuramcı olan **BAKUNİN**'de yabancılaşma konusunda, STİRNER'le benzer düşünceleri paylaşır. Ancak, stirner ile yabancılaşmanın temel nedeni olarak gördükleri bireysel özgürlüğün yok olması konusunda, ayrılırlar. Stirner, bireyin tek başına özgürlüğünü savunurken, Bakunin'de bireyin özgürlüğü kavramı, toplumu oluşturan bütün bireylerin özgürlüklerini sağlamak için gereklidir ve bu durum şu sözlerle tanımlanır " **Benim özgürlüğüm, herkesin özgürlüğünün ürünüdür ve ben, ancak çevremdeki insanların ve bütün insanlığın özgürlüğünü kabul ettiğim ölçüde özgür ve insan olurum** "⁴⁶.

Bakunin tanrı tanımaz (ateist) anarşist kuramcılar arasında en tutucu ve uzlaşmaz olanıdır. Buna karşılık dinin, insanın hayvansal köleliğinden kurtuluşunda gerekli olduğunu kabul eder. Ancak hemen arkasından, insanın hayvansal köleliğinden nasıl kurtulduysa, dinsel köleliğinden de öyle kurtulması gerektiğini söyler.

Aslında, Bakuninin fikirlerinin babası, Feuerbach'tır ve Feuerbach'ta var olan, dinin insanı kendisine yabancılaştırdığı görüşü doğal olarak Bakuninde de gözlenir. Bakunin'in bu fikirleri, kaynağını dinden aldığını

(⁴⁵). CAMUS, Albert ; Başkaldıran İnsan, S: 39 ve ARVON, Henri: Anarşizm, S: 65

(⁴⁶). ARVON, Henri: Anarşizm, S: 53-54

düşündüğü devlet ile ilgili olarak yine aynı sertlikte ve kesin olarak belirir. Bakunin için, devletin diğer kaynaklarından biri olan özel mülkiyet, dolası ile kapitalist sistem mutlaka yerini, kollektif mülkiyet yani sosyalizme bırakmalıdır.

Marx'la birlikte nesnel bir nitelik kazanan yabancılaşma kavramı, bu dönemden sonra, çağdaş, toplumların ciddi bir problemi haline gelir. Ödenen insani bedellere bakılmaksızın, maddesel ihtiyaçları ön plana alan gelişmeler, bu özelliklerin en yoğun görüldüğü refah toplumlarında, suçluluk, alkolizm, uyuşturucu madde bağımlılığı, çeşitli ruhsal hastalıklar ve sosyo-psikolojik rahatsızlıkların yanısıra, sınıfsal farklılaşma ve toplumsal refahtan pay alma gibi konulardaki toplumsal nitelikli rahatsızlıklarla da kendini göstermektedir. Günümüzde insanların yakındığı problemler artık Freud'un zamanında olduğu gibi, Histeri, Fobi vb. durumlar değil, yalnızlık, diğer insanlarla ilişki kuramama, insanlardan soyutlanmış olma, güçsüzlük gibi durumlardır⁴⁷. İnsanların giderek artan yalnızlık duyguları, diğer insanlara karşı gelişen güvensizlik duyguları ve bütün bunların sonucu olarak ortaya çıkan egosentrik (ben merkezci) kişilik yapısının toplumsal ve teknolojik düzenin yeğlediği maddesel değerlere koşut olarak ortaya çıktığı, reddedilemez bir gerçekliktir.

İşte, 19. yüzyılın düşünürleri, bu somut gerçekliklerle karşı karşıya gelirler. 1889'da Renovier ile personalist bir biçim alan, pragmatizm, Schiller tarafından, " **Personal İdealizm ya da Humanizm** " olarak

(47). GEÇTAN, Engin: Çağdaş İnsanda Normal Dışı Davranışlar, A.Ü. E.B.F. Yayınları, Ankara 1978, S:

biçimlendirilir. Ancak bütün bunlardan sonra, pragmatizme yeni bir şekil vererek, pozitivizm ile değiştiren J. Dewey'den, Schopenhauer'a gelene kadar insan ve insana ilişkin sorunlar ve bunların içerisinde yer alan yabancılaşma sorunu bir daha sistematik olarak ele alınmaz.. Bu bahsettiğimiz dönemde pozitivizm ve idealizm'in ilgi alanında yer alan madde, şeyler ve sistemin egemenliğini Schopenhauer kırar. Schopenhauer, idealist filozoflar gibi, idealist bir tavırla şuur'dan hareket ederek felsefe yapmak yerine, felsefe yapmak için bedeni seçmiştir⁴⁸. Bir başka ifade ile, Schopenhauer'in çıkış noktasını, Tanrı veya dünya değil, eylemde bulunan insan oluşturur⁴⁹. Dewey ile felsefenin merkezinde olmaktan uzaklaşan insan, Schopenhauer ile yeniden merkezi bir yer kazanır ve dolayısıyla insanın dünya içerisindeki durumu, sonuç olarak yabancılaşma sorunu, yeniden düşünürlerin gündemini işgal eder.

2. Yabancılaşma Kavramının Çağdaş Yorumcuları

Pozitivizmin egemenliğinin yıkılışı, insan ve insanın bu dünyadaki yerine ilişkin tezlerin hem nicelik ve hemde nitelik olarak zenginleşmesine yol açmıştır. İşte bu dönemle ilişkili olarak çağdaş düşünürler başlığı altında ele alacağımız yakın dönem düşünürlerinin başında, yabancılaşma ile çok yakından ilgilenen Veblen gelmektedir.

(48). COOLINGWOOD, R.G: (Çev: K. DİNÇER), Tarih Tasarımı, Ara Yayınları, İstanbul 1990, S: 115-116

(49). HÜBSCHER; Arthür: Çağdaş Filozoflar, S: 27-28 ve WEICSCHEDEL, Wilhelm; Felsefenin Arka Merdiveni, S: 305-307

2.1. Thornstein VEBLEN ve Yabancılaşma

" *İmperial Germany and the Industrial Revolution* " adlı eserinde, kapitalist toplumu ele alan Veblen, insanların bir birlerini anlamamalarının (yabancılaşma) nedenini, endüstri toplumlarında yaşamalarına rağmen, eski, geçmişe ait kurumsal yapılar ile düşünmeleri olarak görmüştür. Veblen'e göre bu yabancılaşmayı ortadan kaldıracak olan ise, teknoloji toplumunun kuramsal alt yapısını iyi bilen aydınlar ve teknisyenler olacaktır⁵⁰.

Yabancılaşma konusu ile yakından ilgilenen T. VEBLEN, insanın yabancılaşmasına yol açan iki zaaf tanımlamaktadır; bunlardan ilki, insanın, olayları ve nesneleri insanlaştırmayı ve böylece, toplumun akılcı biçimde kavranılmasının imkansız hale gelmesi. İkincisi ise, toplumun çalışmaya karşı küçümseme duygusudur⁵¹. Bunlardan da anlaşılacağı gibi Veblen, çalışma içgüdüsünün bastırılması konusunu ele almış ve bu sürecin insanın özgürlük araçları üzerindeki egmenliğinin kaybını simgelediğini ve bu durumun da, modern kültürün, en evrensel ve en kökten değişimi, olduğunu ileri sürmüştür⁵². Veblen'e göre, Marx'ın iddia ettiği gibi özel mülkiyet ya da kapitalizm, ne yabancılaşmanın başlangıcını belirler ve ne de oluşumu için zemin hazırlar, para ise, yine Marx'ın iddia ettiği gibi, yabancılaşmanın özü değil, yalnızca simgesidir.

Veblen'in kuramında yabancılaşma, çalışma içgüdü ve niteliğinin, sosyal alışkanlıklar ve kurumlar tarafından kirletilmesi sonucu ortaya

(⁵⁰). HANÇERLİOĞLU, Orhan: Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 7, S: 154

(⁵¹). ALKAN, T ve ERGİL, D.: Siyaset Psikolojisi, S: 203

(⁵²). ERGİL, Doğu: "Yabancılaşma Kuramına İlk Katkılar", A.Ü. S.B.F. Dergisi, Cilt 13, Sayı 3-4 1978, S: 99

ıkar⁵³. Veblen, Marx'ın aksine insanın yalnızca doğayı değiştirerek anlayabileceği fikrine katılmaz. O'na göre, insan gerçekte kavrayamadığı bir dünyada, madde üzerinde çalışmaktadır. Bu durum, başka bir deyişle, insanın çalışma sürecindeki nesne ve kurumlara insana benzer nitelikler atfetmesi anlamına gelmektedir. Böylece doğal olan değişebilir olan değişmez ve kutsal hale gelir, sonuç olarak da çalışma eylemi, yabancılaşmanın tohumlarını retir⁵⁴.

Veblen'e göre yabancılaşma, çalışanların birbirlerine verimlilik konusunda kıskanmaları sonucunda da ortaya çıkar. Çünkü, bu durumda insan emeğini, üretmek için değil, daha st düzeyde statü elde etmek için kullanmaya başlar, bu ise, mallara sahip olmayı ve biriktirmeyi gerektirdiğinden, barışçıl kültürden, rekabet ve çekişme haline geçilir, paraya ve servete dayanan bir kültür oluşur. Bu da, çalışmanın daha fazla kirlenmesi ile sonuçlanır.

Çalışmanın amacının, üretimden, elde etmeye dönüşmesi, değer yargılarının da, kişisel nfz ve güç elde etmeye dönüşmesine yol açarak emeğin eşyalaşmasına, yani yabancılaşmasına neden olur⁵⁵.

Veblen, insanın, yabancılaştırıcı iki zaaftan; dolayısı ile, yabancılaşmadan kurtulmasının ancak, " **makina süreci** " ile olabileceğini ileri sürer. Çünkü makina, düşünceden, makinaya yüklenen insana benzer nitelikleri uzaklaştırır, böylece çalışma sürecine insani nitelikler bulaştırılmaz ve maddenin gerçeği, insan

(⁵³). ERGİL, Doğu: Yabancılaşma Kuramına İlk Katkılar, S: 102

(⁵⁴). ALKAN, Türker ve ERGİL, Doğu ; Siyaset Psikolojisi, s: 203

(⁵⁵) ALKAN, Türker ve ERGİL, Doğu ; Siyaset Psikolojisi, S: 204

zihnini işgal eden, insan benzeri, gerçekliklerin yerini alır ve çalışma süreci insanı yabancılaştıramayacak kadar mekanik bir hale gelir⁵⁶.

2.2. Herbert MARCUSE ve Yabancılaşma

Çağdaş yorumculardan, Herbert Marcuse'a göre; hızla gelişen üretim teknolojisi (otomasyon) nedeniyle, el emeği giderek üretimdeki yerini yitirmiş ve kullanılan makineler da her geçen gün daha az iş gücüne ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Üretim sürecinin mekanik hale gelmesi ve hayatın bütününe yayılması ise, insanı tüketen, sersemleten, insanlık dışı bir kölelik halidir⁵⁷.

Marcuse'a göre; ileri endüstriyel toplumun en belirgin özelliği, insanın kurtuluş isteyen ihtiyaçlarının önünü tıkamak; öte yandan, toplumun yıkıcı gücünü ve birey üzerindeki baskı fonksiyonunu destekleyip, hoş görmektir. Bu toplumda, israf üretimi ve tüketimi teşvik edilmekte, bireyin bu sistematik içerisindeki sıkışıklığının devamını sağlayabilmek içinde, serbest rekabet, özgür basın, özgür seçme hakkı gibi aldatıcı özgürlükler sunulmaktadır⁵⁸.

Bu aldatıcı özgürlükler baskıcı toplumun elinde, bireyin üzerindeki egemenlik araçları olarak bulunmaktadır. Efendilerin serbest seçimlerle başa gelişi, ne efendileri ve ne de köleleri ortadan kaldırır. Aksine, çok çeşitli mal ve hizmetler arasından seçim yapmak, sıkıntı ve korku dolu bir yaşam üzerindeki toplumsal baskıyı desteklemeleri nedeni ile,

(⁵⁶). ERGİL, Doğu ; Yabancılaşma Kuramına İlk Katkılar, S: 99

(⁵⁷). MARCUSE, Herbert: (Çev. S. SAĞAN), Tek Boyutlu İnsan, May Yayınları, İstanbul 1968, S: 20-23 ve MARCUSE, Herbert: Negations, Hazell, Watson and Wiley Ltd. Great Britain, S: 249-251

(⁵⁸). TOLAN, Barlas: Çağdaş Toplumun Bunalımı, S: 160-161 ve MARCUSE, Herbert: Negations, S: 252 ve MARCUSE, Herbert: Tek Boyutlu İnsan, S: 34

bireyin yabancılaşmasına neden olur ve üstelik gerçek anlamda bir özgürlüğü de temsil etmezler⁵⁹. Toplumun, insana sunduğu bu yaşam biçimi ile özdeşleşmesi, bireyde daha ileri düzeyde bir yabancılaşmaya neden olur; yabancılaşma tamamen nesnelleşir, yabancılaşmış kişi kendi yabancılaştırılmış yaşamı içerisinde kaybolup gider⁶⁰. Marcuse bu bahsettiği toplumsal sistemin en önemli nedeni olarak, pozitivist mantıksal alt yapıyı görür.

Marcuse için mekanizasyon, iş yaşamındaki fiziksel enerjinin, niceliğini ve yoğunluğunu azaltmaktadır. İleri kapitalist düzende, artık Marx'ın tanımladığından daha karmaşıklaşmış bir mekanizasyon süreci başlamıştır. Bu istismar düzeninde, otomatik ve yarı otomatik tepkilerin oluşturduğu, çalışma süreci, tüketici, sersemletici ve gayri insani bir kölelik olarak yer alır. Makina işçilere uyutucu bir uyum getirmektedir. Bu durum ise, Marx'ın tanımladığından daha yıpratıcı, tüketici ve insanı, kendisine yabancılaştırıcı bir durumdur⁶¹.

Marcuse'a göre; işçilerin kendilerine uyutucu bir uyum getiren bu durumdan kurtulması (yani; yabancılaşmadan kurtulması), pek mümkün gibi görünmemektedir⁶².

2.3. Albert SCHWEİTZER ve Yabancılaşma

Çağımız düşünürlerinden Albert SCHWEİTZER, çağdaş insanın içine itildiği ilişkiler bütününe, O'nu küçülttüğünü ve ruhsal bakımdan

(⁵⁹). MARCUSE, Herbert: Tek Boyutlu İnsan, S: 35

(⁶⁰). THERBORN, Göran: " The Frankfurt Scholl ", Western Marxism, Printed by Unwin Brothers, G.B. 1978, S: 110-113

(⁶¹). TOLAN, Barlas ; Çağdaş Toplumun Bunalımı, S: 160

(⁶²). TOLAN; Barlas ; Çağdaş Toplumun Bunalımı S : 161

zedelediğini savunmaktadır. Schweitzer'a göre, endüstri çağı insanı, bağımlı, mükemmellikten uzak, güçlerini bir noktada toplayamayan ve insanilikten tamamen uzaklaşma tehlikesi içerisinde yaşamaktadır, dahası, kurumsal yapılanması ile insanı kendisi gibi olmaktan öylesine uzaklaştırmıştır bu nedenle, artık bireyler, özgür kişilikler olarak düşünüp davranmamakta ve özgürlüklerini terk ederek, toplumun bir parçası olmayı yeğlemektedirler⁶³. Schweitzer'a göre, iki ya da üç nesildir bir çok kişi, insan olarak değil, sadece çalışan şey'ler olarak yaşamaya başlamıştır. Bütün bunlar ise, bireyin içerisinde bulunduğu yabancılaşmış yaşam biçiminin anlatımıdır⁶⁴. Aynı zamanda bir protestan teolog olan Schweitzer, Hristiyanlığı metafizik iyimserliğine karşı olan metafizik bir şüphecidir. Schweitzer'a göre; insan ancak dünya içerisinde etkin olarak yer aldığı anda yaşamı kendisine ait olur. Bu etkin yer alış insanı yabancılaşmaktan koruyan bir varoluş biçimidir ve insanın tek başına varoluşunu temsil etmez, diğer insanlarla ilişki, samimilik ve topluma karşı görevleride kapsar⁶⁵.

2.4. Charles Wright MILLS ve Yabancılaşma

Bir diğer yorumcu, Mills (**Charles Wright**) şu anda, içerisinde yaşadığımız çağın bunalımlı olmasının temel nedeni olarak; politika, ekonomi, aile yaşamı ve dinsel yaşamda 18 ve 19. yüzyılın sarsılmaz gerçeklerinin yıkılmış ya da çözülmüş ve buna karşılıklı, yeni toplumsal değerlerin ortaya konulmamış olmasını ileri sürerek, insan yaşamının,

(⁶³). SCHEWEITZER, Albert: Out of My Life and Thought, Henry Holt and Comp. Inc. U.S.A. 1933 S: 169-172 ve FROMM; Erich: Sahip Olmak ya da Olmak, S: 228

(⁶⁴). FROMM, Erich: Sahip Olmak ya da Olmak, S: 229

(⁶⁵). HÜBSCHER, Arthür: Çağdaş Filozoflar, S: 153-154

isyan ya da ümit etmek gibi bir heyecandan yoksun kaldığını, bununda (Mills, beyaz yakalılar adını verdiği memurlar vb. kimselerde bu durumun daha vahim olduğunu söylemektedir) insanı bireysel düzeyde silahsız, kollektif düzeyde güçsüz bıraktığını iddia eder⁶⁶.

Tolan (1981) Mills'in Amerikan toplumunun bir kamu toplumu olma özelliğini yitirdiğini ve bunun yerini, siyasal ve toplumsal açıdan yabancılaşmış bireylerin oluşturduğu kitle toplumunun aldığını iddia ettiğini ifade ederek, bu bahsedilen toplumun şu özellikleri taşıdığını söyler:

a) İnsanlar kendi fikir, kanaat ve düşüncelerinden çok, başkalarının düşünce, fikir ve kanaatlerine itibar etmektedirler.

b) Kitle haberleşmesinin örgütlenme biçimi, bireylerin, anında ve etkinlikle tepkide bulunmalarına imkan tanımamaktadır.

c) Kamuoyu birkez oluştuktan sonra, artık kendi denetimini yitirmekte, dolayısı ile kontrolü siyasi iktidara geçmektedir.

d) Kitleleşmiş kamu, iktidar ve kurumları karşısında bağımsızlığını yitirmektedir.

Siyasal yabancılaşmadan hareket eden ve bu yabancılaşmanın altında, sosyolojik değişkenlerin var olduğu kanaatinde olan Mills'e göre, yabancılaşma (bu sonuç, Ernest Becker'in, Mills'in tamamlanmamış bir çalışması üzerine yaptığı yorumdur), toplumsal bireyin,

(66). TOLAN, Barlas: Çağdaş Toplumun Bunalımı, S: 162

keşfedilmemiş gücünü uygulamaya koymasının sağlıksız bir sonucu olarak düşünülmelidir⁶⁷. Yabancılaşma kavramını ilk kez ve derinlemesine ele alarak inceleyen, Mills, bir " Ruhsal yapı " kavramı tanımlar ve Marksist düşünceye sadık kalarak, bu yapının zaman içerisinde toplum tarafından belirlendiğini söyler ⁶⁸.

Mills'te her ne kadar, birey, Freud'da olduğundan farklı olarak (Marx'a yakın), tarihsel bunalımların bir aktörü olarak ele alınıyor ise de, Freud sonrası akımların etkisiyle çocukluk yıllarındaki sosyalleşme ile daha sonraki kişilik yapısı arasında bir ilişkinin varlığını vurgulamaktadır ⁶⁹.

2.5. Helmut PLESSNER ve Yabancılaşma

Alman düşünür Helmut Plessner, Marx'çı ve Varoluşçu görüşleri eleştirerek, insanın iç alemine yerleştirilmiş olduğunu düşündükleri, gerçek kişiliği ile, sosyal kısmının birbirine yabancı olduğu şeklindeki inanışlarının pek anlamlı olmadığını savunur⁷⁰. Plessner'e göre " **Homo Duplex** " olan insan, kendisini ancak toplum içerisindeki bu yabancı rollerinde duplike edebildiği (uyarlayabildiği) oranda insan olur ve kendisini bu roller içerisinde bulmaya çalışır. İnsanın gerçek

(⁶⁷). OSKAY, Ünsal ; C.W. MİLLS ve Toplum Bilimi, S : 247-248

(⁶⁸). MİLLS, C. Wrigth ; İktidar Seçkinleri, S: 417

(⁶⁹). TOLAN, Barlas ; Çağdaş Toplumun Bunalımı, S: 164

(*). Homo Duplex; Toplum içerisinde yaşayan insanın, yaşamı sırasında bir, biri ile farklı bir takım rolleri oynaması gerekmektedir. İşte insan, bireyselliği ile bu rolleri uyandırmak zorunda olan bir varlıktır.

(⁷⁰). ZIJDERVELT, Anton: (Çev: Cevdet CERİT) ,Soyut Toplum, Pınar Yayınları, İstanbul 1985, S:64

kişiliği, sosyal rollerinden arındırıldıktan sonra geride kalan şey değildir⁷¹.

Plessner'e göre, insanı yabancılaşmadan korumaya çalışan ve Luther'in Homo Internus'una kadar uzanan ve bireyin içsel ve subjektif dünyası içerisinde gerçeği, anlamı ve özgürlüğü arayan bu görüşler romantizm'den başka birşey değildir⁷².

Kierkegaard'dan, Soloviev'e, Nietzsche'den, Sartre'a kadar, oldukça geniş bir düşünsel yelpazede yer alan varoluşçu düşünürler, yabancılaşma kavramı ile çok geniş bir biçimde ilgilenmişlerdi.

Birey öncelikli bir perspektif ile insanın varoluş sorununu ele alan Varoluşçu düşüncenin kurucusu Kierkegaard, insanın yabancılaşmasını kurumsallaşmaya ve toplumsallaşmaya bağlar. Biz çalışmanın bu bölümünde, yabancılaşma konusunda oldukça önemli bir düşünür olan Sören KIERKEGAARD ile başlayarak, varoluşçu düşünürlerin bir kısmını ele alacağız.

2.6. Sören KIERKEGAARD ve Yabancılaşma

Yirminci yüzyılın önemli düşünce akımlarından olan, Varoluşçuluğun kurucularından Kierkegaard, Hegel'in Schelling'in ödünç mantığıyla, insanın varoluşunu ele alış biçimine şiddetle karşı çıkar.⁷³

(⁷¹). ZIJDERVELT, Anton: Soyut Toplum, s: 65

(⁷²). ZIJDERVELT, Anton: Soyut Toplum, S: 66

(⁷³). KIERKEGAARD, Sören: "Faith and the Subjective Individual", From Rationalism and to Existentialism, Robert C. SOLOMON, Universty Press of America 1985, S: 84

Kierkegaard'a göre; insanın varoluş gerçeği, asla, " gerçekleşmesi mümkün olan " diye bir kavrama indirgenemez* . Bir başka ifade ile; bireyselleşmiş varoluşu, insanın varoluş gerçeğinin öel bir biçimidir ve ayrı düşünülmesi mümkün değildir.⁷⁴ Ve, insanın bu bireysel varoluşu, bireysel özgürlük, sorumluluk veya suçluluk, ümitsizlik, bağımlılık gibi kavramlar ile ilgili seçeneklerin bir sonucudur⁷⁵.

Kierkegaard için temel olan öznel düşüncedir. Zira, nesnel düşüncede, kişisel tutku, sevgi, nefret gibi içsel ve insani olan özellikler bulunmaz, dolayısıyla bu içsel özellikleri içeren öznellik, varoluşun temelidir⁷⁶. Kaygıyı varoluşun temeli olarak ele alan Kierkegaard, kişi olarak herkesin başka ve yalnızca kendisi olduğunu söyler. İnsanın Tanrı karşısında sorumlu olduğunu savunan Kierkegaard'a göre, insanın sorumluluktan kaçışı O'nu toplumsallığa götürür. İnsanın Tanrıya karşı sorumluluğunu şiddetle savunan Kierkegaard, toplumun bireyin kişiliğini, doğruluğunu ve ahlakını ortadan kaldırdığını ileri sürer. Kierkegaard, topluma, demokrasiye ve sosyalizme şiddetle karşıdır⁷⁷.

(*) Gerçektende Hegel, Schelling'den etkilenmiştir. Schelling'de var olan ruh ve beden arasındaki ikilem ve bölünmüşlük, Hegel'de de gözlenir. Hegel'e göre; algılanan dünyada zihin bir takım ayrılıklar, karşıtlıklar ve çelişkiler bulur ve parçalanışlığın üstesinden gelmeye çalışır. Bu bölünme ruh ve beden arasında olabileceği gibi, özne ve nesne, zihin ve doğa arasında da ortaya çıkabilir. Bu ikilem hangi biçimde ortaya çıkarsa çıksın, aklın amacı ve ilgisi birleşmeye çalışmaktır. İşte Kierkegaard, insanı bu bölünmüş biçimi ile ele almaya karşıdır. (Bkz: WEBER, Alfred, S: 338-342)

(⁷⁴). KIERKEGAARD, Sören: " Faith and the Subjective Individual", S: 85 ve KIERKEGAARD, Sören ; Korku ve Titreme, S: 31

(⁷⁵). KIERKEGAARD, Sören: " Faith and the Subjective Individual", S: 86

(⁷⁶). WEISCHEDEL, Wilhelm ; Felsefenin Arka Merdiveni, S: 319-321

(⁷⁷). RENEAUX; Roger ; Existenizalizm Üzerine, S: 16-19

Zira; Kierkegaard'a göre, bu yukarıda bahsedilenler, insanı kendisinden kopararak, benliğine yabancılaşmasına yol açar⁷⁸.

Diğer varoluşçu düşünürler gibi Kierkegaard'da, yabancılaşmanın bir yaşam biçimi olarak ele alınması gerektiğini savunur, zira; yabancı olmayan bir yaşam biçimi ancak, insanın kendi egemenliğinde, özüne uygun bir yaşam biçimi olabilir. Bir başka deyişle, insanın kendi sorumluluğunda olan şeyleri, başka insanların ya da kurumların egemenliğine (ya da iradesine) bırakması, benliğine yabancı bir yaşam sürüyor oluşunun anlatımıdır.

2.7. Jean Paul SARTRE ve Yabancılaşma

Köklerinden kopmuş, temelini yitirmiş, tarihe güvenini kaybetmiş, toplumda yabancılaşmış, mutsuz insanın varlığını dile getirdiğini savunan varoluşçu düşüncenin, önde gelen düşünürlerinden Sartre, kendisine yabancı, saçma, ezici, güvensiz, başka bir deyişle, hiçlikle karşı karşıya yaşamak zorunda kalan insanın, gittikçe kişiliğinden uzaklaştığını, toplumda yabancılaştığını ve yalnızlaştığını ileri sürer⁷⁹.

Dolayısı ile, bunalan, nedensiz, zorunsuz ve anlamsız bir varlık haline gelen insan, yabancılaşmaktan kurtulmak için, tasarılarına, seçimlerine ve eylemlerine göre, varlığına bir öz ve anlam kazandırmalıdır⁸⁰. Bunu da ancak varoluşunun sorumluluğunu yüklenerek gerçekleştirebilir⁸¹.

(78). WESCHEDEL, Wilhelm ; Felsefenin Arka Merdiveni, S: 321

(79). ARONSON, Ronald: "The Individualist Social Theory of J.P. Sartre", Western Marxism, Printed by Urvin Brothers, G.B. 1978, S: 218-220

(80). DİLMAN, İlham: Existentialist Critiques of Cartesianism, Barnes and Nobles Books, G.B. 1993, S: 54-57

(81). PALMER, Stephen ; Human Ontology and Rationality, S : 77-78

Varoluşçuluğun Tanrı tanımaz (ateist) kanadını temsil eden Sartre, insanın varoluşunu yorumlama bakımından, dinci (Hristiyan) varoluşçularla bir aykırılık taşımaz. Tanrı olsada, olmasa da insanın varoluşu aynı yasaya, yani insanın özünü kendisinin yaratmasına bağlıdır. Sartre, insanı varoluşa, bir diğer deyişle yabancı olmayan bir yaşama götüren şeyin bunaltı (Anxiety) olduğunu söyler. Bunaltı insanı dünya içerisindeki anlamını aramaya yöneltir. Bu ise, insanı hem kendisi ve hem de toplum karşısında sorumlu kılar (Hristiyan varoluşçularda insan, Tanrı karşısında da sorumludur), bu durum ise insanı eylemde bulunmaya zorlar. Eylem içerisindeki sorumlu insanın ulaşacağı yer ise, kendi özüne uygun bir bireyselliktir. İşte bu yabancılaşmadan kurtulmuş bir yaşam biçimidir⁸².

2.8. Gabriel MARCEL ve Yabancılaşma

" Sahip olmak " ve " Olmak " kavramlarını, bir problem olarak ele alan ve inceleyen Gabriel MARCEL, temelde herşeyin, sahip olmak ve olmak arasındaki ayrıma indirilebileceğini savunur⁸³. MARCEL, teknolojinin, insan hayatına getirdiği çok sayıda olumsuz etkiyi tanımlamaktadır, O'na göre, bugün artık teknoloji bir amaç haline gelmiştir. Bu Teknolojik gelişmeler, bir yandan insanı tembelleştirirken, bir yandan da kendine hakim olma yerine, dünyaya hakim olma duygularını güçlendirip pekiştirmektedir⁸⁴. Böylece nesneler,

(82). SOLOMON, Robert, C.: " Satre and French Existentialism ", From Rationalism to Existentialism, Universty Press of America 1985, S: 288-289

(83). MUŞTA, Celalettin: Gabriel Marcel'in Varoluşçuluğu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 900, Kültür Esrleri Dizisi 117, Ankara 1988, S: 37-38

(84). HÜBSCHER, Arthur ; Çağdaş Filozoflar, S: 122

objelerhaline dönüşmekte ve işe yaramaktan başka anlamları da kalmamaktadır. İşte bu varlıktan uzaklaşma, yani; insanın kendine yabancılaşma sürecinin anlatımıdır⁸⁵. Bu düşüncenin ayrıntılı tanımı şöyledir; bu komplike dünyada, iş bölümü karmaşık bir yapıya ulaşmış, insanın fonksiyonları toz haline gelmiş ve önemsizleşmiştir. Artık birey işine angarya gibi bakmaktadır. Sanatkar bir memur veya görevli olarak ele alındığında, artık bir sanatkar değildir ve yaratma mutluluğunu hissedemez, zira, bu mutluluk özgürlükle birlikte bulunur. Böylece insanın anlam katamadığı bu dünya ve giderek kendi varlığı, kendisine yabancı hale gelir⁸⁶.

Marcel, insanın yabancılaşmadan kurtulması ve mutluluğa ulaşması için çözümü, Heidegger, Sartre vb. varoluşçu düşünürlerden farklı olarak, kaygıda değil, ümit etmede, sevinçte ve Tanrıya iman etmede bulur⁸⁷.

2.9. Karl JASPERS ve Yabancılaşma

Kierkegaard ve Nietzsche ile birlikte Ruhun hareketsizliği görüşünü terk eden Karl JASPERS'a göre insan gerçek ve bir defalık olan tarihsel bir varlıktır ve temel niteliklerinden biri de, zorunlulukları aşarak özgürlüğe ulaşmadır⁸⁸. İnsan varoluşunu ancak bireysel çekirdeğinde bulabilir ve varoluş, insanın kendisi gibi olmasını ifade eder⁸⁹.

(85). RENEUX, Roger ; Existensiyalizm Üzerine, S : 78-81

(86). MUŞTA, Celalettin; Gabriel Marcelin Varoluşçuluğu, S: 41

(87). RENEUX, Roger ; Existensiyalizm Üzerine, S : 54 ve HÜBSCHER, Arthür: Çağdaş Filozoflar, S: 122

(88). HÜBSCHER, Arthür: Çağdaş Filozoflar, S: 105 ve OLSON, Alan M. ; Transcendences and Hermeneutics, S: 31-34

(89). HÜBSCHER, Arthür: Çağdaş Filozoflar, S: 106

Jaspers'a göre; bunun dışındaki bir yaşam, yani; kendisi gibi olmayan bir yaşam biçimi yabancılaşmış bir yaşam biçimidir⁹⁰. Oysa insan yabancılaşmış bir yaşamdan kurtulabilir, bu da varoluşun gerçekleştirilmesi ile olur, varoluşun gerçekleşmesi ise eylemle mümkündür⁹¹. İnsan eylemde bulunarak, olanaklarını zorlar bu, insanın ulaştığı noktayı, aşması demektir. Eğer, insan olanaklarının bittiğini düşünürse hiçliğe gider, bu durum ise, insanın kendisine yabancılaşması ile sonuçlanır⁹².

Daha genel bir ifade ile; insan, kendi özgün kararları ile gerçekleşerek, kendi olmalıdır⁹³. Görüldüğü gibi, Jaspers, dünya oryantasyonun'dan kalkar, existens felsefesinin aydınlanmasından geçerek, metafiziğe ulaşır⁹⁴. Jaspers metafiziğinde, insan, kendi varoluşuna ancak, başka varoluşlar ile birlikte ulaşır,yani, varoluşa giden yol başka insanlarla kurulan iletişimden geçer bu ise sevgi ile olur⁹⁵.

Ancak bu, varoluşunun sorumluluğunu başkalarına devretmek anlamını taşımaz. Eğer, başka insanlarla olan ilişkisi sırasında insan, sorumluluklarını bu başkalarına devrederse, bu ilişki insanı, varoluşundan kopararak, kendisine yabancılaştırır.

Varoluş sorununda, varlığın araştırılmasını bir zorunluluk olarak gören Jaspers, özne olmadan, nesne'nin anlaşılamayacağını savunur. Varoluşun aydınlatılması ise, nesnel olandan (Dasein) yani Ben'den

(⁹⁰). OLSON, Alan M ; Trancendents and Hermeneutics, S: 59-61

(⁹¹) RENEAU, Roger ; Existensiyalizm Üzerine, S: 54-56.

(⁹²). SONGAR, Ayhan ; Psikiyatri, S: 144

(⁹³). HÜBSCHER, Arthür ; Çağdaş Filozoflar, S: 105-106

(⁹⁴). GEÇTAN, Gengin ; Varoluş ve Psikiyatri, S: 69-72

(⁹⁵). AKARSU, Bedia ; Çağdaş Felsefe, S: 209

hareket ederek, Ben'i aşıp, bir varoluşa (Existens) yani özgül Ben'e ulaşmak yolu ile olur. Jaspers için bu yukarıda bahsedilenler, saltık anlamda Ben olmayıp, diğer ben'lerle ilişki içindeki Ben'i tanımlar.

Jaspers için varoluşun bir başka boyutunu tarihsellik oluşturur. Bir başka deyişle, birey Dasein olarak vardır ve zaman yani tarih içerisinde Self (kendi) olur.⁹⁶

Jaspers'a göre; saltık özgürlük imkansızdır, bunu zannetmek yani saltık bir özgürlük tasarlamak, aldatıcı bir özgürlük ve yabancılaşmış bir yaşam sunar. İnsanın özgür olabilmesi için, her özgürlüğün bir sınırı olduğunun bilincine varması gerekir. İnsanın özgürlüğünün dünya ile birlikte olmaktan geçtiğini savunan Jaspers'a göre; dünyanın karşısında olmak yabancılaşmış bir yaşamı ifade eder⁹⁷.

Jaspers bireyin (insanın) kendisini unutarak varolduğu yabancılaşmış bir yaşam biçimini, teknik dünyanın ortaya çıkardığı, yabancılaşmış bir yaşam biçimi olarak ele alır. Zaman (saat) üzerine inşa edilmiş ve böylece işleyen bu teknolojik dünya, insanı değişen durumlara koşulan bir makine haline getirmiştir. Artık insan kendi başına bırakıldığında bile, bir hiçtir, kendiliğinden eyleme geçemez. Eğer kendine gelir ve durumunun farkına varırsa, bu koca makine O'nu yine dişlileri arasına alır ve hiçliğe sürükler⁹⁸.

Jaspers'a göre; insanın yabancılaşmasının önemli bir başka nedeni de insandaki, " insanı tanrılaştırma " eğilimidir. Zira; tanrılaşan (put haline

(⁹⁶). JASPERS, Karl: (Çev: İ. Zeki EYÜBOĞLU), Felsefe Nedir, Say Yayınları, İstanbul 1986, S: 9-11

(⁹⁷). JASPERS, Karl: Felsefe Nedir, S: 124 ve RENEAU, Roger ; Existensiyalizm Üzerine, S: 56

(⁹⁸). JASPERS, Karl: Felsefe Nedir, S: 128 ve JASPERS, Karl ; Vernunft und Wiedervernunft in Unserer Zeit, S: 17-21

gelen) diğ er insan, tanrılığa yakış an rolleri oynamak zorundadır. Böylece tanrılaşt ıran kö le durumuna düş er ve tanrılaşt ırdığı kişi karşısında ö zğ ürlüğ ünü yitirerek kendisine yabancı bir varlık haline gelir⁹⁹.

Görölüyorki, insanda var olan existens (varoluş) bireysel öz, çekirdektir ve asla akılcı yollarla kavranamaz ve insanın yalın yaşam ına eş lik eder. Ancak insan yalın yaşam ında ya bu olanağı kullanır ve var olur (insan olur) ya da bu olanağı kullanamaz ve yabancılaş mış bir yaşam içerisinde hiçliğ e gider. Bu olanın kullanılması ya da kullanılmaması ise, ancak insanın ö zğ ür kararları ile gerç ekleşir ve varoluş u gerç ekleştirmek için sadece bilmek yetmez ve mutlaka eylem gereklidir. Bunun yolu ise, varoluş sal iletişim' den geç er¹⁰⁰.

Bu düş ünürlerden sonra, insanın varoluş sorunu ile ya da bir baş ka deyiş le, yabancılaş ma ile çok yakından ilgilenen çağ dā düş ünür, Erich FROMM'a gelene kadar, çok sayıda düş ünür de yabancılaş ma ile doğ rudan olmasa da ilgilenmiş lerdir. Örneğ in; Misterlich'e göre, aile yapısındaki değ iş meler, toplumsal yapının karmaş ıklaş ması, yaşam ın amacındaki değ iş meler, çağ dā uygarlığ ın kaç ınılmaz sonuç larıdır ve bu değ iş meler ruhsal bir yabancılaş mayı ve bunun kaç ınılmaz bir sonucu olarak da, kaygı ve saldı rganlığ ı yaratır¹⁰¹.

(⁹⁹). JASPERS, Karl: Felsefe Nedir, S: 284 ve OLSON, Alan M ; Trancendents and Hermeneutics, S: 59-61

(¹⁰⁰). AKARSU, Bedia : Çağ dā Felsefe, İnkılab Kitapevi, İstanbul 1987, S: 204-206

(¹⁰¹). ÖZBEK, Abdulkadir: Sosyal Psikiyatriye Giriş, Yeni Desen matbaası, Ankara 1971, S: 46

Çağımızın yığın insanını açıklamaya çalışan, **J. Ortega Y. Gasset**, çağdaş yapılanmaların bir sonucu olan uzmanlaşmanın, evrenin küçük bir kısmı hakkında fikri olan, ancak geri kalan ile ilgili olarak pek bir şey bilmeyen insanlar yarattığını söyler, bir başka ifade ile, insan evrenin büyük bir kısmına yabancıdır¹⁰².

Tillich'e göre yabancılaşmanın kökenlerini, makinalaşmada aramalıdır. İnsan elleri ile tesis ederek işlettiği makinanın giderek egemenliğine girmiş, özünü, benliğini, bilincini ve kişiliğini günden güne yitirerek, dönen çarkın bir vidası haline gelmiş, yani; nesnelleşmiştir. Bu insan olmaya aykırı durum ise, bireyin, giderek, yalnızlaşmasına, bunalmasına ve benliğine yabancılaşmasına yol açmıştır¹⁰³.

Çağdaş Yugoslav filozofu **İstvan MESZAROS** (Ergil,1970) mülkiyetin ortaya çıkışı ve iş bölümü arasındaki ilişkinin, kurumsal ya da olgusal bakımdan çok önemli olmadığını ileri sürer. Çünkü MESZAROS' a göre; insanın kendisine yabancılaşmasının aracı olan, tarihin üretici güçleri, insanın yeniden insallaşmasına hizmet eder, bu ise insanın özgürlük mücadelesinin bir parçasıdır. Ve bu diyalektik de, karşılıklı etkileşim açısından değerlendirilmelidir¹⁰⁴. Bu bir başka ifade ile şu anlamı taşır; iş bölümü ve mülkiyet tarihsel süreç içerisinde insanın özgürlüğü için mücadele etmek zorunda kaldığı olgulardan ikisidir. İşte bu nedenle ne kuramsal ve ne de olgusal olarak önem

(102). HÜBSCHER, Arthür: Çağdaş Filozoflar, S: 136 ve Y' GASSET, J. Ortega: " Thoughts of Technology " MITCHAM, Carl and MACKEY, Robert: Philosophy and Technology, The Free Press, Newyork 1972, S: 309

(103). TOLAN, Barlas ; Çağdaş Toplumun Bunalımı, S: 117

(104). ERGİL, Doğu ; Yabancılaşma Kuramına İlk Katkılar, S: 97

taşımazlar. Asıl önemli olan, bu iki kavramın, insanın özgürlüğünün önündeki engeller olması ve yine insanın bu engeller karşısında verdiği mücadele sürecinin diyalektik yapısı içerisindeki ilişkisidir.

Yakın dönem Müslüman düşünürü, **Seyyid Hüseyin NASR'a** göre ise, modern bilimin uygulamaları, yani teknoloji, ahlaki temelden yoksundur ve bazı faydaları olmasına karşılık makina, insan ruhunu öldürmektedir. Ancak bütün bunlara rağmen, teknolojinin neden olduğu yabancılaşmanın, en önemli sorun olmadığını savunan NASR için önemli olan, teknolojinin akılcı olarak kullanılıp kullanılmadığıdır¹⁰⁵. NASR'ın bu görüşü, FROMM'un " teknolojinin akılcı kullanımının sorunun çözümünde önemli olduğu " görüşü ile çok benzeşmektedir.

2.10. Erich FROMM ve Yabancılaşma

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, insanın varoluş sorunu, çağdaş toplumsal ve teknolojik düzen, bu düzen içerisinde bireyin yeri ve durumu gibi konularla çok yakından ilgilenen, önemli düşünür, **Erich FROMM'dur**. Fromm, Marx'çı bir ele alışla yabancılaşmayı bir hastalık olarak tanımlar, Ve varoluşçu düşünürlerin etkisi ile de, insanın doğadan ve bir birinden kopmuş olmasının, kendisini yalnız, soyutlanmış ve yabancı hissetmesine neden olduğunu ileri sürer.¹⁰⁶

(105). NASR, Seyyid Hüseyin: (Çev: Ş. YALÇIN), Makaleler (1), İnsan Yayınları, İstanbul 1995, S:81 ve BALCI, Ersin ; İlerlemenin Öteki Yüzü, S: 30-31

(106). FROMM, Erich: (Çev: Necla ARAT), Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum, Say Yayınları, İstanbul 1989, S: 60 ve FROMM, Erich: (Çev: Roza HAKMEN), Özgürlük Korkusu, Yaprak Yayınları, İstanbul 1991, S: 125

Fromm'a göre; insanın tarih içerisinde, doğadan özgürleşme çabaları, O'nun yalnızlaşması ve yabancılaşması ile sonuçlanmıştır. Bir başka ifade ile; Doğadan özgürleşmeye çalışan insan, toplumsal beraberlikleri kurmuş, zaman içerisinde giderek bu beraberliklere zorunlu hale gelmiştir. Toplumsal yaşam ise, ortak düşünme zorunluluğunu getirdiğinden, insan bireysel varlığına giderek yabancılaşmış, sonuç olarak da, yabancı bir yaşam sürdürmeye başlamıştır¹⁰⁷.

İnsan bu içinde bulunduğu yabancılaşmış yaşam biçiminin verdiği mutsuzluğu giderebilmek için, bir çok toplumsal yaşam biçimini denemiş (**Fromm'a göre, bu durum bireyleşme ya da toplumsal güvenliği yeğleme çelişkilerinin ortaya çıkardığı bir sonuçtur**) ancak artık, kopan, doğa-insan bütünlüğünü, tesis etmek mümkün olmadığından, denediği bütün bu toplumsal yaşam biçimleri, insanı biraz daha mutsuz kılmaktan ve kendisine biraz daha yabancılaştırmaktan başka bir işe yaramamıştır¹⁰⁸. Fromm, Marcel'in tanımladığı " **sahip olmak ya da olmak** " kavramları üzerinde durarak, içinde bulunduğumuz çağda, sanayi toplumlarının, çağdaş kurum ve politik öğretilerin, insanın mutluluğundan çok toplumun çıkarlarına hizmet edecek biçimde, organize edildiklerini, bu durumun ise insanın, milyonlarca yıllık evriminin kalıtsal bir parçası olan, sahip olmak eğilimini pekiştirdiğini ve hatta bu, doğaya, insana ve paraya sahip olmak tutkusunu hızlandırarak, teşvik ettiğini, bu eğilimin ise,

(107). FROMM, Erich: (Çev: Şemsa YEĞİN), Umut Devrimi, Payel Yayınları, İstanbul 1991, S: 16-17

(108). GEÇTAN, Engin: " İnsancı ve Varoluşçu Ekoller Açısından Birey Kurum İlişkileri ve Sorunları ", Yönetim Psikolojisi 2. Ulusal Simpozyumu Bildirileri, T.O.D.A.İ.E. Yayınları, Ankara 1981, S: 93

giderek, istifçilik ve daha ileri aşamada, biçim değiştirerek, tüketme biçiminde bir sahip olmak eğilimine dönüştüğünü ileri sürer¹⁰⁹. Fromm'a göre, bu sahip olunmaya çalışanlar (**duygular tutku düzeyine ulaştığında**) insana sahip olur ve O'nu yönetmeye başlar. Bu önlenmesi güç duygu, insanın varlığına anlam katamamış olmasının ve yalnızlığının anlatımı, bir başka ifade ile, kendi benliğine yabancı bir yaşam biçiminin göstergesidir¹¹⁰. " Sahip olmak ve olmak " kavramlarının tanımladığı, birbirine zıt, iki güçten, toplumsal ve teknolojik yapı tarafından pekiştirilen " **sahip olmak** " eğilimi, insanın, kendisini " **satışa çıkarılmış nesne** " olarak yaşamasına neden olur ve pazarlama yönelimli bireyler yaratır¹¹¹.

Fromm, kapitalist toplumun, politik özgürlüklerden, ekonomik ve toplumsal ilişkilere kadar tüm değerleri pazarın belirlediği bir yapılanma olduğunu söyler. Bu yapılanmada, meta pazarı malların, emek pazarı ise, emeğin alınıp - satılacağı kuralları belirler, buna göre talep etmediği malın değişim değeri yoktur. İşgücü sahibi, emeği satın alarak, verimli çalışmasını buyurabilir. Sermayenin emeğe buyruğu, cansız, ruhsuz şeyleri, yaşayan emekten, insan'dan daha değerli hale getirir¹¹². Sermayenin merkezileşmesi karşısında, zayıflayan tek başına kalan ve güçsüz duruma düşen, işçiler, sendikalarda birleşerek, kendilerini sanayi devleri karşısında koruyacak, güçlü bir önder kadrosu edinmişlerdir. Yani, sermayede olduğu gibi, işçilerde de ağırlık,

(¹⁰⁹). FROMM, Erich: (Çev: Aydın ARITAN), Sahip Olmak ya da Olmak, Arıtan Yayınevi, İstanbul 1991, S: 24-26

(¹¹⁰). FROMM, Erich: Sahip Olmak ya da Olmak, S: 39-40

(¹¹¹). FROMM, Erich: (Çev: Ayda YÖRÜKAN), Erdem ve Mutluluk, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Sosyal ve Felsefi Eserler Dizisi no: 33, S: 89-90

(¹¹²). FROMM, Erich ; Özgürlük Korkusu, S: 95-96

bireyden, yönetime geçmiştir. Böylece, işçiler bağımsızlıklarını yitirerek yöneticilere bağımlı hale gelmiştir¹¹³. Fromm, bütün bunlardan, çağdaş insanın, kendisinden, diğer insanlardan, doğadan yabancılaştırıldığı sonucunu çıkarmaktadır. Hatta O'na göre; meta haline dönüştürülen insan, tüketime yönlendirilmiş ve güvenliği sürüye bağlı, otomat yabancılar haline getirilmiştir.

Fromm, Marx düşüncesinin önemli bölümünü oluşturan işçinin yabancılaşması konusundaki düşüncelerini vurgulamak amacı ile Gillespie'nin şu görüşlerini aktarır : "Planlama ve üretim fiilinin parçalara yarılmasıyla işçinin elinden düşünme özgürlüğü ve özgür davranma hakkı alınmış. Bunun sonucu olarak çalışma düşünceden yoksun yinelemeler dizisine dönüşmüştür. Bu durumun sonucu ise; işçiye yaşamın yasaklanması, denetleme ihtiyacı, yaratıcılık ve mekanın dizginlenmesidir." İşçi için kaçınılmaz sonuç ise, kaçış, kavga, uyuşukluk, yıkıcılık ya da ruhsal bir gerilemedir.

Buna karşılık, nitelikli işçilerle karşılaştırıldığında, kişiliğini, inançlarını ve hatta tebessümünü satmak zorunda kalan, memur, esnaf, tüccar ve hizmet sektöründe çalışanların, yabancılaşma bakımından çok daha kötü durumda olduğu, Fromm'un görüşleri arasında yer alır¹¹⁴.

2.11. Ali ŞERİATİ ve Yabancılaşma

Çağdaş müslüman düşünür, Ali ŞERİATİ insanın sahteleşmesi adını verdiği, yabancılaşma sürecinin nedenini makinalaşmaya

(¹¹³). FROMM, Erich ; İtaatsizlik Üzerine Denemeler, S: 89

(¹¹⁴). GEÇTAN, Engin ; İnsancı ve Varoluşçu Ekoller Açısından Birey-Kurum İlişkileri ve Sorunları, S: 96

bağlayarak, makinalaşmanın bütün insanları aynı tip tüketimin parçaları haline getirdiğini, bu durumun ise, insanın sahteleşmesinin (**yabancılaşmasının**) ve standardlaşmasının başlangıcını oluşturduğunu söyler¹¹⁵. ŞERİATİ, teknolojinin nihai hedefi olan refah'ın, bütün çabalara rağmen sağlanamamış olmasına karşılık, bu nihai hedef uğruna insanın sürekli olarak ihmal edildiğini söyleyerek, bu çabaların amacının da insanı yüceltmek ya da insanca yaşamasını sağlamak olmayıp, refah araçlarını yığmak olduğunu ileri sürer. O'na göre; zaten, Camus ve Sartre'nin saçmalık ya da " **absurdity** " dedikleri de, işte bu durumdur¹¹⁶.

ŞERİATİ, zor olmakla birlikte insanın bu durumdan kurtulmasının mümkün olduğunu, bunun yolunun da insanın insaniliğini, alıp götürren, makinalaşmayı ve makinayı doğalmış gibi kabul etmek ve çılgınca tüketmek yerine akıllıca karşı konulması olduğunu söyler¹¹⁷. Yabancılaşma ve bireysel özgürlük konuları, Şeriatî'de de birbirleri ile yakından ilişki halindedir. Şeriatî'nin insanın dört zindanı dediği " tabiat ", " tarih ", " toplum " ve " kendisi " faktörlerinden oluşan bağlayıcı ve yabancılaştırıcı sistemiğin ilk üçünden bilim " kendisinden " ise, aşk ve din ile kurtulabilir¹¹⁸.

(*). Camus'ya göre, içerisinde yaşadığımız evren az çok tanıdık bir evrendir. Ancak çağdaş yapılanmalar bu evreni, aydınlığın yok olduğu ve düşlerin yitirildiği bir evren haline getirmiştir. Bu durumun insanı ittiği ya da gönderdiği geri dönülmez sürgünde olma duygusu, insanın umut ile ilgili duygularını da alıp götürmüştür. İşte bu insan ve yaşamı arasındaki boşanma ya da ayırılmışlık, Camus'nün "**absurdity**" dediği "**yabancılaşma**" dır.

(115). ŞERİATİ, Ali: " Makinalaşmanın Tuzağında İnsan", İnsan ve Teknoloji, S: 35

(116). ŞERİATİ, Ali: " Makinalaşmanın Tuzağında İnsan", S: 43

(117). ŞERİATİ, Ali: " Makinalaşmanın Tuzağında İnsan ", S : 46

(118). ERKUL, Ali ; Ali Şeriatî'nin Fikir Dünyası ve Aydın Anlayışı, S: 124

Günümüz dünyasında, iş (work) kavramının yeniden tanımlanması gerektiğini savunan F. CAPRA, para ödenmeyen etkinliklerin iş sayılmadığını, bu durumun ise, bazı insanları işsiz haline getirdiğini, işsiz hale gelen bu insanların, kendilerinin ve diğerlerinin gözündeki değerlerini yitirdiklerini söyler. CAPRA'ya göre iş sahibi olanlar da çalışmakla pek de övünç duyamayacakları bir işi yapmaktadırlar. Bu yukarıda bahsedilen durumlar ise, insanları tatmin etmeyen ve **yabancılaştıran** durumlardır**¹¹⁹.

F. Capra (1982), kurumsal büyümenin, ekonomik ve teknolojik büyümeden bağımsız olarak ele alınamayacak bir üçüncü yönünün " kurumsal büyüme " olduğunu savunarak, bu durumun ekonomik kuruluşlardan, okullara ve dinsel kurumlara kadar genişleyen bir sonucu ortaya çıkardığını sonuç olarak da, bu kurumlarla ilişki içerisindeki insanların artan biçimde yabancılaştıklarını ve kişiliklerini yitirdiklerini ileri sürer¹²⁰.

Frederic JAMESON (1994) Marx'çı ve Sartre'ci yabancılaşma kuramlarının belli bir tarihsel anda belli bir tarihsel rol üstlendiğini, ancak bunun dışında, bu kuramlardaki yabancılaşma kavramının bir Burjuva hastalığını (Ruhsal bir hastalık) tanımlaması dışında bir anlam taşımadığını söyleyerek, bu kuramları eleştirir. Jameson'a göre; yabancılaşma modernist bir kavram olduğu kadar, modernist br

(119). CAPRA, Fritzof: (Çev: Mustafa ARMAĞAN), Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, İnsan Yayınları, İstanbul 1989, S: 273

(120). CAPRA, Fritzof: Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, S: 252Kapitalizmin Mantığı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994, S: 132

deneyimdir. Ve bu hastalığın adlandırılmasında Yabancılaşma kavramı yerine, " **RUHSAL FRAGMANLAŞMA** " kavramı kullanılmalıdır¹²¹.

Buraya kadar, edindiğimiz veriler, yabancılaşma kavramının, felsefe ve sosyoloji disiplinlerinin ilgi alanında ele alındığını göstermektedir. Antik dönemden başlayarak, aydınlanma çağına kadar felsefenin birikimleri, yakın zaman da bazı psikoloji kuramlarına kaynak oluşturarak psikolojinin, bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasına yardım eder. Bilim dalı olarak ortaya çıkışından başlayarak, psikoloji, insan varlığı, varlığın anlamı ve insan davranışı üzerinde çalışmaktadır. Dolayısı ile, insan varlığının anlamı ile ilişkili olan yabancılaşma kavramı, psikoloji biliminin de temel ilgi alanlarından birini oluşturur. Zaten, yabancılaşma konusunda üzerinde uzlaşılan bir nokta " yabancılaşmanın bireysel psikolojik bir durum olduğudur ". Biz de, çalışmanın bu bölümünde bazı psikoloji kuramlarının, yabancılaşma ya da insanın yabancılaşması ile ilgili görüşlerine yer vereceğiz.

3. Psikoloji Kuramları ve Yabancılaşma Kavramı

19 uncu yüzyıla gelene kadar, psikolojinin varlığından söz etmek mümkün değildir. 1883 yılında hekim **E. KRAEPELIN** tarafından yayınlanan bir kitapta, beyin patolojisinin, ruhsal hastalıkların oluşumu üzerinde etkileri anlatılmakta idi. Kraepelin ile başlayan bu dönem de, orta çağ demonolojisi ile ilgili inançlar tümden yıkılmış olmakla birlikte,

(121). JAMESON, Frederic: (Çev: Nuri PLÜMER),Postmodernizm ya da Geçkapitalizmin Mantığı, S: 246

henüz ruhsal hastalıkların nedenleri olarak, gensel bir takım bozukluklar düşünölmekteydi¹²².

Bu başlangıçtan, Freud'a gelene kadar, insanlarda var olduğunu düşündüğü manyetik güçle diğer insanları tedavi edebileceğini düşünen hekim **Anton MESMER** ve bundan daha ciddi çalışmaları olan Fransız hekimler **LIEBAULT** ve **BERNHEİM** bulunur. Histeri hastalıklarını hipnozla tedavi etme konusunda oldukça başarılı olan bu iki hekimden sonra, Fransa'ya gelerek buradaki gelişmeleri izlemeye başlayan **S. FREUD** görünür. Ve Freud'la birlikte psikoloji, bilimsel literatürdeki yerini hızla kazanmaya başlar.

Biz, bu çalışmada Psikoloji kuramlarını, Teröpatik anlayışlarına göre; **Psikanalitik kuramlar ve Yaşantısal İlişkisel Kuramlar** olarak iki kategoride ele alarak, yabancılaşma kavramı ile ilişkilerini araştıracağız

3.1. Psikanalitik Kuramlar

3.1.1. Sigmund Freud (Klasik Psikanaliz) ve Yabancılaşma

Fromm'a göre; Ortadoks ve determinist Freudian okul, bir insan doğası tanımlamakla birlikte, yabancılaşma kavramından habersizdir. Hatta, Freud'un tanımladığı, nesne sevgisi ya da sevilecek nesne kavramı, sevilen kişiyi (**insanı**) nesneleştirmiştir¹²³. Buna ek olarak, Fromm, Freudçu konsept'i değerlendirirken, Freudçu okulun, insanı

(122). REUCHLIN; Maurice: (Çev: Tanju GÖKÇÖL), Psikoloji Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, S: 65-66 ve S: 76-77

(123). FROMM, Erich: (Çev:Aydın ARITAN), Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları, Dilek Matbaası, İstanbul 1981, S: 18 ve COREY, Gerald; " Theory and Practice of Counseling and Psychoteraphy ", S: 11

parçalara ayırarak incelemeye çalıştığını, bu nedenle, insanı ölü madde gibi ele alışın, bir bütün olan ve yaşayan insanı açıklama çabalarının hatalı olmasına yol açacağını söylemektedir. Oysa, İnsan ancak subjektifliği içerisinde anlaşılabilir¹²⁴. Buradan çıkardığımız ise; Freudian görüşün bizzat kendisinin insana yabancı veya yabancılaştırıcı olduğudur. Zaten; Freud'un kuramsal altyapısını geliştirdiği dönemde, yabancılaşmanın henüz bir sorun olarak belirgin olmadığını da düşünürsek, doğal olarak Freudçu konsept'in yabancılaşma kavramını barındıramayacağı açıktır(*)).

Ancak, bu görüşlerimize rağmen, **Pars ESİN (1982), Fromm'un Beyond the Chains of Illusion**, isimli kitabında, Marx'çı yabancılaşma kuramı ile Freud'çu psikanaliz arasında bir ilişki kurmaya çalıştığını söylemektedir. Buna göre; Marx yabancılaşmanın nedeni olarak, hasta toplumu görürken, Freud'da bireysel bir nedeni, "ruh hastalıklarını" işaret etmektedir (**Freud, yabancılaşmayı bir kavram olarak kullanmamış, bu kavramı Fromm ilave etmiştir**). Yani; yetişkin bir ruh hastası, yabancılaşmış bir insandır, kendisini güçsüz hisseder ve kendisini, kendi eylem ve deneyimlerinin öznesi olarak ortaya koymaz ya da kendisini bu şekilde göremez, bundan ürküntü duyar ve kendini

(124). FROMM, Erich: Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları, S: 20

(*). Determinist bir kimliği olan Freud'çu konsept, yabancılaşma kavramını barındırmamakla birlikte, özellikle Marx'çı yabancılaşma kuramı ile Freud'un ruhsal hastalıklara ilişkin görüşleri arasında ilişki kurma çabaları gözlenmektedir. Bu bir bakıma Freud düşüncesi ile çağdaş yabancılaşma kavramını buluşturma çabasıdır denilebilir.

engellenmiş hisseder. Yabancılaşmış olduğu içindir ki, ruh hastasıdır¹²⁵.

Gerçektende Fromm, *Beyond the chains of illusion*, adlı kitabında, Marxçı yabancılaşma kuramı ile, Freud'un klasik psikanalizi arasında bir ilişki kurmaya çalışır. Fromm'a göre, Freud'un en temel kavramlarından biri olan, transferans (transference) sürecinde hasta, içsel boşluk ve yetersizlik duygularını yenmek için tüm insani niteliklerini, sevgisini, zekasını ve cesaretini, seçtiği bir objeye yansıtarak, O'na boyun eğer, bu boyun eğme, aynı zamanda hastanın kendi güçleri ile ilişki kurabilmesinin de bir yoludur. Böylece kendisini, akıllı, güçlü ve güvende hissederek bu yukarıda bahsedilenler, **bireyin yabancılaşma olgusu**, üzerine temellenmiştir. Zira, bu boyun eğen hasta, kendisini, kendi eylem ve yaşantılarının bir öznesi ve yapıcısı olarak görememektedir¹²⁶. Böyle bir yaşantı içerisindeki insan ise; yabancılaşmış insandır.

Erich Fromm'un " **Greatness and Limitations of Freud's Thought** " isimli kitabındaki eleştirisine benzer bir eleştiri **GEÇTAN**'ın " **Varoluş ve Psikiyatri** " adlı kitabında da yer alır. Buna göre; psikanalitik kuram birbirleri ile etkileşen dinamik bir yapı tanımlamakla birlikte, kişiliği belli bir yapı içerisinde sınırlanmış olarak kabul etmesi kuramın kapalı ve kaderci (determinist) olarak nitelenmesine yol açmaktadır.

Ancak **GEÇTAN** (1992), bu durumun ilk bakışta, kuramın eleştirilmesine neden olabileceğini, hatta böyle olduğunu söyleyerek, **Rollo MAY**'in , Fromm'un " **Beyond the Chains of Illusion** " adlı kitabında

(125). ESİN, Pars: İş Bölümü, Yabancılaşma ve Sosyal Politika, A.Ü. S.B.F. Yayınları, Ankara 1982, S: 105 ve GORZ, Andre ; " Sartre and Marx ", 178-181

(126). FROMM, Erich: Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum, S: 61

söylediklerini çağrıştıran şu sorusunu hatırlatır. **Acaba, Freud kişiliği bölümlere mi ayırmaya çalışmıştır, yoksa insan evriminin ondokuzuncu yüzyıl ve sonrasında geldiği aşama sonucu, kişiliğinin birbirine yabancılaşmış bölümleri arasındaki çatışmanın trajedisini mi anlatmaya çalışmıştır?"**¹²⁷

Marxçı ve Freudçu konseptlerde paranın anlamı üzerine yapılmış benzer bir çalışmada (**Wolfenstein 1993**) Marx'ın insanın yabancılaşmış özü dediği paranın yol açtığı **meta-fetişizm**'i kavramı ile, Freud'daki, **obsesyonel nevroz** kavramı arasında bir paralellik olduğu savunulur. Buna göre Marx tarafından tanımlanan kapitalist sosyal ilişkilerin niteliği ile paranoid-şizoid durum arasında, orijinleri bakımından bir benzerlik bulunmaktadır.

Bu çalışmaya göre; (**para = dışkı = penis**) ilişkisinde sembolleştirilebilecek olan bu orijin benzerliği, her iki konseptte de şu karşılıklı ilişkilerle tanımlanır;

Meta-Fetişizmi = Obsesyonel Düşünce

Emeğin Alınıp-Satılması = İstifçi Kişilik (rat punishment)

Üretilen Artı Değer = Bastırılmış İstekler

Böylece, Marxçı konsept'te insanın yabancılaşmasını tanımlayan meta-fetişizmi ile Freudçu konsept'in obsesyonel düşünce kavramı

(127). GEÇTAN, Engin: Varoluş ve Psikiyatri, Remzi Kitapevi, İstanbul 1992, S : 29

arasında bir benzerlik belirmektedir. Obsesyonel düşüncenin yabancılaşma ile ilişkisi ise, obsesyonel nevroz'un tedavisi sürecinde, hastanın Psikanaliste karşı yaşadığı TRANSFERANS ile ortaya çıkar. Bir başka ifade ile; transferans ilişkisi, hastanın kendi benliğine yabancılaşmasının bir göstergesidir¹²⁸.

3.1.2. Carl Gustav JUNG (Analitik Psikoloji) ve Yabancılaşma

19. yüzyılın ilk yarısında diğer bir önemli psikanalist C. Gustav JUNG, Freud okulundan ayrılarak, kendi kurumsal yapısını tanımlar. Önceleri Freud ile benzer, düşünceleri paylaşan ancak daha sonra, Freud okulundan ayrılarak kendi okulunu kuran **C. G. JUNG**'un analitik psikoloji kuramı, insan davranışının belirleyicisi olarak, önceki kuşaklar tarafından getirilen arketipleri tanımlar. Jung'un arketip kavramına göre, insan zihni, O'nun evrimi tarafından biçimlendirilmiştir. Bu nedenle bireyin şimdiki varoluşu, O'nun kendi türünün ve hatta tüm insanlığın evrimini kapsayan geçmişi ile bağlantılıdır. O halde, kişisel bilinç dışı, daha önce bilinçte varolmuş yaşantılarında içermelidir. Kollektif bilinç dışı ise bireyin yaşam süresi içerisinde bilincinde yaşanmamış olan ve " **arketip** " denilen imajlardan oluşur, bu arketipler insana atalarından aktarılırlar ve evrenselidirler¹²⁹. Bu kollektif bilinçdışı ya da arketipler eğer, yaşanan dünya ile bağlantıya geçmişlerse, hakiki ve yapıcıdırlar. Eğer arketipal kavrama ya da arketipler yaşanan dünya ile uyuşturulamazsa, o zaman, yaşanan dünya ufuklarının yetersizliği

(¹²⁸). WOLFENSTEIN, Eugene Victor: " Mr. Moneybags meets the Rat Man;; Marx and Freud on the Meaning of Money". Plotical Psychology, Vol. 14, No; 2, 1993, S: 279-283

(¹²⁹). GEÇTAN, Engin: Varoluş ve Psikiyatri, S: 166

! sorunu belirgenleŖecektir¹³⁰. Dolayısı ile ruhsal rahatsızlık yetersiz veya gelişmemiş ufukların, bir işlevi olarak ortaya çıkacaktır, yani Jung'a göre; insan yaşantısındaki işlevlerden birinin, diğerine göre, fazla gelişip, serpilmesi, örneğin; düşünceye, duygudan fazla önem verilmesi, ruhsal rahatsızlığın nedenidir¹³¹. Bunların tamamı ise, insanda psikolojik rahatsızlıklar şeklinde tezahür eden **yabancılaŖmış bir yaşam biçiminin** anlatımıdır.

Jung'un, **yabancılaŖma** kavramı ile olan en yakın ilişkisi ise, terapi sürecine ilişkin görüşlerinde ortaya çıkar; Jung'a göre; danışana yardım, bir rahatsızlığının nedenini ortaya çıkarma meselesi değildir. Ruhsal rahatsızlık, bireyin, gelişimindeki eksikliği, **yaşantısal çarpıtmayı ve anlam ilişkilerinin gerçekliğinden yabancılaŖmasını içerir**. Bu nedenle, psikoterapötik süreç bireyin, gelişimsel eğilimlerini ve çarpıtılmış yaşantılarını farkederek, **bu, yabancılaŖmış yaşam biçiminden kurtulmasını sağlamayı** amaçlamalıdır. Bunu yaparken de bir kurama ya da bir yöntemle bağılı kalmamalıdır. Zira, böyle bir eğilim, sürece engel olabileceğı gibi, hem danışanı hem de terapisti yanlış yöne sevkedebilir.

Görölüyor ki, bireye ve O'nun yaşam biçimine saygısı Jung'u, Varoluşçuluğı (**Heiddeger'in**) birey ve bireyin yabancılaŖması temel görüşlerine yakınlaŖtırır¹³².

(130). RAUHALA, Lauri: S: 65-66

(131). RAUHALA, Lauri: s: 67

(132). GEÇTAN, Engin: Çağdaş İnsanda Normal Dışı Davranışlar, s: 32-33 ve RAUHALA, Lauri: S: 69-70

Jung'un psikolojisinde, ruhsal rahatsızlığın temel nedeni olan, anlam işlevlerinin zıtlaşması, çatışması ve amacından uzaklaşması, bireyin, duyunun geldiği yeri, duyunun kendisine nasıl öyle göründüğünü ve duyunun kendisine görüldüğü durumun, o andaki kendi yaşam koşulunu nasıl içerdiğini kavradığı zaman azalır. İşte o zaman yaşanan şeyin gerçekliği artar. Jung, bu sürece, bireyleşme adını vermektedir. Bu süreç içerisinde bireyi, kendisini ve yaşantısını analiz etmeye götüren ideal ve nihai konum, " **kendilik** " (**self**) tir¹³³. Bu nihai konum olan kendilik ya da kendisi gibilik, yabancı olmayan bir yaşam biçimini temsil eder.

3.1.3. Alfred ADLER (Bireysel Psikoloji) ve Yabancılaşma

Adler'de başlangıçta psikanaliz ile ilgilenir, ancak daha sonra kendi kuramsal yapısını geliştirerek adını Bireysel Psikoloji olarak belirler. Adler, kuramına " Bireysel Psikoloji " demekle birlikte, bu kuramın aslında bir toplum psikolojisi olduğunun ileri sürülebileceği görüşünden yanadır¹³⁴.

Adler'e göre bir yaşam biçimini gözden geçirirken, ölçüt olarak topluma uyum sağlamış insan norm olarak alınmalı ve bireysel yaşam farklılıkları buna göre değerlendirilmelidir¹³⁵.

Adler'e göre; çocuk, çevrenin baskıcı telkin ve çabalarına karşı çıkma eğilimindedir ve bu, normal bir durumdur. Normal şartlarda olağan olan

(133). GEÇTAN, Engin ; Çağdaş İnsanda Normal Dışı Davranışlar, S: 39

(134). ADLER, Alfred: (Çev: Kamuran ŞİPAL), Yaşama Sanatı, Say Yayınları, İstanbul 1992, S: 15

(135). ADLER, Alfred: Yaşama Sanatı, S: 61

bu karşı çıkma eğilimi, çevreden ilgi görmeme ya da organ eksikliği gibi durumlarda, gerçekliğini yitirerek, nevrotik belirtilere yol açar¹³⁶.

Nietzsche'deki " üstün olma arzusu " kavramı, " ideal ben " olarak, Adler'de de yer alır. Buna göre; kişi kendisine hayali bir amaç **belirler**. Bundan sonra, bireyin yaşantısına bu yaşama ilişkin planları yön verir. Nevrotik durum ise, hatalı " ideal ben " tasarımlarının bir sonucu olarak ortaya çıkar¹³⁷. Eğer, Fromm'un Freud ile ilgili, varsayımlarının bir benzerini, biz Adler için yapılandıracak olursak, Adler'in, bireyler için ele aldığı hatalı benlik tasarımlarının ruhsal bozukluğun kaynağı olduğu şeklindeki görüşü, bireyin yabancılaşmasını anlamını taşımaktadır. Zira; varsayılan benlik, gerçek benliğe yabancılaşmaya yol açmıştır.

Adler'e göre; toplumsal bir varlık olan insan, kendinden daha çok topluma dönük bir yaşam tarzı geliştirir. Bu özellikler ise sonradan oluşmayıp, insanda doğuştan vardır¹³⁸.

Bu durum ise, Marx'çı anlamı ile, yabancılaşma kavramından izler taşır. Çünkü, sağlıklı toplumsallaşma sürecinde bir sorun yoktur, sorunun ya da yabancılaşmanın ortaya çıkışı Marx'ta olduğu gibi, hatalı toplumsallaşmanın bir sonucudur.

Bireysel psikolojinin, **yabancılaşma kavramı bakımından en önemli yönü**, çağdaş yabancılaşma kuramlarında yer alan insanın, " **eşsiz ve benzersiz** " yani, yegane, oluşuna verdiği değerden kaynaklanır. Bir

(136). SONGAR, Ayhan: Psikiyatri; Modern Psikobiyoloji ve Ruh Hastalıkları, Geçit Kitapevi, İstanbul 1977, s: 130

(137). SONGAR, Ayhan: Psikiyatri, S: 131

(138). GEÇTAN, Engin: Çağdaş İnsanda Normal Dışı Davranışlar, s: 35

başka deyişle, bir insanın davranışları, O'nu başkalarından ayıran yaşam biçimi tarafından belirlenmektedir¹³⁹.

3.1.4. Karen HORNEY ve Yabancılaşma

Yabancılaşma kavramı neredeyse K. HORNEY'in psikoloji kuramının çekirdeğini oluşturur. İnsanın gerçek özünün, canlı, eşsiz kişisel merkezi olduğunu düşünen Horney'e göre, bu gerçek öz'ün elverişsiz koşullar tarafından ta başından beri engellenmesi, insanı nevrotik yaşam biçimi adını verdiği yabancılaşmış bir yaşam biçimine sürüklemiştir.

Nevrozların temel nedeni olarak, gerçek bir cana yakınlık ve sevecenlik eksiliği olarak ele alan Horney, nevrotik insanın kullandığı savunma yöntemlerinin O' nu kendisine ve diğer insanlara yabancılaştırdığı kanaatindedir¹⁴⁰.

Horney için insanın gerçek özünden vazgeçmesi, " şeytanla antlaşma " bağlamında bir kendine yabancılaşmadır. Gerçek öz' den vazgeçme ile ortaya çıkan bu kendine yabancılaşma durumu, bellek kaybı, kişiliksizleşme ve kimlik yitimi duyguları ile tanımlanır¹⁴¹.

Horney'e göre; derecelendirilebilecek olan kendine yabancılaşmanın daha hafif görünümünde, tam bir kimlik yitimi ortaya çıkmayabilir. Bu

(139). GEÇTAN, Engin: Çağdaş İnsanda Normal Dışı Davranışlar, s: 36

(140). HORNEY, Karen: (Çev. Selçuk BUDAK), Çağımızın Nevrotik Kişiliği, Öteki Yayınevi, Ankara 1994, S: 71-72

(141). HORNEY, Karen: Çağımızın Nevrotik Kişiliği, S: 167

durumda insan yaşamına bir sis perdesi ardından bakıyormuş gibi muğlak duygular içerisindedir.

Horney'in temel nevrotik çatışma adını verdiği olgu, yabancılaştırmanın ortaya çıkmasının altında yatan nedendir. İnsanın bu nevrotik çatışmaya verdiği tepki, O'nun yabancılaştırma düzeyini ya da alanını belirler. Horney'e göre, temel nevrotik çatışmanın ortaya çıkarabileceği davranış tiplerinden biri; İnsanın başka insanları kendi yaşamının anlamı ve merkezi haline getirmesidir. Bu yaşam biçiminde, başka insanların gözünde kabul görmek ve sevecenlik ihtiyacı o kadar güçlüdür ki, kişi kendi varlığını bu uğurda eritir ve yok eder, bu durum giderek kişinin yaşam veya var olma biçimi haline gelir ve kendi gözündeki değerini yok eder. Diğer insanlarla ilişkilerinde kendi varlığı anlamsız ve değersiz hale gelir¹⁴².

Bu yabancılaştırılmış yaşam biçimi içerisindeki bireyin, cinsel yaşamı da başka insanlara feda edilmiş ve onlarla ilişki kurabilmenin bir yolu haline gelmiş olduğundan, cinsellik ve sevgi karışmış ve artık cinselliğin işlevi de yabancılaştırmanın yolu haline gelmiştir¹⁴³.

Temel çatışmanın yol açabileceği bir diğer davranış biçimi; rekabetçi toplum tarafından motive edilen, kendi amaçları için başkalarını kullanma eğilimleridir. Bu yaşam biçiminde düşman olarak tasarlanan dış dünya ve diğer insanlar karşısında yoğun üstün olma, başarıya ulaşma ve saygıya ulaşma duyguları yaşanır. İnsan ve çevre ilişkilerine " bundan ne kazanabilirim " açısından bakılır. Ancak insan bu

(142). HORNEY, Karen: (Çev.Selçuk BUDAK), Ruhsal Çatışmalarımız, Öteki Yayınevi, Ankara 1993, S: 40

(143). HORNEY, Karen: Ruhsal Çatışmalarımız, S: 49 ve HORNEY, Karen ; Self-Analysis, S : 39

yaptıklarından haz duyamaz ve boğulan duyguları, zaman içerisinde yapay hazlar ve duygularla ikame edilerek yabancı bir yaşam benliğine egemen olur¹⁴⁴.

Temel çatışmanın yol açacağı üçüncü davranış biçimi; coşkusal yalıtılma ve insanlardan uzaklaşmadır. Ortaya çıkan durum ise, genel olarak diğer insanlara yönelik bir yabancılaşmadır¹⁴⁵.

Horney temel nevrotik çatışmanın, insanların kendileri için var olması gerektiğine inandıkları bir, ideal imaj yaratmalarına yol açtığını söyleyerek, bu imaj ile, gerçek nitelikler arasındaki farkın yabancılaşmanın durumunu belirleyeceğini savunur¹⁴⁶.

Horney yabancılaşmış insanın duygusal durumunu tanımlarken, yabancılaşma ile beden ve/veya sahip olunan varlıklar arasında ilişki kurar. Horney'e göre yabancılaşmış nevrotik insan, boy aynasında kendisini tanımayabilir, ya da evinin kendisine ait olduğu duygusunu taşıyamıyor olabilir. Bu bahsettiklerimiz Horney'in yaklaşımında " güncel öz'e yabancılaşma " adını alır. Horney'e göre; güncel öz'e yabancılaşmanın altında daha karmaşık, derin ve anlaşılması zor bir olgu, nevrotik bireyin, kendi duygu, arzu, inanç ve enerjisinden uzaklaşmış olması yatmaktadır¹⁴⁷.

Horney gerçek öz'e yabancılaşmayı, Kierkegaard'ın " Ölüm hastalığına tutulmuş olmak " kavramı ile tanımlayarak, bu durumun bir umutsuzluk

(144). HORNEY, Karen: Ruhsal Çatışmalarımız, S: 50-55

(145). HORNEY, Karen: Ruhsal Çatışmalarımız, S: 59

(146). HORNEY, Karen: Ruhsal Çatışmalarımız, S: 79

(147). HORNEY, Karen: (Çev: Selçuk BUDAK), Nevrozlar ve İnsan Gelişimi; Öz Gerçekleştirme Kavgası, Öteki Yayınları, Ankara 1993, S: 168-169

olduğunu söyler¹⁴⁸. Horney'e göre; gerçek öz'e yabancılaşmanın nedenleri şunlardır¹⁴⁹;

1. Eğer birey, içsel istek, haz ve duygularını terk ederek ya da görmemezlikten gelerek, dış dünyanın ve başka insanların isteklerine göre, var olmaya başlarsa, itici güç ya da bireyi eylemde bulunmaya zorlayan güç, kendi dışındaki varlıklardan oluşuyor demektir. Bu bir zorlanımlı ya da insanın var oluşuna aykırı durumu ortaya çıkaracağından, duygu, istek inanç ve haz'ların doğallığı yok olur, bireyin ayırd etme gücü azalır ve sonuç olarak, nevrotik, yalancı ve yabancılaşmış çözümler bireyin yaşamına egemen olur.

2. Horney bu yukarıda tanımlanan yolla ortaya çıkan yabancılaşmanın, insanın benliğine egemen olarak, yabancılaşmış bireyin dışarıdan belirlenen duygular ve istekler doğrultusunda hissetmeye, arzulamaya, ve hoşlanmaya başlamasına neden olacağını söyleyerek, bunun sonucunda yabancılaşmanın derinleşeceğini savunur.

3. Horney'in tanımladığı üçüncü yabancılaşma nedeni, " kendine yönelik aktif düşmanlık eğilimleri " dir. Bir başka ifade ile, yalancı / dışarıdan belirlenmiş ve gerçek

(148). HORNEY, Karen: Nevrozlar ve İnsan Gelişimi, S: 170

(149). HORNEY, Karen: Nevrozlar ve İnsan Gelişimi, S: 171-173

*öz'ün yerine konulmuş zahiri öz'ün, sürgüne gönderilmiş
gerçek öz üzerindeki, yıkım ve tehditleridir.*

3.2. İlişkisel-Yaşantısal Kuramlar

3.2.1. Carl ROGERS (Hümeristik Psikoloji) ve Yabancılaşma

Bireyi bağımsız, özgür ve girişimci bir varlık olarak ele alan, Hümanistik psikoloji akımı, 20. yüzyıl Amerikan sosyo-kültürel yapılanmasının bir ürünüdür ve kökeni geniş ölçüde varoluşçu felsefeye dayanır¹⁵⁰.

Temel varsayımı, insanın yüksek düzeyde gelişim gücü olduğudur ve bu varsayım kuramda " **Kendini Gerçekleştirme** " kavramı ile temsil edilir. İnsan doğasının özünde iyi olduğunu savunan hümanistik psikologlar, elverişli ortam bulduğunda insan doğasının kendisini yetkinleştirebileceğini söylerler¹⁵¹.

Sağlıklı insanın, benliğini otorite içerisinde eritip, yok eden insan olmadığını söyleyen hümanistik psikoloji, bu görüşü ile, varoluşçu psikolojinin, insan ve insanın yabancılaşması ile ilgili görüşleriyle benzeşir.

Felsefenin uzun yıllar tartıştığı ruh ve beden ayırımını reddeden insancı psikoloji, karmaşık bir bütün olan insanın bu bütünlüğü içerisinde

(150). PERVIN, Lawrence ; Personality Theory Assesment and Research, S: 115

(151). COREY, Gerald: " Person-Centered Therapy", Theory and Practice of Counseling and Psychoteraphy, Brooks/Cool Publishing Comp. California, Monterey 1982, S: 81-82

incelenmesinden yanadır. Çünkü , insan parçaların oluşturduğu toplumdan farklı ve fazla bir şey'dir¹⁵².

Klasik psikanalizden farklı olarak iyi bir insan doğası tanımlayan Humanistik psikologlara göçre insan doğası, temelde iyi, akılcı, sosyal ve ileri doğru gelişmeye isteklidir. Rogers'a göre, insan kendini yönetme, yön verme, denetleme gücü ve kapasitesine sahip bir varlıktır. Bu yeteneklere sahip varlık özgür bir ortam bulduğuna, kendisi ve özü için doğru, iyi ve gelişmeye açık olanı seçer. Ruhsal sorunların ortaya çıkışı ise, toplumun bireyi engellediği durumlardır¹⁵³.

İnsan davranışlarını anlamamanın en iyi yolunun bireyin içsel dünyasına baş vurmak olduğunu söyleyen hümanistik psikologlar, bireyin yaşamı açısından anlamlı olanın da bu içsel dünya olduğunu savunmaktadırlar. Ego'dan farklı bir " benlik " ve " benlik " kavramı tanımlayan hümanistik psikologlara göre, benlik; fenomenal algı alanında bireyin kendisine ait olduğunu düşündüğü yaşantıların bütününden oluşmaktadır. Bu benlik insanın öznel tarafını oluşturur. Hümanistik psikologların tanımladığı benlik, bu haliyle varoluş kavramına çok yaklaşılmaktadır¹⁵⁴.

Benlikten farklı olan " benlik kavramı " bireyin bazı özellikleri kendisine atfetmesinden oluşan bir sistematik yapıyı tanımlar, bir başka ifade ile "benlik kavramı" bireyin kendisinde var olduğunu varsaydığı nitelikleri ve bunlara yüklediği değer yargılarını içerir. Bu benlik kavramı, ağırlıklı olarak başka insanların O birey hakkındaki yargı ve görüşlerinden oluşur.

(152). PERVİN, Lawrence A ; Personality Theory Assesment and Research, S: 113

(153). PERVİN, Lawrence A ; Personality Theory Assesment and Research, S: 140

(154). KUZGUN, Yıldız: " Psikolojide İnsancı Yaklaşım ", E.B.F. Dergisi, Cilt 18, Sayı 1-2, Yıl 1985, S: 5

İşte, hümanistik psikolojinin, insanın ruhsal sorunlarının ya da yabancılaşmasının kaynağı olarak gördükleri bu " benlik kavramı " olgusudur. Bir başka ifade ile, bu benlik kavramına ait nitelikler ile gerçekten sahip olunan nitelikler arasındaki farklılık düzeyi insanın ruhsal bakımdan, sağlık durumunun belirleyicisidir. Eğer " benlik kavramı " gerçekten sahip olunmayan nitelikleri içeriyorsa, O zaman ruhsal sorunlar ve kendine yabancılaşma ortaya çıkacaktır¹⁵⁵

Carl ROGERS'a göre; birey için daha iyi yaşamın en önemli özelliği, her dakikayı, tam olarak yaşama eğilimidir. Savunma halinde olmayan bir kimse için, her dakika yaşanacak yeni bir andır. Zira; belli bir anda var olan yaşama koşulları daha önce var olmadığı gibi daha sonrada asla var olmayacaktır¹⁵⁶.

Rogers'a göre; varoluşsal yaşam sürmek, yaşamı kontrol etmek demek olmayıp, yaşama ve yaşam sürecine katılmaktır. Bu insanın duygularına açık olmasını ve O andaki duygularını, yaşamın O anı geçmeden keşfetmesi ve farkına varmasını ifade etmektedir. Bu durum bireyin kendi içsel varoluşuna uygun bir yaşamı tanımladığından, yabancılaşmamış bir yaşamın da ifadesi olacaktır¹⁵⁷.

Hümanistik psikologlara göre, insanın yabancılaşması ya da ruhsal sorunlarının ortaya çıkabileceği bir başka yaşam alanı da, karar verme sürecidir. Eğer yaşamının her hangi bir anında vermesi gereken bir kararda içsel istekleri yerine çevrenin isteklerine göre davranırsa bu durum insanın ya da O bireyin varoluşuna aykırı bir eylemde

(155). KUZGUN, Yıldız: " Psikolojide İnsancı Yaklaşım " S: 5

(156). PATTERSON, C.H.; Theories of Counseling and Psychoteraphy, S: 69

(157). GEÇTAN, Engin ; Çağdaş İnsana Normal Dışı Davranışlar, S: 39

bulunduğunu ifade eder. Bu varoluşa aykırı durumun sonucu ise, ruhsal sorunlar ve yabancılaşımadır.

Humanistik psikologlar, ruhsal bakımdan sağlıklı ve yabancılaşılmamış bir yaşam içindeki bireylerin sahip oldukları özellikler şu şekilde tanımlanmalıdır¹⁵⁸;

- 1. Ruhsal bakımdan sağlıklı ve yabancılaşılmamış birey, kendini ve diğer insanları, tüm hataları ile birlikte tanır, kabul eder ve saygı duyar. Doğa O'nun için savaşılmamak değil birlikte yaşanacak bir sistemdir.*
- 2. Yabancılaşılmamış ve ruhsal bakımdan sağlıklı birey, içsel istekleri doğrultusunda davranır ve yaşar.*
- 3. Kendi sorumluluklarının farkında oldukları gibi, yaşam içerisinde diğer insanlarla kendi arasında bir sorumluluk ilişkisinin var olduğunun da farkındadır. Bu nedenle, kendi dışındaki sorunlarla da ilgilenirler.*
- 4. Yabancılaşılmamış birey, varolabilmek için başkalarının zorunlu olarak diğer insanlara bağımlı değildir.*
- 5. Diğer insanlarla sağlıklı duygusal ilişkiler kurabilirler. Yaşamlarında yaratıcıdırlar.*

3.2.2. Varoluşçu Psikoloji ve Yabancılaşıma

Tıbbi olmaktan çok, felsefi bir orjine sahip olan varoluşçu psikoloji, Kierkegaard'ın bireyin hiçliğinin farkına varması ile ilgili görüşlerini ele alarak fenomenolojik metodu geliştiren **Karl JASPERS** tarafından

(158). KUZGUN, Yıldız: " Psikolojide İnsancı Yaklaşım " S: 12

yetkin hale getirilmiştir¹⁵⁹ . Varoluşçu psikolojiye göre insan, kendi varlığını, kendisi yaratan tek varlıktır. Bir başka ifade ile, insan dışındaki diğer tüm varlıklar varoluşlarından önce yaratılmışlardır. Yani, bir ağaç ya da bir köpek, yaratılışından getirdiği bir takım özelliklere uygun olmaksızın varolamaz. Yani, köpek, köpekliğini yapar, ağaç ise ağaçlığını. Oysa insan için bu söz konusu değildir, insan, bu dünyada nasıl varolacağını kendisi belirler, yaşamsal yolunu kendisi seçer. İnsan yaşamaya başlamadan önce, yaşam yoktur, O'nun yaşamına anlamını veren yaşayan insandır. Bu durum ise; insanı yaşam yolunu çizebilme ve yaşam sorumluluğunu yüklenbilme konusunda özgür kılar. İşte varoluşçu psikolojinin " **varoluş Anksiyetesi** " dediği şey, bu sorumluluğu duymaktır.

İnsan varolduğunun farkında olduğu gibi, yok olacağının da farkındadır. Yani ölümün kaçınılmaz oluşu insan da hiçlik duyguları yaratır, hiçlik ve yokluk duygularının yarattığı bu bunalım, insanı doyumlu ve anlamlı yaşayıp yaşamadığı konusunda kaygılandırır¹⁶⁰. Çağdaş insanı özne ve nesne biçiminde, iki parçaya ayıran görüşlere karşı çıkan varoluşçu psikolojiye göre; insanın dünyadan ayrı bir varlığı olamayacağı gibi, dünya da insandan ayrı değildir. İnsan, varoluş alanında, özüne uygun yani otantik bir yaşamı yeğlemelidir. Bunun içinde insanın varoluş alanını belirlemesi gerekir, böylece insan otantik yaşamını kendisi yaratabilir. Bunun aksi bir durum, varoluşun zayıf düşmesi ile sonuçlanır, bunun sonu ise insanın kendisine **yabancı** bir yaşam biçimi

(159). SONGAR, Ayhan: Psikiyatri; Modern Psikobiyoloji ve Ruh Hastalıkları, S: 144

(160). GEÇTAN, Engin: Çağdaş İnsanda Normal Dışı Davranışlar, S: 60

içerisinde yitip gitmesidir. Bir başka deyişle, **insanın kendisine ve dünyasına yabancılaşmasıdır.**

Varoluşçu psikoloji, terapi konusunda diğer görüşlerden radikal biçimde ayrılır ve anlamayı tekniğin önüne alır. Onlara göre; terapist, bireyi anladıktan sonra nasıl davranacağına karar verir. Çoğu kez bir varoluşçu analist, bir klasik psikanalist'in söyleyeceğinden farklı bir şey söylemeyebilir. Ancak, Varoluşçu analist'in farkı O'nun söyleminde yatar.

Çalışmanın bu bölümünde, iki varoluşçu terapi anlayışının insanın yabancılaşması konusundaki yaklaşımlarını ele alacağız.

3.2.2.1. Victor FRANKL (Logoterapi) ve Yabancılaşma

Yaşamına anlam katma ihtiyacında olan insanın, anlamı olmayan bir dünyada, nasıl anlam bulacağı, her insanın zaman zaman yaşadığı, boşluk ve anlamsızlık duygularından farklı ve sürekli bir durumdur. Bu " varoluş bunalımı " denilen olgu, Victor FRANKL tarafından, sıradan nevroz tanımı dışında ele alınmıştır¹⁶¹. Bu anlamsızlık ve varoluş olgusu, Frankl tarafından, iki ayrı evrede ele alınır; " Varoluş vakumu " ve " Varoluş nevrozu ". Varoluş vakumu, can sıkıntısı, durgunluk ve boşluk duygusu olarak yaşanır. Kişi, kendisine ve dünyaya inançsız biçimde bakar, yönünü bilemez ve yaptığı her şeyin amacını soruşturur. Özgür olduğu zamanlarda ise ne yapmak istediğini bilemez. Bu kendisine ve sezgilerine yabancılaşmış bir kimsenin yaşam

(161). GEÇTAN, Engin: Varoluş ve Psikiyatri, S: 135-137

biçimidir. Bu yaşam biçiminde ya başkalarının yaptıkları yapılır ya da başkalarının isteklerine boyun eğilir¹⁶².

Frankl'a göre varoluş vakumu oluştuğunda semptomlar bu boşluğu doldurmaya başlar, bu durum ise, Frankl'ın noojenik nevroz " noogenic neurosis " dediği, nevrozu ortaya çıkarır. Frankl'a göre; noojenik nevroz, herhangi bir klinik nevroz görüntüsünde (alkolizm, depresyon, cinsel enflasyon, yıkıcı davranışlar vb.) ortaya çıkabilir¹⁶³.

FRANKL, logoterapiyi, psikanalizden ayıran en önemli farkın, insanı anlam bulma çabasında olan bir varlık olarak ele alması olduğunu söyleyerek, terapistin hastanın ruh sağlığını düzeltmek isteğinde, " yaşamının hepten ve nihai anlamsızlığı " duygusunun, uğruna yaşamaya değer bir " yaşamın anlamı " bilinci ile değiştirmesini sağlaması ya da bu sürece yardım etmesi gerektiğini ifade eder¹⁶⁴.

Frankl'da bu yaşamın anlamının yitirilmesi duygusunu tanımlayan kavram " varoluşsal boşluk " tur. Bunun nedeni ya da bir diğer deyişle, insanın varoluşsal boşluğa düşmesinin nedeni, insanın, gerçek bir insan olduktan sonra yaşadığı iki yönlü bir kayıp olmalıdır. Bunlardan ilki; insanlık tarihinin başlarında, insanın bir hayvanın davranışlarını belirleyen ve güvence altına alan, bazı hayvanca içgüdülerini kaybetmiş ve sonuç itibarı ile bu durumun sağladığı güvenliğin sonsuza kadar insana kapanmış oluşudur. Diğer bir kayıp ise; artık O'na ne yapması gerektiğini söyleyecek, hiçbir içgüdü ve geleneğin kalmamış oluşudur. Böylece insan başkalarının yaptıklarını yapar (uydumcu) ve/

(162). GEÇTAN, Engin: Varoluş ve Psikiyatri, S: 138

(163). FRANKL, Viktor: (Çev: Selçuk BUDAK), İnsanın Anlam Arayışı, Öteki yayınları, Ankara 1993, S: 139

(164). FRANKL, Viktor: İnsanın Anlam Arayışı, S: 93

veya kendisinden yapmasını istediklerini yapar (totalitercilik) hale gelmiştir¹⁶⁵.

Frankl, " pazar günü nevrozu " adını verdiği ve hafta içinin telaşından sıyrılan insanın, yaşamının içerikten yoksun olduğunun farkına varması ile ortaya çıkan depresyonunun, sonucunun, alkolizm, uyuşturucu bağımlılığı, saldırganlık gibi davranışların en önemli belirleyicisi olduğu görüşüne, yaşlı ve emekli insanların yaşadığı krizleri de ekleyerek bütün bunların insanın yaşadığı varoluşsal boşluk kavranılmadan anlaşılamayacağını söyler¹⁶⁶. Frankl'a göre; çoğu kez ne olduğu anlaşılamadığı için engellenen anlam bulma ihtiyacı, güç, para ya da cinsel haz istemi ile doldurulur.

Görülüyor ki, Frankl'ın yaşamın anlamı ile ilgili görüşleri, hem çağdaş anlamdaki bir **yabancılaşıma** tanımı ile tutarlılık göstermekte ve hem de bazı farklılıklar olmasına karşın , varoluşçu felsefe ve psikolojinin yabancılaşıma tanımı ile benzeşmektedir.

3.2.2.2. Rollo MAY (Varoluşçu Analiz) ve Yabancılaşıma

Rollo MAY'a göre; varoluşçu terapi, insan, nevroz, sağlık ve insanın yapacakları üzerine yeterli cevap bulamazken duyulan ontolojik bir açlıktan doğdu geldi.

İnsanın ruhsal sorunları denen şey, May'a göre de; (diğer varoluşçular da böyle düşünmektedir) içinde yaşadığı yabancı yaşam biçiminin bir sonucudur. Terapi sürecinin amacında, insana O' zamana kadar farkında olmadığı ve bir doğma olarak kabul ettiği, hiçlik içerisindeki yabancılaşıma yaşam biçiminin farkına varmasını sağlamak ve bu yolla

(165). FRANKL, Viktor: İnsanın Anlam Arayışı, S: 95

(166). FRANKL, Viktor: İnsanın Anlam Arayışı, S: 96

benliğine ve çevresine olan **yabancılığını** gidermektedir. Bu' aynı zamanda sağlığa kavuşmak anlamını taşır.

May'a göre; insanın yabancılaştırmasının görünümlerinden biri, toplumsal cesaret adını verdiği, toplumsal ilişkiler sistemi içinde ortaya çıkmaktadır. Toplumsal yapılanma içinde diğer insanlarla olan ilişkilerimiz otantik bir yakınlık ile oluşmamaktadır. Zira; mevcut toplumsal yapılanma, bireylere bu cesareti vermemiş buna karşılık, otantik ilişkiler kurmanın risikini ortadan kaldıran, fiziksel ilişkiler alternatifini sunmuştur. Oysa, anlamlı ilişkilerin kurulabilmesi için otantik cesaret, bunun için ise, kişiliğin her yönü ile, aynı anda, ilişki kurmak zorunluluğu vardır. Bireyler ancak bunu yaparak, **kişisel yabancılaştırmayı yenebilirler** ¹⁶⁷.

İnsanın yabancılaştırmasının temel nedenlerinden bir diğeri olarak yaratıcı cesaretin kaybını işaret eden Rollo May'a göre, bu durum şöyle tanımlanır; İçerisinde yaşadığımız dünyada insan, mutluluğu ve kurtuluşu kendi elinde iken, herhangi bir eylemde bulunmaksızın, birilerinin kendisini kurtarıp mutluluğa ulaştırmasını beklemektedir. Bir başka deyişle mutlu ilişkiler kurmak ve kendi gibi yaşamak için fırsatı ve gücü olan insan ne bu fırsatı değerlendirmekte ve nede gücü kullanmaktadır. Bu çoğumuzun içinde yaşadığı bir yabancılaştırma duygusunun ifadesi olup, bunu artırıp güçlendiren de bu durumun açıkça farkında olmayışımızdır. İnsanın ruhsal sorunlarının, bir başka anlamı ile ruhsal hastalıkların kaynağı olarak yabancılaştırılmış yaşam biçimini gören May ve varoluşçu psikologlar, bireyin yaşamının tüm

(167). MAY, Rollo: (Çev: Alper OYSAL), Yaratma Cesareti, Metis yayınları, İstanbul 1988, S: 13

denetiminin kendi elinde olduğunu farketmesi ile ruhsal sorunlarından kurtulabileceğini söylemektedirler.

Bunun çarpıcı bir ifadesi, varoluşçuluğun şu klasikleşmiş söyleminde yatmaktadır; bireyin kendi hayatını sona erdirmeye gücünün yettiğini tam olarak anladığı, ancak intiharı seçmediği an, tüm yaşamının denetiminin kendi elinde olduğunu farkettiği andır¹⁶⁸.

Varoluşçu psikolojinin insanın ruhsal sorunları (yabancılaşmış yaşamı) ve bu ruhsal sorunlardan kurtulması ile ilgili varsayımları şu önermelerle tanımlanabilir¹⁶⁹;

a. İnsan özgürlüğünün sınırlarını çizebilen bir varlıktır.

b. Nevrotik suçluluğundan kurtularak, otantik suçluluğu yaşamalıdır. Ancak bu şekilde problemlerini çözebilir.

c. Birey, yaşamının, büyüme, gelişme ve kendini gerçekleştirirmeden oluştuğunu anlamalıdır.

Bu çerçevede, varoluşçu terapi sürecinde şu aşamalar yer alır¹⁷⁰;

a. Birinci aşamada birey, otantik olmayan, yabancılaşmış yaşam biçimini farkına varır ve bu yaşam biçiminden kopma başlar.

(¹⁶⁸). GEÇTAN, Engin ; Varoluş ve Psikiyatri, S: 91

(¹⁶⁹). GEÇTAN, Engin ; Çağdaş İnsanda Normal Dışı Davranışlar, S: 45

(¹⁷⁰). PATTERSON, C.H ; Theories of Counseling and Psychoteraphy, S: 82-84

b. İkinci aşmada, bastırılmış varoluş biçimlerinin keşfedilmesi ve yeni varoluş biçiminin geliştirilmesi yer alır.

c. Üçüncü aşmada bu geliştirilen otantik varoluş biçiminin yaşama aktarılması gelir.

Varoluşçu terapide, terapinin amacı kişinin yabancılaşmasına neden olan çatışmalarını çözmek değil, bu yabancılaşmadan , kendi çabaları ile kurtulmasını sağlayacak olan otantik çatışmayı ortaya çıkartmaktır.

Terapinin varoluşçu dürüstlük adını verdiği, kişinin içsel yaşantılarına ve başka insanlara dürüstçe baka bilme yetisini kazanması sürecin önemli bir aşamasıdır.

Son olarak; kişinin ben merkezci otoriter varoluşundan vazgeçerek (ki bu varoluş biçimi, yabancılaşmanın önemli nedenlerinden biridir) yaşamın görevlerini yüklenmesi amaçlanır¹⁷¹.

(171). KUZGUN, Yıldız: İnsancı Psikoloji, S: 7

BÖLÜM 2

KAVRAMLAR VE TANIMLAR

1. Yabancılaşma Kavramının Tanımları

Çalışmanın birinci bölümünde ele aldığımız gibi, üzerinde çok uzun zamandır durulmasına rağmen, yabancılaşma konusunda henüz ortak bir tanıma ulaşılamamıştır. Buna karşılık daha öncede söylediğimiz gibi, yabancılaşma konusunda farklı ele alış biçimlerine bağlı olarak, farklı boyutları vurgulayan tanımlar ilgili literatürde yer almaktadır.

Biz . bu çalışmanın teorik kısmı ile ilgili bir eksiklik bırakmamak amacı ile, literatürde yer alan tanımlardan ulaşabildiklerimizin tamamını vermeye çalışacağız.

1.1. Tanımlar

Latince kökenli olan **ALIENATION**'ın kökü **Alienare**, olup, bir şeyi uzaklaştırma, yerini değiştirme, diğeri durumuna koyma anlamındadır. **Alienare** ise, **Alienus**'tan türemiş olup anlamı "başkasına ait ve diğeri olmak üzere ayrılan" anlamındadır. **Alienus**'un kökü **Alius** ise, bir tümleç olarak " diğeri " ya da bir isim olarak, " diğeri " dir¹⁷².

Yabancılaşma; (**Osm**: Teferruk, Ecnebileşme; **Fr**: Aliénation, **Alm**: Entfremdung, **İng**: Alienation) İnsanın, insan olmayana dönüşmesi ve insanlığa yabancılaşması¹⁷³.

(172). TELMAN, Nursel: Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1988

(173). HANÇERLİOĞLU, Orhan: Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 7, S: 201

Doğal hukuk doktrininde yabancılaşma; İnsanın doğuştan getirdiği özgürlüğünü yitirmesini ve bunu bir sözleşme ile topluma aktarmasını ifade eder¹⁷⁴.

İçerisinde yaşadığımız çoğulcu toplumda birey, kişiliğini elde edebilmek ve elde ettikten sonra da koruyabilmek için, üzerine yüklenen birtakım, ilave yüklerle katlanmak zorundadır. Toplumsal kurumlar arasındaki hareketliliği sırasında birey, elbise dolabındaki ceket gibi sık bir biçimde oynadığı rolleri de değiştirmek zorunda kalmaktadır. Bu durum, kişiliği ile oynadığı roller arasında giderek büyüyen bir mesafeyi ortaya çıkartmaktadır. İşte, bireyin haberdar olduğu bir çok sayıda anlam ve gerçekliğin var olduğu bu durum "**YABANCILAşMA**" olarak adlandırılmaktadır¹⁷⁵.

Yabancılaşma bir fiil'dir ya da bir fiil'in sonucudur ki, bu suretle bir şey veya kimse, bir başka şeye veya kimseye yabancılaşır. Geniş anlamı ile yabancılaşma ise; bireyin toplumsal, kültürel ve doğal çevresine olan uyumunun azalması, özellikle de, bireyin çevre üzerindeki denetiminin ortadan kalkması ve sonuç olarak bu denetim ve uyumun azalmasının giderek, bireyin yalnızlığına ve çaresizliğine yol açmasıdır¹⁷⁶.

Fromm'a göre, yabancılaşma; bireyin kendisini yabancı olarak algıladığı bir tür deneyim olmayıp, kendisini kendi dünyasının merkezi olarak görüp algılamadığı sonuç olarak da, kendi eylemlerinin öznesi

(174). HANÇERLİOĞLU, Orhan: Felsefe Ansiklopedisi, s: 203

(175). ZIJDERVELT, Anton: Soyut Toplum, S: 122

(176). Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı 25, S: 91

yada yaratıcısı olarak kendisini görmediği, bir kendinden uzaklaşma durumudur¹⁷⁷.

Bir görüşe göre; yabancılaşma kavramının içeriği üzerinde durmak, kavramın tanımlanması açısından daha anlamlıdır. (Alkan, Ergil, 1980) Buna göre; yabancılaşmayı şu içerikle ifade edebiliriz. Genel düzeyde bireylerin, var olan yapılara (toplumsal kurumlar) bağlı beklentiler, değerler, kurallar ve ilişkilerden uzaklaşmasıdır. Bireysel düzeyde bu içerik, şu şekilde ifade edilir, Yukarıda ifade edilen süreçlerin gerçekte olmasada, anlaşılabilir olgular olarak, bireylerin denetiminden çıktığına ilişkin deneyimsel bir duygudur. Davranışsal olarak ise, iki biçimde ortaya çıkabilir; Uzaklaşmayı ödünleyecek yeni bağlılık arayışları; toplumsal süreçlerden mümkün olduğunca tecrit olmak¹⁷⁸.

Ülgener'e (1978) göre yabancılaşma; emeğin, sermaye ve topraktan koparılıp, aralarına aşılmaz setler koymakla yaratılan değişmez bir alinyasıdır¹⁷⁹.

TOLAN Yabancılaşmayı, yalnızca ekonomi, toplumsal ve siyasal ilişkilerdeki bir bozulmanın ürünü yada sonucu olmayıp, bütün ilişkilerindeki bozuklukların ve aksamaların sonucunda ortaya çıkan

(177). FROMM, Erich ; Özgürlükten Kaçış, S: 63

(178). ALKAN, T ve ERGİL, D: Siyaset Psikolojisi, S: 214

(179). ERKAL, Mustafa: Sostoloji (Toplumbilim), Der Yayıncı, İstanbul 1991, S: 281

insanın kendi özüne, benliğine uygun olmayan biçimde, yaşamak zorunda kalması durumudur¹⁸⁰ olarak tanımlamaktadır.

Ali Şeriatî için Yabancılaşma; makinanın, insanın insaniliğine müdahale etmesi sonucunda ortaya çıkan ve insani yaratıcılığı yok ederek, insanın kendisine, diğer insanlara ve çevresine karşı duyarlılığını yitirmesine yol açan bir süreçtir. Bu durumu teşvik ederek, insanın yabancılaşmasının boyutlarını artıran şey ise; tüketmek için var olmak , var olmak için tüketmektir¹⁸¹.

Bir başka yazar için yabancılaşma (Fr. Aliénation), (Ing. Alienation); Belli tarihsel koşullarda, insan ve toplum etkinliklerinin (emeğin, paranın, toplumsal ilişkilerin sonuçlarının, insan özelliklerinin ve yeteneklerinin) bu etkinliklerden bağımsız ve bunlara egemen ya da özlerinde olduklarından değişik biçimde kavranmasıdır¹⁸².

Başka bir yazara göre; **Yabancılaşma** (Alienation); Latincedeki Alienare, fiilinden türer ve kişinin, kendine ait olan birşeyi, başkalarına, kendi dışındakilere devretmesi, bunlar lehine kaybetmesi anlamını taşır. Bir başka ifade ile, beşeri bir varlık olarak insanı, O insan ve içsel

(180). TOLAN, Barlas: Çağdaş Toplumun Bunalımı, S: 177

(181). ŞERİATİ, Ali: İnsan ve Teknoloji, S: 42-43

(182). OZANKAYA,Özer: Toplumbilime Giriş, A.Ü. S.B.F. Yayınları No: 431, Ankara 1979, S:374

olarak sahip olduğu özelliklerin temelinde bulunan birşeylerin yitimi, davranışları ve akıl yürütmesi üzerindeki egemenliğinin kaybıdır¹⁸³.

Aynı yazar bir başka yazısında yabancılaşmayı şöyle tanımlar; **Yabancılaşma**, Anglo-Amerikan litaretürde yer alan, sosyal psikolojik nitelikli ve amprik içerikli anlamı dışında, en yalın tanımı ile; mümkün bilincin, gerçek bilince dönüşmemesidir, ya da daha açık bir deyişle, insanın kendisini beşeri bir varlık olarak, yeniden üretimi yolunda harcamış olduğu çabanın, şu ya da bu ölçüde hedefine ulaşmayıp, ölü toplumsallık (necrosocial) üretimine gitmesidir¹⁸⁴.

Benzer bir yabancılaşma tanımı Swingewood'da yer alır, Buna göre yabancılaşma; insanın yaratıcı zekasının ve gerçek anlamıyla insanca bir toplum oluşturma potansiyelinin gözardı edilmesidir¹⁸⁵.

Johnson (1972; 1975; 1979) yabancılaşmayı; insanlardan çevreden, aile, toplum, ekonomi gibi toplumsal sistem ve etkinliklerden kopma duygusu olarak tanımlar. O'na göre; teknolojik toplum yapısı ve bürokrasiler bu yabancılaşmayı artırabilir, ancak psikolojik olarak yabancılaşma duygusu, toplumsallaşma sürecinde bir bozukluk olması durumunu belirler¹⁸⁶.

(183). CANGIZBAY, Kadir: " Çeviri Yolu İle Bilim Dili Yaratılabilir mi ? " Cumhuriyet Gazetesi Bilim ve Teknik Eki, 16 Eylül 1989, Sayı 133

(184). CANGIZBAY, Kadir: " Mustafa Durak'ın yazısı Üzerine ", Varlık Dergisi, Aralık 1989, S: 25

(185). İSEN, Galip ; " Promete'nin Yüzüğü ", A.İ.T.İ.A. Dergisi, Yıl 1979, Cilt 1, S: 246

(186). JOHNSON, D.W.: " Understanding and Alleviating Alienation ", Helping Clients and Special Concerns ", Hughton and Mifflin Comp. U.S.A. 1979, S: 104

İlgili literatür incelendiğinde bir olgu olarak yabancılaşmanın iki türünden bahsedildiği görülmektedir; bunlardan ilki; içinde bulunduğu koşullar nedeni ile bireyin yabancılaşmış olması, yani sosyolojik durumu; diğeri ise, bireyin bu yabancılaşmış haldeki durumunun farkına varması, yani psikolojik durumu. Bu bölünmüşlük ise, yabancılaşma tanımlarının bir ortak noktada uzlaşmasının önündeki engellerden biridir.

Telman'a göre;¹⁸⁷ yabancılaşma kavramının bir tanımı üzerinde henüz uzlaşılmamış olması nedeniyle, yabancılaşma konusunda, bir şeyin, diğeri bir şeyden ayrılmış olması durumudur dışında bir şey söylenememektedir. Ancak, bu konudaki ortak bir görüş, yabancılaşmanın, temelde bireysel psikolojik bir terim olduğudur.

Telman yabancılaşmanın, boyutlarını tanımlamanın daha anlamlı olacağını ifade ederek, Malvin SEEMAN'ın şu tanımlamasını aktarır; SEEMAN'a göre, yabancılaşma beş boyutta tanımlanabilecek bir duygudur¹⁸⁸.

i. Anlamsızlık (Meaninglessness) ;

İnsanın uğraştığı faaliyetin ya da bu faaliyetin nedenini anlayamaması anlamındadır. Endüstride çalışan işçi üretimin sadece kendi kısmı veya hemen yanında çalışan arkadaşının yaptığı kısmı ile ilgili bilgi sahibidir. Ürünün bütünü ile kendi yaptığı kısmı arasındaki ilişki hakkında, hiçbir ilgisi yoktur. İşte, bu mekanik ortamda çalışan işçi için, yaptığı iş küçük ve anlamsızdır. Böylece ,yaptığı iş ile kendisini

(187). TELMAN, Nursel: İş Psikolojisi, S: 150

(188). TELMAN, Nursel: İş Psikolojisi, S: 152-154

simgeleştiremeyen işçi, bu klişeleşmiş üretim yapısının ortaya çıkardığı isimsizleşme ile karşıkarşıya kalır.

ii. Normsuzluk (Normlessness) ;

Endüstri süreci içerisinde, çalışmaya başlamadan önce, insanın kültürel değerleri tarafından yaratılmış bir değerler sistemi vardır. O'nun yaşama karşı bakışını belirleyen bu değerler sistemi, aynı zamanda kendisine ait bir normlar sisteminin de belirleyicisi olur. Endüstride üretime katılan ya da çalışmaya başlayan işçi, endüstrinin kendine özgü değerler sisteminin oluşturduğu normlar sistemi ile, kendi normları arasında bir uyumsuzluk olduğu farkettiğinde, bir normlar karmaşası yada normsuzluk duygusu yaşar.

iii. Güçsüzlük (Powerlessness) ;

İnsan karar verme yeteneği olan yaratıcı bir varlıktır ve bu yetenekleri kullanmak eğilimdedir. Eğer çalıştığı işinde, bu imkanı kullanmıyor ise, doğasına aykırı bir durumla karşılaşmış olur. Makina yada bürokrasi nedeni ile ortaya çıkan bu durum, işçiyi kontrolü altına alır ve O'nu bir sistemin parçası durumundaki robot haline getirir.

iv. Yalıtılmışlık (Isolation) ;

Yalıtılmışlık duygusu, birkaç şekilde tanımlanabilir.

iv.i. Üretim sürecinin niteliklerine bağlı olarak , işçinin, çalışma arkadaşlarından yada otomasyon nedeni ile ortaya koyduğu ürünle, ilişkisinin kesilmiş olması.

iv.ii. İşçinin, yaptığı işten yada ait olduğu işyerinden utanç duyması.

iv.iii. İşçinin, iş çevresinde anlaşılmaması, yanlış anlaşılması, kabul edilmemesi yada dışlanması.

iv.iiii. İş arkadaşları ile anlamlı bir ilişkinin kurulamaması.

v. Kendinden Uzaklaşma (Self-Estrangement) ;

Bu boyut kişinin kendi varlığının ve potansiyel güçlerinin farkında olmaması anlamını taşır. Modern teknolojinin, insan özgürlüğünü elinden alması, insanın ürettiği şeye kendisinden bir şey katamaması sonucunu doğurur. Sonuç olarak, yarattığı ürünle arasında bir ilişki kuramaz hale gelen insan, giderek kendi varlığı ile olan ilişkisini de yitirir.

Ronald V. URICK (1970), yabancılaştırmanın; bazı insanların, diğer insanlarla ve çevreleriyle yada kendileri ve çevreleriyle ile ilgili, duygu ve algılarını ifade eden bir terim olduğunu ifade ederek, yabancılaştırmayı karakterize eden, şu duyguları tanımlamaktadır¹⁸⁹;

*i. Yabancılaştırmış bireysellik, kendisi bir ada'da yaşıyormuş gibi " ayrışmış " hissediyor olmalıdır. Bu ise kısaca; Sosyal Yalıtılmışlık (**Social Isolation**) ile ifade edilir ve yabancılaştırmanın karakteristiklerinden biridir.*

ii. Eğer, insanın geleceğe ilişkin tasarımlarında belirsizlikler varsa yada daha keskin bir ifade ile,

(189). URICK, R. W.: Alienation: Individual or Social Problem ?, Prentice-Hall, Inc. U.S.A. 1970, S: 7-9

insan yaşamında kolayca tanımlanabilecek hedefler yoksa, bu durum duygusal bir belirsizliğe neden olur sonuç olarak da yaşamsal bir anlamsızlık (**Meaninglessness**) duygusu yaşanır ve bu durum da yabancılaşmayı karakterize eden bir diğer olgudur.

iii. Sosyal bir grubu oluşturan insanların ya da insan yaşamındaki grupların, tanımlanmış bir değer yargıları sisteminin varlığını ve bu değer yargılarının kabulünün O sosyal gruba kabul için bir ön şart olduğu bilinir. İşte yabancılaşmış kişi, bu kabul normları ile ilgili duyguları ayırışmış kişidir. Sonuç olarak bir normsuzluk duygusu yaşanır (**Normlessness**) yaşanır ve bu durum yabancılaşmayı karakterize eden bir durumdur.

iv. Benzer bir yabancılaşma karakteristiği olarak, bu kabul görme normlarından uzaklaşma duygusundan (**Feelings of Estrangement**) bahsedebiliriz.

v. İnsanın kendi yaşamı için ne yapması gerektiği ile ilgili duygularına yabancılaşmış bir kişinin göstereceği tepki, yaşamının kendi dışında ortaya çıktığı ve kendi yaşamına yön veremeyeceği şeklindedir : Bu yaşamın kendi dışında ortaya çıktığı ve kendi dışından kontrol edildiği duygusu, kendi yaşamına yön veremeyeceği duygularına yol açar.

*Bu ise, yaşamını kontrol etmede gerekli gücü bulamamasına yol açar. Bu durum ise yabancılaşmayı karakterize eden güçsüzlük (**Powerlessness**) duygusudur.*

*vi. Sonuç olarak eğer insan, bir sosyal yalıtılmışlık veya uzaklaşma duygusu yaşıyor ise, içerisinde yaşadığı toplumu oluşturan diğer insanlarla ilişkilerinde bir anlamsızlık ortaya çıkacaktır. Bu durum ise " Ben Kimim " sorusuna verilecek cevapla oluşan bireysel kimliğin belirsizliğine yol açar ve içsel olarak ta kendinden uzaklaşma (**Self Estrangement**) duygusu yaşanır. Bu ise, yabancılaşmanın başka bir karakteristiğidir.*

Johnson (1979), Breger ve diğerlerinin yabancılaşmasıyla ilgili şu tanımlarını aktarır ; Yabancılaşma, aile, cemaat ve toplumun, amaç ve normlarından uzaklaşma duygusudur. Bu duygular, yabancı bir ülkedeki insanın duygularına benzer (Breger, 1974) ve bir güçsüzlük duygusu (Powerlessness) ile tanımlanırlar¹⁹⁰.

Johnson, daha karmaşık bir tanımlama olan Seeman'ın tanımlamasının yabancılaşmayı, altı değişkenle kimliklediğini yorumlamaktadır¹⁹¹;

I. Güçsüzlük (Powerlessness) : Olaylar üzerindeki egemenliğin kaybını ifade eden, karşıt yöndeki kontrol azlığı duygusudur.

(¹⁹⁰). JOHNSON, D.W.: Helping Clients with Special Concerns, S: 103

(¹⁹¹). JOHNSON, D.W.: Helping Clients with Special Concerns, S: 104

ii. Anlamsızlık (Meaninglessness) : Kişisel ve toplumsal olayların anlaşılmasına karşı kavrayamama, anlayamama duygusudur.

iii. Normsuzluk (Normlessness) : Toplumun sıradan hedeflerine karşı yüksek düzeyde karşı çıkma duyguları (Toplumun onaylamadığı eylemlere yaklaşma duyguları)

iv. Kültürel Uzaklaşma (Cultural-Estrangement) : Toplumun sahip olduğu kültürel değerleri ve/veya kültürel değer yargılarını reddetme duygularıdır.

v. Kendinden Uzaklaşma (Self-Estrangement) : Gündelik yaşamdaki faaliyetlerin gerçekleştirilmesine karşı, kısa dönemde yarar getirmeyecek eylemleri yapmanın gereksizliği duygusudur.

vi. Sosyal Yalıtılmışlık (Social İsolation) : Sosyal kabul görme duygularına karşı toplum tarafından dışlanma yada toplum tarafından onay görmeme duyguları.

Cohen, Newman'ın 1981 de öğrencilerle yaptığı bir araştırmada, yabancılaşmanın şu temel görünümelerini ele aldığını söylemektedir; uzaklaşma (Estrangement), ilgisizlik (Detachment), Parçalanma (Fragmentation), yalıtılmışlık (İsolation)¹⁹² .

(¹⁹²). COHEN, Oskar, P.: " At-Risk Deaf Adolescents ", The Volta Review, 93/5 September 1991, S: 64

2. Yabancılaşma kavramı ile ilişkili diğer bazı kavramlar

2.1. İş Doyumu ve Yabancılaşma

Yabancılaşmanın, toplumun bütün kesimlerini etkisi altına alan bir hastalık olduğu, bu kavramı ele alan bütün yazarlar tarafında kabul edilmektedir. Ancak içerisinde yaşadığımız çağdaş toplumların karmaşık sistematiplerinin en yoğun gözlendiği alan olan endüstri içerisinde yer alan insanları (işçiler) toplumun diğer kesimlerini oluşturan insanlardan çok daha fazla etkilemektedir. Çalışan insanın " işindeki rolüne karşı gösterdiği tepki " olarak ifade edilebilen iş doyumunun nedenleri olarak da, endüstrileşmenin bir sonucu olan üretimi artırma ve maliyeti düşürme çabalarının yol açtığı bir sonuç olan işçi üzerindeki baskının artması gösterilmektedir. Bu baskının somut sonuçlarının ise; artan hastalıklar ve iş doyumunda düşme olduğu belirtilmektedir¹⁹³.

İşin monotonluğunun , iş doyumsuzluğu konusunda önemli bir neden olarak gösterilmesi, yabancılaşmayla aralarında sıkı bir ilişkinin varlığını işaret etmekle birlikte, henüz bu ilişkiyi tanımlayacak teorik çerçeve bulunmamaktadır. Buna rağmen bizim kanaatimize göre, bu ilişki, yabancılaşma ve iş doyumunda arasında şu türden teorik bir çerçevenin kurulmasını mümkün kılmaktadır; Endüstriyel üretim düzeninin şartları, işçinin ya da çalışan insanın yabancılaşmasına yol açmaktadır.

(193). GÖDELEK, Ertuğrul: Yayımlanmamış Doktora Tezi, S: 68-69

İş doyumunu yada doyumsuzluğu ise, yabancılaşma düzeyine bağlı ve yabancılaşmanın bir sonucu olarak, farklı düzeylerde tezahür etmektedir.

Telman'ın yabancılaşma ve iş doyumunu arasındaki ilişkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırmasındaki bulguları yukarıdaki yorumu destekler niteliktedir; araştırmanın bulgularına göre , yabancılaşmanın olduğu kişilerde mutlaka iş doyumsuzluğu görülmektedir. Buna karşılık iş doyumsuzluğu olan her kişide, yabancılaşma olmamaktadır. Bir başka deyişle, araştırmada iki tür iş doyumsuzluğu belirlenmiş olup, bunlardan birincisine yabancılaşma duyguları eşlik etmektedir ve bu tür iş doyumsuzluğunun ödünlmesi son derece kolaydır.

İş doyumsuzluğunun ikinci türünde ise, doyumsuzluk duygularına yabancılaşma duyguları eşlik etmektedir ve bu tür iş doyumsuzluğunun ödünlmesi son derece zordur ve mutlaka yabancılaşma duygularının ortadan kaldırılması gerekmektedir¹⁹⁴.

2.2. Stress ve Yabancılaşma

Genel anlamı ile stress insan hayatının her alanında ortaya çıkmaktadır. Buna paralel olarak, iş yaşamında stress'in varlığı önemli olgulardan biri olarak var olmaktadır. Stress ile ilgili tanımlar ve stress'in ortaya çıkış nedenlerine baktığımızda yabancılaşma ile aralarında ayırdı pekte mümkün olmayan bir ilişkinin varlığını sezinleriz. Örneğin bir görüşe göre; yirmi birinci yüzyıl insanlara öteki yüzyıllarla kıyaslanmayacak oranda hareketlilik ve hız kazandırmış, bu durum ise, insanın sürekli bir yarışma ve değişim içerisinde çalışması

(194). TELMAN, Nursel : Yayınlanmamış Doktora Tezi, S: 76

ve yaşamını sürdürmesi sonucunu doğurmuştur. İşte Stress, bu şartlar içerisinde insanın psikolojik, biyolojik ve sosyal dengelerinin bozulduğu bir durumdur¹⁹⁵.

Bir başka tanıma göre ise stress; Organizmanın çevreye uyum içerisinde olmak için ödemek durumunda olduğu bedeldir¹⁹⁶. Görülüyorki, Stress ve Yabancılaşma benzer psikolojik, biyolojik ve sosyal tepkilerle karakterize olmaktadır.

İnsan yaşamının diğer önemli alanlarından biri olan, siyasal davranış - yabancılaşma ilişkisi belirleyiciliği ve kapsamı nedeni ile çalışmamızda mutlaka değinmemiz gereken bir konu olarak belirmiştir. Bu nedenle siyasal davranışlar, yabancılaşma ilişkisine çalışmamızın bu bölümünde yer verdik.

2.3. Siyasal Davranış ve Yabancılaşma

İnsanın toplumsal yaşamı içerisinde önemli bir konumu işgal eden siyasal varoluşu ve siyasal sorumlulukları O'nun bazı siyasal davranışları gerçekleştirmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak, burada ortaya konulan görüşlerin, yabancılaşmış bireylerin siyasal tepki olarak tepkisizliği yeğlemediklerini ifade eden görüşlerde yoğunlaştığını söylemek durumundayız. Zira farklı zaman ve yerlerde yapılan araştırmalar, yabancılaşmış bireylerin, bilinçli bir geri çekilmeden, siyasal şiddete kadar değişen geniş bir yelpazede tepkilerini ortaya koyduklarını belirlemektedir.

(195). ERTEKİN, Yücel: Stres ve Yönetim, S: 3-4

(196). ERTEKİN, Yücel: Stres ve Yönetim, S: 5

Alkan ve Ergil (1980) Seeman'ın siyasal yabancılaşmayı dört türle karakterize ettiğini söylemektedirler¹⁹⁷.

2.3.1. Siyasal Güçsüzlük

Bu, bireyin kendi siyasal davranışlarının, arzuladığı siyasal sonuçları sağlamada etkili olup olmadığı ile ilgili duygularıdır. Bu beklenti ne kadar olumsuz yönde ise, bireyin siyasal güçsüzlük duygusu o kadar yoğun olur.

2.3.2. Siyasal Güvensizlik

Bu durumda ise birey, siyasal sistem içerisinde yer alan sorumluların (Siyasi kadrolar, Siyasi liderler vb.) sürekli ve sistematik olarak, siyasal kuralları ve alışılmış siyasi gelenekleri çiğnediklerine ilişkin duygular ile doludur.

2.3.3. Siyasal Anlamsızlık

Bireyin, siyasal sistemin nasıl işlediğini anlayamayışı, farklı uyarıların yardımı ile sistem ile ilgili olarak fikir oluşturma ve siyasal olayların sonuçlarını tahmin etme konusunda, içine düştüğü kişisel yetersizlik duygularıdır.

Alkan ve Ergil'in, Nachmias-Polanyi'den aktardıklarına göre; siyasal yabancılaşmanın bu karakteristiği, insan yaşamının önemli bir niteliği olan, şeyler ve olaylar üzerinde denetim sağlama isteği ile bağlantılıdır.

(¹⁹⁷). ALKAN, T ve ERGİL, D.. Siyaset Psikolojisi, S: 253

2.3.4. Tecrit Eğilimi

Siyasal Yabancılaşmanın bu türü, bazı bireylerin toplumun diğer bireylerinin ya da çoğunluğunun, çok değer verdiği amaç ve inançlara düşük düzeyde ödül değeri yüklemesi ile ortaya çıkar.

Bu bireylere göre: Toplumun standartları orta düzeyde yetenek ve zeka'ya sahip bireylere uyumludur. Bu nedenle bunlara uymak insanı sıradan bir kişiliğe zorlar.

Siyasal yabancılaşma bir çok yazar tarafından ele alınmış ve yabancılaşmanın belirdiği önemli bir yaşam alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. TOLAN (1981), Siyasal olarak yabancılaşmış insanın siyasi alandaki tepkilerini Rosner'den aktardığı aşağıdaki tablo ile tanımlamaktadır;

Nesnel Durum	Öznel Tepki	Nesnel Durum	Öznel Tepki
Yönetim Araçlarından Kopma	Güçsüzlük	Sınıfsal Yönetim	Yöneten-Yönetilen Ayırımı
Vatandaş ve Devlet Arasında Kopma	Anlamsızlık İzlenimi	Partilerin Siyasal Yapısı	Adayların Farksızlaşması
Çatışma Toplumu	Ölçüt Yitimi	Yozlaşmış Siyasal Sistem	Sistemin Onaylamadığı siyasi Eylemler
Toplumsal Role Yabancılaşma	Kendi Özüne Yabancılaşma	Temsili Demokrasi	Oy Kullanmanın Dış Zorlama Haline Gelmesi
Yabancılaşmış Zihinsel Yaratma	Anlamsızlık İzlenimi	Vatandaş-Devlet İlişkilerinde kopma	Siyasal Sistemi Anlayamama

Kaynak; Barlas TOLAN, Anomi ve Yabancılaşma, S: 190

Burada bir grup yazarın siyasal yabancılaşma ile ilgili şu görüşlerine de yer vermek uygun olacaktır; Siyasal yabancılaşma ile

sosyal yabancılaşma arasında fark bulunmaktadır. Bu farkın nedeni, insan zihninin sahip olduğu bölümlendirme yeteneğidir. Buna göre; insan siyasal ve sosyal yaşamında ayırıştırma yapmakta, sonuç olarakta farklı davranışları benimsemektedir. Bu nedenle de, bu iki kavramın aynı anda ve bir arada olması bir zorunluluk değildir¹⁹⁸.

2.4. Cinsellik ve Yabancılaşma

Gelişen toplumsal ve teknolojik yapının, insana ait değerleri, kökten değişikliğe uğrattığını daha önce belirtmiştik. Buna bağlı olarak, anlamını yitiren bu dünyada, varoluşunu anlamlı hale getirmeye çalışan insan, yaşamın farklı alanlarında bir anlam arayışı içerisinde olmuştur. Varoluşçu düşünür ve psikologların ifade ettiği " varoluş vakumu " denilen olgu, ya da diğer bir deyişle, insan yaşamına ilişkin boşluk duyguları çeşitli alanlardaki çabalarla doldurulmaya çalışılmaktadır. İşte, cinsellik olgusu da bu dolgu maddelerinden biri olarak kullanılmaktadır.

Ancak otantik yaşanması gereken ve iki cinsi ilgilendiren bu deneyim, değişen değerlere paralel olarak, spekülative bir hale gelmiş ve insanın yabancılaşmasının bir sonucu olarak nesnel bir kimlik kazanmıştır. İnsan için, sahip olduğu yaşamsal önem nedeniyle, cinsellik olgusunu ele almak bu çalışma açısından önem taşımaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde Freud'un bir takipçisi ve bir psikanalitik olan, ancak sonradan geliştirdiği fikirleri ile Freud'dan ayrılan W. REICH'in görüşlerine ağırlıklı olarak yer vereceğiz.

(198). ERGİL, Doğu: Siyasal Katılma ve Yabancılaşma, Olgaç Yayınevi, Ankara 1980, S: 158

Psikanalitik kuramını insanın cinselliği üzerine temellendiren Reich, " Kişilik Çözümlemesi " adlı yapıtında kişilik yapısını Freud'dan farklı bir katmanlaşma ile ele alır; " Üst katman, Ara katman, Biyolojik çekirdek ". Reich'ın biyolojik çekirdek adını verdiği sistem, insanın, insani yanını vurgular. Ve yine Reich'e göre; tüm toplumsal bastırma dönemlerinde insanlık, biyolojik çekirdeğin engellenmesi sonucu acı çekmiştir¹⁹⁹.

Reich'e göre; bu kişilik sistematığının tarihsel oluşumunda cinsel bastırma yatmaktadır. Uygarlığın ortaya çıkışını, Freud gibi, toplumsal düzenlemelere bağlayan W. Reich, uygarlığın bazı durumlarda, sadece insanın insani olmayan yanını simgelediğini söylemektedir. Bir başka deyişle insani olmayan bu yapının nedeni, içgüdüsel cinsellikle, toplumsal düzenlemeler arasındaki bu çatışmadır²⁰⁰.

İşçilerin de burjuvalar gibi sinir hastalıkları geçirdiğini söyleyen Reich'e göre, bunların nedeni her iki sınıftada aynıdır, yani; cinsel bastırma ve ket vurmadır. Reich'e göre insanlığın binlerce yıllık tarihinde, insanoğlu, bu buyurgan ve ataerkil yapının etkisi ile hem dışındaki toplumsal yapıya ve hem de doğaya karşı bir zırh geliştirmiştir. Bu zırhın temelinde bu toplumsal yapılanmanın bir sonucu olan, yalnızlık, güvensizlik, otorite ihtiyacı, cinsel yoksunluk ve doğaya aykırı ve hastalıklı bir davranışa razı olmak yatar. Bunun sonucunda da insanoğlu, insan denen şeye yani kendine karşı düşmanca bir tutum

(199). TOLAN, B. İSEN, Galip, BATMAZ, V. : Ben ve Toplum, S: 222 ve REICH, Wilhelm ; Kişilik Çözümlemesi, S: 262

(200). REICH, Wilhelm: (Çev: Hüsen PORTAKAL), Gençliğin Cinsel Mücadelesi, Yaprak Yayınları, İstanbul 1991, S: 16

takınmış, ondan uzaklaşmış durumda, bir başka ifade ile kendisine yabancılaşmış bir durumdadır²⁰¹.

Günümüzde giderek esneyen cinsel davranış normlarıyla birlikte, kompulsif cinsellik de, varoluş vakumunu doldurmak amacı ile kullanılır hale gelmiştir. Bu ise; geleneklerini yitirmiş ve sezgilerine yabancılaşmış bir yaşam biçimini tanımlamaktadır. Kompulsif cinsellik ise, alkol, uyuşturucu, kumar, iktidar vb. gibi insanı yabancılaşmış yaşam biçiminden kurtaracak köklü çözümleri içermediğinden, yine boşluk ve anlamsızlıkla sonuçlanır²⁰².

Bu tarz cinsel yaşam biçimi, ilişkide olduğu diğer insanı, üzerinde işlem yapılan nesne gibi ele alması nedeniyle, giderek karşıt cinsteki insanların birbirlerine yabancılaşmasına da neden olacaktır²⁰³.

Bunun yanı sıra, kadınların geçmişteki rolleri ile ilgili bastırılmış kızgınlıklarını yaşıyor oluşu (feminizm ve benzeri kadın hareketleri bunun bir sonucudur) hem kadının hem de erkeğin zihninde, kadınların erkeklerin olmadan da yapabilecekleri gibi bir sonucu ortaya çıkarmıştır. Bu durum ise, kadının erkeğin potansiyel düşmanı pozisyonuna düşmesine yol açmış, bunun karşılığında ise erkek, kadını hoşnut edebilmek için, kendi otantik varoluşuna uygun davranmaktan vazgeçerek, kendi varoluşuna ve diğer erkeklere yabancılaşmıştır. Kadın ve erkeğin çatışma halinde varoluşları, birbirlerine yabancılaşmaları sonucunu da doğurmuştur²⁰⁴.

(201). TOLAN, Barlas: Ben ve Toplum, Teori Yayınları, Ankara 1985, S: 223-224

(202). GEÇTAN, Engin: Varoluş ve Psikiyatri, S: 150-153

(203). ESTER. Vilar ; Kölenin Mutluluğu, S: 28-29 ve MALINOWSKI, Branislaw; Sex and Repression, S: 274

(204). GOLDBERG, Herb: (Çev: Selçuk BUDAK), Erkek Olmanın Tehlikeleri, Öteki Yayınevi, Ankara 1991, S: 33-38

Spekülatif cinsellik olgusunun bir sonucu olarak, erkek (endüstrileşmiş toplumlarda, kadın da buna dahil edilebilir) kadını yüzü olmayan cinsel nesne olarak algılamaya başlamıştır. Zaman içerisinde sembolik cinsellik olgusunu doğuran bu olumsuz ilişkiler, kadın ve erkeğin ilişkilerinde olumsuz sonuçlara yol açmış ve yalıtılmışlık ve yabancılaşma duygularını artırmıştır²⁰⁵.

Bir görüşe göre; erkeğin bir bileşeni olan kadınsı tarafı, kültürler tarafından reddedilmektedir. Bunun sonucu olarak, kadınsı eğilimler gösteren erkekler, şiddetli tepkilerle karşılaşmaktadır. Bu durum ise, tamamen öz yıkıcı (benlik parçalayıcı) ve **yabanlaştırıcı** bir niteliktir²⁰⁶.

2.5. Bürokrasi ve Yabancılaşma

İçinde yaşadığımız çağın kurumsal ve örgütsel yapılanmalarda ortaya çıkardığı değişikliklerin başında, bürokrasi gelmektedir. Bürokratik örgüt biçimini, eski örgüt biçiminden ayıran özellikler, bürokrasiye bağlı olarak yabancılaşmanın ortaya çıkmasında rol oynamaktadır.

Burada bürokratik sistematığe ve bürokratik örgüt'e ait yapılanmaları ve bu yapılanmaların yabancılaşma ile ilişkilerini ele alacağız.

2.5.1. İş Bölümü ve Yabancılaşma

Yabancılaşma ile ilgili literatür incelendiğinde İş Bölümü kavramının, insanın yabancılaşma sürecinde çok önemli rolü üslendiği

(205). GOLDBERG, Herb: Erkek Olmanın Tehlikeleri, S: 55-57

(206). GOLDBERG, Herb: Erkek Olmanın Tehlikeleri, S: 78-79 ve REICH, Wilhelm; Kişilik Çözümlemesi, S: 265

görülebilir, zira; artık görevler uzlaşmaya bağlı olarak küçük parçalara ayrılmış ve insana yüklenen sorumluluk sınırlanmıştır²⁰⁷.

19. yüzyıl uygarlığını liberal demokrasi ve teknoloji gibi iki boyuta indirgeyerek ele alan Y' Gasset, teknolojinin kapitalizm ve pozitivist bilim anlayışının ortak ürünü olduğunu düşünmektedir. Bu yapılanmanın insani boyutta yol açtığı sonucun ise, geçmişin özgür bireyinin yerine yarattığı " kitle adamı " olduğunu ileri sürer. Bir sosyal sınıfa ait olmayan bu kitle adamı kavramı, tüm sosyal sınıflarda ortaya çıkan bir insan tipini tanımlamaktadır. İş bölümünün gelişmesinin bir sonucu olan uzmanlaşma ise ortaya, **Jose Ortega Y' Gasset**'in tanımladığı; çağdaş dünyada insan, (uzmanlaşmanın bir sonucu olarak) evrenin küçük bir kısmı hakkında fikir sahibi olan, buna karşılık evrenin geri kalan kısmı ile ilgili hiçbir şey bilmeyen, bir başka deyişle evrenin büyük bir kısmına yabancı bir varlık haline gelmiş, bu durum ise, insanın giderek denetimini yitirmesine ve sonuçta kendisine ve çevresine yabancılaştmasına yol açmıştır²⁰⁸.

2.5.2. Hiyerarşi yada Otoritenin merkezileşmesi

Her hangi bir örgütsel yapılanmanın yönetimi bu çağın özelliklerine uygun olarak dikey yani, yukarıdan aşağıya doğru ortaya çıkmıştır. Böylece insan üzerinde, güçlü bir kurumsal kontrol mekanizması oluşmuş ve sonuçta yaptığı iş sırasında denetim bireyin elinden çıkmıştır. İnfomal insani ilişkilerin yerini kuralların alması ve

(207). ERKAL, Mustafa: Sosyoloji (Toplum Bilim), DDer Yayın evi, İstanbul 1991, S: 288 ve Y' GASSET, J. Ortega ; İhtisaslaşma Barbarlığı, S: 43

(208). Y. GASSET, J. Ortega: (Çev: Hamide TOPÇUOĞLU), İhtisaslaşma Barbarlığı, Eğitim Fakültesi Dergisi, 1968, Cilt 1, No: 1-4, S: 44-46

insanın durumunun bu kurallar tarafından belirlenmesi yine insanın gözardı edilmesi sonucunu doğurmuş ve bireyi bir hiçlik duygusunun içine sürüklemiştir. Otantik anlamı olmayan bu hiçlik duygusu ise, bireyin yabancı bir kimlikle, yabancılaşmış bir yaşam sürdürmesine yol açmaktadır²⁰⁹.

2.5.3. Paylaşılan sorumluluk içerisinde yaratıcılığın yok olması

Çağdaş yapılanmaların kuralları , bireyi özgür iradesi ile karar alamaktan alıkoyar. Bireyin özgür iradesinin dışlanarak, yerine grup kararlarının konması zamanla bireyin özgür iradesinin yok olması sonucunu doğurur. Artık insan, nedenini ve mekanizmasını çok iyi tanımladığı bir iradenin egemeliğine girmiş ve kendi yaratıcı kimliğini kaybetmiştir. Bu durum ise bireyin, grup içerisinde yok olup gitmesine neden olmaktadır²¹⁰.

2.6. Anomi ve Anomi - Yabancılaşma İlişkileri

Çalışmanın ilk bölümlerinde, öznellik ve nesnellik olgularının, yabancılaşmanın nedenleri olarak, sorun biçiminde ele alındığını görmüştük. Burada toplumsallığı temsil eden nesnellikle, bireyselliği temsil eden öznellik arasındaki ilişkiler bağlamında, anomie kavramını ele almak bu çalışma açısından önemli hale gelmiştir.

İnsanın topluma yabancılaşmasını temsil ettiği düşünülen Anomie kavramı, aşırı uyumculuk ve toplumsal yalnızlık öğelerini içermektedir. Bazı yazarlar anomiyi; normatif sistemin zayıflayarak, gücünü ve geçerliliğini belirli ölçülerde yitirmesi olarak ele alırken, bazı yazarlar

(209). FROMM, Erich: Erdem ve Mutluluk, S: 46

(210). ESİN, Pars: İş Bölümü ve Yabancılaşma, S: 66-67

da, toplumsal kurallara aşırı uyma, olarak ele almaktadır. Burada önemle vurgulamamız gereken, anomi kavramının, hem çok karmaşık bir biçimde ve hemde, çoğu kez birbirleri ile çelişen anlamlarıyla tanımlanarak ele alındığıdır. Bu nedenle biz bu çalışmada, anomi kavramının farklı ele alış biçimlerine göre bir kaç tanımını vermekle yetineceğiz.

Gerçekte anomi ile ilk kez ve yakından ilgilenen yazar. E. Durheim'dir. geniş boyutlu bir anomi tanımı yapan Durkheim'a göre; Anomi toplumun birey ve etkinlikleri üzerindeki, kontrol olanaklarının azalmasıdır. Bu tutucu görüş, anomiyi, geleneksel kuralların gücünü yitirmesinin bir sonucu olarak ele alır. Buna karşılık Marx, Durkheim gibi, normsuzluğu vurgulamakla birlikte, soyut bir kavramdan ibaret olan toplumun, insanı köleleştirdiği şeklindeki ele alışa karşı çıkar²¹¹.

Marx'a göre; bütün bu, normsuzluk, anarşi, çelişen değerler yada zorlayıcı niteliğe sahip normlar, toplumsal yapıya ait sınıf çatışmalarının sonucundan başka bir şey değildir.

Birey - Toplum ilişkisi açısından ele alındığında, toplumsal yapının dağılması yada güçsüzleşmesi, yalnızlığı toplum içerisinde yaygın hale getirmekte, aynı toplumsal yapı, toplumsal ilişkilerini geliştirmesini engelliyerek bireyi köleleştirmekte bu durum ise yabancılaşma ile sonuçlanmaktadır. Yani Marx'çı anlamı ile şeyleşme yani " insanın nesnelleşmesi " insanın, bedensel ve zihinsel süreçlerini ilgilendirmektedir.

O halde; anomi yabancılaşma ve şeyleşme, arasındaki ilişkilerin varlığı da söz konusu olmalıdır. Burada bu üç durum arasındaki ilişkileri şu

(²¹¹). TOLAN, Barlas ; Çağdaş Toplumun Bunalımı, S: 175-177

şekilde açıklamak uygun olacaktır: Yabancılaşmayı ortaya çıkaran, nesnel koşullara bireyin verdiği öznel ve yabancılaşmış tepkiler zihinsel ve bedensel açıdan 'şey'leşme ile sonuçlanmaktadır; Şey haline gelmenin görünüşleri, bedensel etkinliklerde, GÜZSÜZLÜK, zihinsel yaratma sürecinde, ANLAMSIZLIK olarak tezahür etmektedir. Bu yabancılaşmanın sonucu olan görünüşlerin, bir sonraki tezahürü toplum karşısında yabancılaşma olup bunu ifadesi de " **ANOMİ** " dir²¹².

3. Yabancılaşmanın Sonuçları

Sanayi devrimi ile hızlanan ve ikinci dünya savaşı ile zirveye ulaşan toplumsal değişmelerin ortaya çıkardığı yeni yapılanma insanın bu yeni yapılanmaya uyum sağlayamadan varlığını sürdürmesine yol açmıştır. Ancak varlığını sürdürmekle birlikte, bu yeni durum insanın hem çevresi ile ve hemde kendisi ile ilişkilerinin kopmasıyla ve anlamsız bir yaşam sürmesiyle sonuçlanmıştır. Marx, Fromm ve diğer yazarların söylemlerinde de ifade bulunduğu gibi bu tarz bir yaşam hastalıklı durumdur ve bir takım bireysel ve toplumsal sonuçları gözlenmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, bu sonuçlarla ilgili görüşlere değineceğiz.

3.1. Yabancılaşmanın Bireysel Sonuçları

19. yüzyılda patlak veren ve 20. yüzyılda doruğa ulaşan teknolojik ve kültürel değişmeler, bireysel kimliğinin henüz farkına varan insanın yaşam biçiminde köklü değişikliklerin ortaya çıkmasına yol açmıştı. Fromm'un da üzerinde durduğu gibi bu yeni dönem insanın doğa ile

(²¹²). TOLAN, Barlas ; Toplum Bilimlerine Giriş, S: 260-261

olan dostça birlikteliğinin geri dönülmesi imkansız biçimde kopmaya başladığı, insan ilişkilerinin endüstriyel ve kapitalist sistemin özelliklerine uygun biçimde yeniden yapılandığı dönemdi.

Bu bahsettiğimiz dönemden günümüz endüstri toplumlarına kadar geçen sürede insanın bireysel kimliği ve değeri mevcut sistemler tarafından sürekli gözardı edilmişti. İşte bu ihtimalin sonucunda, çağımız insanı uyum sağlayamadığı ve anlam veremediği bu yeni sistem karşısında şiddetli ruhsal sorunlarla karşı karşıya kalmış ve otantik varlığı ile uyum halinde olmayan yaşam biçimleri geliştirmiştir²¹³.

Christopher LASCH'a göre, en gelişmiş endüstri toplumlarından biri olan, Amerika Birleşik Devletlerinde, kapitalist yarışmacı toplumsal yapı (yani egosentrizm) çökerken, yeni mutluluk arayışlarındaki Amerikan insanını narsistik varoluş biçimine sürüklemiştir²¹⁴.

Bu kültürün insanları, bağımsızlıklarını ve beceri duygularını kaybetmiştir. İşte bu bağımlılığın psikolojik boyutunu da narsistik varoluş biçimi oluşturmaktadır. Bu kendi varlığına yada otantik varlığına yabancı yaşam biçimi içerisindeki insanın kendisine saygı duyabilmesi tamamı ile başka insanların kendisi ile ilgili duygularına bağlıdır. Bu yaşam biçimi içerisinde birey aile ve toplumun normlarından ve baskısından bağımsız gibi görünsede, aslında bu gerçek anlamıyla özgürlükten çok farklı bir varoluş biçimidir ve gerçekte birey kendi başına varolmaz ve bireyselliğin keyfini yaşamaz²¹⁵. Günümüzde çağdaş insanın, ilkel toplumdakine benzer bir majik ritüel inanç

(213). ÖZBEK, Mustafa; Sosyal Psikiyatriye Giriş, S: 197

(214). GEÇTAN, Engin: Varoluş ve Psikiyatri, S: 165

(215). GEÇTAN, Engin: Varoluş ve Psikiyatri, S: 166

sistematiki oluşturduğunu bunun bir sonucu olarakta astroloji, reenkarnasyon benzeri inançlara bağlandıklarını ve tarikat toplulukları gibi yapılanmaların içerisinde yer aldığını görmekteyiz. Bu ruhsal yapılaşmanın sonucunda ise kaygı ve saldırganlık ortaya çıkmaktadır²¹⁶.

Salvatore MADDİ'ye göre bunun nedeni; insanın birlikte olduğu ve yapmayı tasarladığı şeylerin hiçbirinin değerine ve yararına inanmıyor oluşudur. Bunun farklı bir ifadesi " insanın " yaşamın anlamını arama çabasında, kapsamlı bir yenilgiye uğramasıdır. " Bu diğer deyişle **ANLAMSIZLIK**'tir "²¹⁷.

Geçtan'a göre endüstri toplumlarında, çalışmak da yaşama anlam katmaz, çünkü endüstride çalışma sırasında ne doğa ile ilişkiyi içeren bir çabanın ve ne de kişisel beceriyi içeren, bireyin yaratıcılığına yönelik, zenaatın yeri vardır. Binlerce insan dev bir bürokratik arka hizmet etmekte ve istemediği işleri yapmaya zorlanmaktadır. Bu sistematik içerisinde, can sıkıntısı, durgunluk ve boşluk olarak yaşanan, duygunun adı varoluş vakumudur.

Frankl, varoluş vakumunu yaşayan ağdaş insanın, sezgilerine yabancılaşmış ve geleneklerini yitirmiş olmasının etkisi ile, ya başka insanların yaptığını taklit ettiğini yada başkalarının isteklerine boyun eğdiğini söyler.

Frankl'a göre bunun sonucunda ortaya çıkacak olan Neeojenik Nevroz, herhangi bir klinik nevroz belirtisinde gözlenebilir. Bir başka ifade ile,

(216). ÖZBEK, Mustafa: Sosyal Psikiyatri, S: 177

(217). GEÇTAN, Engin: Varoluş ve Psikiyatri, s: 134

alkolizm, depresyon, obsesyonelizm, cinsel enflasyon, sorumsuzluk ve yıkıcı davranışlar biçiminde ortaya çıkabilir²¹⁸.

Çağdaş insanın yaşamında anlamsızlık duygularına eşlik eden, bir başka duygu da yalnız kalma korkusudur. Çocukluk dönemlerinde anne, baba yada onların yerini alabilecek bir başka kimseye duyulan ihtiyaç, toplumsal yapılanma nedeni ile sağlıklı bireysel bir kimlikle yer değiştirmemekte ve yetişkin insanın da yalnız kalmaktan korkması sonucunu doğurmaktadır. Temelinde benlik algısının yitilmesi korkusu yatan bu durum, yalnız kalmamak için ilişkisizliklerin yaşandığı kalabalıklar içerisinde, insanın pazarlama yönelimli ve kendisine yabancı bir yaşam içinde yitip gitmesine yol açmaktadır. Bu yaşam biçiminin yarattığı düşmanlık duygularının ortaya çıkardığı karamsarlık, bıkkınlık ve buna eşlik eden depresyon, kimi zaman psiko-somatik tepkilere neden olmaktadır²¹⁹.

Kendi benliğine yabancı olan bu pazarlamacı ilişkiler sisteminde insan, amacına ulaştıkça daha fazla boşluğa düşer. Zira, bu yaşam biçiminde önemli olan, yaşam kalitesi değil, O'nun nasıl doldurulduğu dur ve bu yaşam biçiminin verdiği rahatsızlık ne kadar bilinç dışına itilirse itilsin, neden olduğu öfke ve düşmanlık duyguları insanı hayatını yine de yönlendirmeye devam eder. İnsanca anlaşılabilme umudu yitirildikçe, daha fazla beğeni toplamak için çabalanır. Daha fazla sevebilmek uğruna daha az kendine ait olan bir görüntüyle sunulan insanın benliği giderek sevmeyi unuttur. Benliğine yabancı bireyin nevrotik davranış

(218). GEÇTAN, Engin: Varoluş ve Psikiyatri, S: 138

(219). GEÇTAN, Engin ; Birey ve Toplum; S: 104-107

sistematığı, dış dünyaya yönelik gizli sadistik duygular taşıyan saldırgan eğilimlere neden olur²²⁰.

Çağdaş toplumların, önemli bir problemi haline gelen intihar olgusu ile ilgili olarak, farklı yaklaşımlar olmasına karşılık, Durkheim'ın intihar olgusu ile ilgili ele alış tarzı, kendinden sonra yapılan araştırmalarca doğrulanmaktadır. Durkheim'ın toplumsal bağların zayıflaması ve topluma yabancılaşmanın intiharın temel nedeni olduğu yolundaki görüşleri, Sainsbury'nin Londra ve Yap'ın Honkong kentlerindeki intihar vakalarını inceleyen araştırmalarıyla doğrulanmış gibi görünmektedir²²¹.

İntihar olgusu ile ilgili araştırmaların sonuçlarına bakıldığında endüstrileşmiş ve gelişmiş toplumlarda intihar eğiliminin, diğer toplumlarla kıyaslandığında çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Dünyada intihar oranının en yüksek olduğu kentin birleşmeden önceki Batı Berlin olduğu bölgesel istatistikler tarafından ortaya konulmaktadır. Bu kent insanların ahlaki, kültürel, düşünsel, siyasi ve coğrafi anlamda yabancılaşmaya uğradıkları ve Durkheim'ın anomi kavramına bir model oluşturduğu bazı yazarlar tarafından ileri sürülmektedir²²².

Coleman'ın intihar'ın nedenleri ile ilgili gruplamasında yer alan " yaşamın anlamının ve umudun yitirilmesi " kategorisi, yabancılaşmanın anlamsızlık boyutunu temsil etmekte ve intihar'ın temel nedeninin yabancılaşma olduğu tezini güçlendirmektedir.

(220). GEÇTAN, Engin: Çağdaş İnsanda Normal Dışı Davranışlar, S: 224

(221). GEÇTAN, Engin: Çağdaş İnsanda Normal Dışı Davranışlar, S: 204 ve
ALVAREZ, Al: İntihar, S: 89

(222). ALVAREZ, Al: (Çev: Zuhâl ÇİL SARIKAYA), İntihar, Öteki Yayınevi, Ankara 1991, S: 82

Bir endüstri toplumu olan Amerikan toplumunun, endüstrileşmenin karşılığı olarak toplumsal ve bireysel bakımdan ağır bedeller ödemek durumunda kaldığını daha önce belirtmiştik. Daha ileri bir deyişle; Amerikan toplumunda yabancılaştırmanın boyutları çok küçük yaşlardaki çocukları etkisi altına alacak kadar genişlemiş ve ileri derecede madde bağımlılığı, evden kaçma, erken cinsel deneyim ve intihara teşebbüs on üç yaşlarındaki gençlerde dahi gözlenir hale gelmiştir²²³.

Kendine karşı sorumlulukları, insan varoluşunun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır, ancak bazen ve hatta çoğu kez insanın kendine karşı sorumlulukları ile toplumun beklentileri bir,birleri ile uyuşmazlar. Bu gibi durumlarda bazı insanlar kendilerine karşı olan sorumluluklarından kaçarak, kendi varlıklarını yok etmektedirler. Bu kendi varlığına yabancılaştırmış yaşam biçimi insanın toplumun uzantısı biçimindeki bir robot haline gelmesinden, mazoşist ilişkiler içerisinde ezilip sömürülmesine ve cinsel davranış sapmalarına, kumar, uyuşturucu ve alkol bağımlılığına kadar çok çeşitli psikolojik bozukluklar yaşamasına neden olmaktadır²²⁴.

Kendisine ve benliğine yabancılaştırmış bireyin değerleri ve inançları dış dünyadan gelecek muhtemel tehditlere karşı savunma niteliğindedir. Bunun sonucu olarak, davranışları katı, esneklikten yoksun ve inatçıdır. Bu durum ise , O' insanın , diğer insanlarla ve çevresi ile anlamlı ilişkiler kurulabilmesinin önündeki en büyük engeldir²²⁵.

(223). JOHNSON, D. W.: Helping Clients with Special Concern, S: 103

(224). GEÇTAN, Engin: İnsan Olmak, S: 74-75

(225). GEÇTAN, Engin: İnsan Olmak, S. 118

İnsanın kendi benliğine yabancılaşmasının en önemli sonuçlarından biri de, kimlik bunalımı yada kimlik karmaşası sorunudur. Yakın geçmişte Türk toplumunun geçirmiş olduğu , hızlı değişimin ortaya çıkardığı bunalım döneminde, bireylerin bu kimlik bunalımı sorunu çözmek için başvurdukları en önemli çözüm yollarından biri " kimlik geçişi " dir. Belirgin biçimde, politize olmak şeklinde ortaya çıkan kimlik geçişi, kendi varsayımlar sistemini gerçekleştiremeyen yabancılaşmış bireylerin bir politik öğretiye adepte olarak kimlik sorunlarına çare bulmaya çalışmalarını doğurmuştur. Bu kimliği gelişmiş bir insanın, politik inançlarından farklı olgu, kısa bir süre insanları kimlik sahibi yapmış, buna karşılık bu kimliğin gerçek anlamda bir kimlik olmamasının bir sonucu olarak, tutucu ve tepkisel davranış sistematiğine ve şiddet eğilimine dönüşmüştür²²⁶.

Bireyin, kendisine ve çevresine yabancılaşması, amaca yönelme bozukluklarının ortaya çıkmasına da neden olmuştur. İnsan, yabancı bir yaşam içerisinde duygusal ilişkiler kurmakta güçlük çekerken, buna eşlik eden zamanından önce somutlaştırmaya ve objektifleştirmeye zorlama durumu, bireyde gerçeklerden uzaklaşma eğilimine , dikkat toplama bozukluklarına, kaygı ve çocuksu davranışlara yol açmaktadır²²⁷.

Yabancılaşmış günümüz insanının bu çağdaki konumunu trajik bulan Abdulkadir Es-sufi'ye göre ; bu toplumun kadın ve erkekleri, bu zamana kadar bu gezegende yaşayan en cahil bireyler durumundadır. Çünkü, doğumlarından ölümlerine kadar olan tüm yaşamları ellerinden alınmıştır ve bu süreçle ilgili hiç bir bilgileri yoktur. Kendileri ile ilgili

(226). GEÇTAN, Engin: İnsan Olmak, S. 21

(227). ÖZBEK, Mustafa: Sosyal Psikiyatri, S: 235

herşey seçkin bir grup tarafından karşılanır. Tüm bunlara rağmen bu durumun retoriği, onları egemenliğin kendilerinde olduğuna inandırır.²²⁸

3.2. Yabancılaşmanın Toplumsal Sonuçları

3.2.1. Yabancılaşma Krizi

Tarihsel süreç içerisinde dünya, toplumsal boyutta bir yabancılaşma krizi ile ilk kez 1968'de karşılaşır. İnsanın insaniliğine değer vermeyen kapitalist toplumun ezen ve yok eden sistematığına karşı yeni bir dünya isteği işe başkaldıran 68 kuşağının ortak sloganı " biz dünyayı istiyoruz ve şimdi hemen istiyoruz " du. Kapitalist dünyanın, üretim aracı haline gelmiş insanları, bireyin yabancılaşmasını anlatan H. Marcuse ile insani coşkudan ve zevklerden yasaklanmış olduklarını farkettiler²²⁹. Sermaye düzeninin yarattığı ve bireyin varoluşunun arkasındaki gerçeklerle uyuşmayan ve insanın mutsuzluğuna neden olan bu tüketim köleliğine dur demek için bir başkaldırı gereklidir, düşüncesi 1968'in genç insanların bir başkaldırının içerisindeki yer almaları ile sonuçlanmıştı. En önemli hedefleri devlet olan isyancılara göre; bu bu kötülüklerin ve yabancılaşmanın kaynağı devletti²³⁰.

Başkaldıran grubun liderlerinden Jerry RUBİN'in, Wallstreet'de elindeki bir tomar parayı yakarken söylediği şu sözler, insani olmayan değerlere verilen önemin genç kuşakları ne kadar rahatsız ettiğinin bir ifadesidir;

(228). BALCI, Ersin ; İlerlemenin Öteki Yüzü, S: 71-72

(229): COHN-BENDIT, Dany: (Çev: Ragıp DURAN), Biz Devrimi Çok Sevmiştik, Afa Yayınları, İstanbul 1987, S: 18

(230). COHN-BENDIT, Dany: (Çev: Kemal BAŞAR), Hepinizi Öpüyorum, Metis Yayınları, İstanbul 1987, S: 106-134

" İnsanlara en yüce değerin para olmadığını, paradan daha değerli şeylerin olduğunu göstermek gerekir ".

1968 başkaldırısının başarısız oluşunun ardındaki gerçek ise; Erich FROMM'un şu sözleri altında yatıyor kanaatindeyiz; " **insan, doğayla başa çıkabilmek adına, doğa ile mutlu birlikteliğinden kopmuştur artık ve bir daha bu birlikteliğe geri dönmek imkansızdır** "²³¹.

Daha ayrıntılı olarak ele alındığında, genç insanın yabancılaşma sorununun ya da yabancılaşma ön krizinin antik döneme kadar uzanabileceği görülür. Eski Yunanda, Sokrates'in, uzun saçlı, büyüklerin akıl ve zekalarına saygı duymayan, genç erkeklerden bahsettiği bilinmektedir.

Yakın zamana kadar gençlik hareketleri, yaşamın temel akışı dışına çıkmış, ondan kopmuş ve onu yetersiz bulan herkesi kapsayan bir yabancılaşma belirtisi olarak ele alınmıştır. Çoğu kez 1968 benzeri alt kültür hareketleri ile kendini ortaya koyan yabancılaşmış genç insan sorunu, bu yabancılaşmanın nedenlerine ilişkin çok sayıda görüşün ortaya atılmasına da neden olmuştur. Bunlardan birine göre gençlik arasında yabancılaşmanın beş önemli nedeninden bahsedilir²³²;

- i. Hızlı teknolojik ve toplumsal değişimin yarattığı yetersizlik ve karmaşıklaşmış kentleşme olguları;*
- ii. Toplumsal ve kültürel değerlerin yitirilmesi sonucu ortaya çıkan belirsizlik;*
- iii. Sahip olma türünden başarılı olma istekleri;*

(231). FROMM, Erich ; Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum, S: 116

(232). ROGERS, D; " Ergenlikte Kültür ve Yabancılaşma ", Ergenlik Psikolojisi, S: 299

- iv. Bireyselliği ve bireysel yaratıcılığı engelleyen, toplumsal uymacılık;*
- v. Yetişkinlerin davranışlarındaki ilgi ve özen gösterme eksikliği.*

Tezcan²³³, günümüz literatüründe insanın toplum, çevre ve dünya ile ilişkilerinin olumsuzluğunu anlatmakta kullanıldığını savunduğu yabancılaşma kavramının toplumsal belirtileri olarak şu aşağıdakilerden bahseder;

i. Aşırı uyum; toplumun kurallarına aşırı uyma anlamına gelir, reklamların, modanın ve kitle iletişim araçlarının etkisi altındaki toplumun , bireye gerçek seçeneklerin sunulmadığı yapay ve küçük bir alan bıraktığı ve bu daraltılmış alanda bireyin topluma kayıtsız şartsız uymaktan başka seçeneğinin kalmadığı bir yaşam biçimini tanımlar.

ii. Toplumsal yalnızlık; Toplumsal şartların bireyin toplum içerisindeki ilişkilerini güçleştirmesi ile ortaya çıkan, yalnızlık uygulamının yaygınlaşması durumunu tanımlar.

iii. Normsuzluk (Anomi) ; Toplumun normlarına bağlılığın yitirilmesi duyguları.

(²³³). TEZCAN, Mahmut: " Gençlik ve Yabancılaşma ", E.B.F. Dergisi, Cilt 18, Sayı 1-2, Yıl 1985, S: 122

D. ROGERS, (1972)²³⁴ değişen kültür değerlerine koşut olarak yeni bir boyut kazanan ve geleneksel yapısı değişen ailenin, eski yönlendirici etkisini yitirerek yarım bir daireye dönüştüğü bu durumun bir sonucu olarak, gençlere bir kimlik sağlama ve ait olma duygusu vermekten uzaklaştığını savunmaktadır.

Rogers, genç insanın yabancılaşmasının nedenlerinden biri olarak toplumun kişileri yaş'larına göre gruplamak eğilimi olduğunu söylemektedir. O'na göre, gençlerin yabancılaşmasına neden olan diğer koşullar şu şekilde tanımlanabilir; gençlik döneminde birey, kendisini yeterince olgun hissetmesine karşılık, toplum tarafından kendisine yetişkin statüsü verilmez, böylece gençler de yetişkinlere ve kültür değerlerine karşı güçlü bir direnme ve karşı çıkma eğilimi ortaya çıkar.

Gençler yetişkinler dünyası ile karşılaştıklarında, zihinlerinde tasarladıkları yetişkin ve yetişkinler dünyası kavramı düş kırıklığına dönüşür, İdeolojileri uğruna ülkeleri savaşa sürükleyen, anlamsız bir tüketim çılgınlığı yaşayan ve gençleri de buna teşvik eden, doğayı acımasızca kirleten bir yetişkin gerçeği, gençlerde yetişkinler tarafından temsil edilen değerlere karşı çıkma ve reddetme eğilimlerini ortaya çıkarır²³⁵.

Toplumsal yaşam içerisinde ailenin işlevi, çok sayıda düşünürün ilgi alanını oluşturmaktadır. İlgili literatür incelendiğinde ailenin iki farklı işlevinin belirginleştii görülür; çocuğun ailesi tarafından

(234).ROGERS, Dorothy: " Ergenlikte Kültür ve Yabancılaşma ", (Çev: İpek GÜRKAYNAK), Ergenlik Psikolojisi (Der: Bekir ONUR), Hacettepe Taş Kitapçılık, Ankara 1985, S: 288

(235). ROGERS, Dorothy: " Ergenlikte Kültür ve Yabancılaşma ", S: 296-298

sosyalleştirilmesi; kişinin yetişme çağında ve sonrasında kişiliğini kazanması. İçerisinde yaşadığımız konformist toplumda ailelerin çocukla kurdukları ilişkilerde, ailenin temsil ettiği toplumsal rol'ün, aile ve çocuk arasındaki kişisel ilişkilerin önüne geçtiği bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendilerini bu dünyadan ayıran ana, baba subjektif gerçekliklerini dünya içerisinde varolma gibi bir nesnelliğe dönüştürürler ve bu nesnelleşme daha sonra, yeniden içselleştirilir. Ancak bu içselleştirilen şey daha önce yitirilen ya da dışsallaştırılan varlık ya da şey'dir. Böylece ailenin temsil ettiği şey bir hiçlik ve bireyin ailesini temsil etmesi ise, bir yok olma haline gelir. Zira; başkalarının tasarımlarının ürünü olan ve bireyi hapseden bu yapılanma, bireyi özerk ya da özgür olmaktan alıkoyar. Özerkliğe ulaşabilmek için aile tarafından temsil edilen bu yok oluş ve hiçliğe gidiş sürecinin farkına varmak ve aile tarafından içselleştirilen, bulanık umutları ve tutkuları aşmak gerekir. Bu durumda yabancılaşma, eylemle, grup içi eylemin reddiyle ve bu reddedişin sonuçlarıyla ilgili hale gelir. Ortaya çıkan dengesiz durum, bireyin grubu oluşturan diğer insanların eylemlerine yabancı hale gelmesi, anlamını taşır. Bu evrensel bir yanılsamanın deneysel yan ürünüdür.

Ailelerin çocuklarına sosyal gerçekliği aktarma sürecinde eğer, sosyal gerçeklik yabancılaşmış bir sosyal gerçeklik olarak tezahür ederse, bu yabancılaşmış sosyal gerçeklik aktarılır ve aile ilişkilerinde dengesizlik ortaya çıkar. Bu durumun birey üzerinde yol açtığı yabancılaşma psikotik yollarla aşılmaya çalışılır, kişi beyninin uzaylılar tarafından kontrol edildiğini (Etkilendirilme Sabuklamaları*) söyleyebilir²³⁶. Bulgular

(*). Bkz: GEÇTAN, Engin: Çağdaş İnsanda Normal Dışı Davranışlar, S: 160

şizofreni hastalarının ailelerinde bu tür dengesizliklerin ve yabancılaşımanın şiddetli biçimde var olduğunu göstermektedir²³⁷.

Toprağa bağlı üretim düzenin insanların yaşamın anlamına ilişkin soruları pek sormazlardı, bunun en önemli nedeni ise, henüz endüstri toplumunun yaşadığı doğadan ve yaşam zincirinden kopmuş olmanın yarattığı boşluğu tanımiyor oluşlarıydı. Endüstri toplumunun dev bürokratik sistemleri, insanın kişisel yaratıcılığına izin vermemekte, bir başka deyişle insan bu sistemde özgürlüğünü tanımamaktadır. Bu durum ise çağdaş insanın sezgilerine yabancılaşması ile sonuçlanmıştır. Artık geleneklerinden de kopmuş olması, yaşamı içerisinde yapması gerekenler konusunda yol gösterici bulunmamasına neden olur, bu durumun neden olduğu panik duygusu, bireyin saldırgan ve yıkıcı tepki örüntülerini geliştirilmesine neden olur ve çoğu kez, birey kendisine yol gösterici olarak, şiddet eğilimli, yıkıcı grupları seçer. Yakın geçmişinde ülkemizin yaşadığı, şiddet ve saldırgan içerikli dönem, bu ifade ettiklerimizin anlamlı bir örneğini teşkil etmektedir²³⁸.

3.2.2. Çalışma hayatında yabancılaşımanın sonuçları

Yabancılaşıma kavramının tarihsel gelişimi incelendiğinde en somut olarak tamınlanabildiği dönemin sanayi devrimi sonrası olduğu görülmektedir. Bu duruma ikinci dünya savaşı sonrasında, teknolojik gelişmelere bağlı olarak, yabancılaşıma kavramının yoğun biçimde ele alınışını da eklersek, endüstrileşmenin, yada bir başka deyişle, endüstri

(236). COOPER, David: (Çev: Güray SAKARYA ORAL), Psikiyatri ve Anti-Psikiyatri, Öteki Yayınevi, Ankara 1991, S: 26-27

(237). COOPER, David: Psikiyatri ve Anti-Psikiyatri, S: 28

(238). GEÇTAN, Engin: İnsan Olmak, S: 137

yaşamın yabancılaşmanın nedeni olarak önemli bir yer tuttuğu sonucuna varabilir. Hızlı teknolojik ve toplumsal değişmelerin ortaya çıkardığı yeni durum karşısında, kendisini bir kaos içerisinde hisseden ve otomasyon şartları içerisinde çalışan insan, alışıla gelmiş enerji yöneliminden farklı bir enerji zorunlu hale gelmiştir; adele enerjisi azalmış, sensoriyal dikkat ve çalışma hızı artmıştır. Makina ve onun çıkardığı ürünle hemen hemen hiç bir ilişkisi kalamamıştır. Monoton davranışlar zincirinden oluşan çalışma eylemi sırasında yaratıcılığını yitiren insan, makinanın bir parçası olduğu duygusuna kapılmıştır. Devam eden bu durumun ortaya çıkardığı dengesizlik duyguları, giderek suçluluk duyguları haline gelir ve şiddetli kaygı ve karamsarlık yaşanmasına yol açar, davranışsal boyutta ise, yalnızlık, kişiliğin kaybolması, girişkenlik azalması ortaya çıkar²³⁹. TOLAN (1981), Çalışma hayatında yabancılaşmanın sonuçlarını Rosner'dan aktardığı aşağıdaki tablo* ile belirlemektedir.

Nesnel Durum	Öznel Tepki	Nesnel Durum	Öznel tepki
Üretim Araçlarından Kopma	Güçsüzlük	Çalışma Sürecinde Denetimin Yitirilmesi	Makinanın Kölesi Olma
İşçinin Yönetime Katılmaması	Anlamsızlık İzlenimi	Çalışma Sürecinin Parçalanması	Çalışmanın Nihai Amac. Y. Yalnızlık
Çalışma Sürecinde İnsan İlişkilerinin Yokluğu	Ölçütlerin Yitirilmesi	Üretim Grubunun Parçalanması	
Toplumsal Role Yabancılaşma	Kendi Özüne Yabancılaşma	İşçinin Yeteneklerini Geliştirememesi	Çalışmanın İçsel Zorlama Haline Gelmesi
Üretim Araçlarından Kopma	Güçsüzlük	Çalışma Sürecinde Denetimin Yitimi	Makinanın Kölesi Olma

Kaynak : Barlas TOLAN, Anomi ve Yabancılaşma S : 189

(239). GEÇTAN, Engin: İnsan Olmak, S. 268

(*) . Tablo özetlenerek aktarılmıştır.

4. Yabancılaşmanın nedenleri ile ilgili Teorik Tartışmalar

Bu çalışmada kullandığımız literatür incelendiğinde yabancılaşmanın nedenleri konusunda iki görüşün var olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki; Bireyselci felsefi yaklaşımları, Varoluşçu düşünceyi ve bir kısım anarşist kuramcıları içerisine alan ve insanın yabancılaşmasının nedenleri olarak, her ne pahasına olursa olsun ve mutlak olarak, toplumsallığın kendisini işaret eden görüşler*. Diğeri ise; Daha fazla taraftar bulan ve yabancılaşmanın nedenleri olarak, toplumsallaşma sürecinin ve/vaya üretim ilişkilerinin hatalı oluşunu işaret eden görüşlerdir.

İlk yaklaşıma göre; temel gerçeklik bireydir ve toplumsallığın her türü, bireyin özgürlüğünü elinden alacağı için yabancılaşmanın da nedenidir, o halde toplumsallığa ve O'nun ürünü olan hertürlü kurumsallaşmaya karşı çıkılmalı ve başkaldırılmalıdır. Zira; toplumsallığın olduğu yerde, ortak düşünme, bazı kurallara uyma gibi bir takım zorunluluklarla birlikte yaşamak durumunda olan bireyler, bu içerisinde yaşanan toplumsal yapının zorunlu sistematığı tarafından konformist bir baskı altına alınırlar. Toplumun sahip olduğu, sosyal, ekonomik ve siyasi nitelikler tarafından belirlenen ve organize edilen değer yargılarından oluşan bu konformist baskı, bireyi kendisi gibi yaşamaktan alıkoyar. Birey, yaşamın ilk dönemlerinde, kendisi gibi olmak çabaları ile,

(*). Bize göre, birey öncelikli görüşlerin başlangıcını Kiniklere kadar uzatmak mümkündür. Anthitenes'in " Erdemli insan, dış varlıklar karşısında, tam bağımsızlığına varabilmiş insandır. Toplum hayatının gerektirdiği kurallar ve görevler O'nu ilgilendirmez. O' kendi gönlünce yaşar" düşüncesi ve Diogenes'in, toplumun bütün yerleşik kurallarına karşı çıkmak gerektiği, zira; her türlü yerleşik kuralın, insanın doğallığına aykırı olduğu ve bunlarla uzlaşmaması gerektiği, şeklindeki görüşleri nedeni ile Kinikler, bu akımın öncüleri sayılmalıdır.

büyükleri tarafından önüne konulan , değer verilme kabul edilme ölçütlerinin pek uyuşmadığını ve ancak büyükler tarafından önüne konulan beklentiler doğrultusunda davranıldığında, kendisine değer verildiğini ve kabul gördüğünü fark eder. Bu baskıcı yapı içerisinde, kendisini, yaşamını ve ilişkilerini değerlendirirken kullandığı ölçüt, davranışlarının insan ve birey olarak kendisini geliştirip, yaşamını zenginleştirmesine yardım edip, etmediği değil, diğer insanların bu konuda ne düşünecekleri, çevrenin ve sistemin bunu onaylayıp onaylamayacağı ve ne tür çıkarlar sağlayacağıdır. Oysa, bu tür yaşam biçimi, başkalarının egemenliği altındaki yabancılaştırmış yaşam biçimi olacaktır. Bu nedenle bu ezen, baskı altına alan ve kişiliğini yok eden sisteme teknolojik düzene başkaldırılmalıdır²⁴⁰.

Bu yaklaşımın en radikal isimlerinden olan, **Sören KIERKEGAARD**' a göre, temel gerçeklik bireydir, toplumsallık birey için gereksizdir ve aynı zamanda olumsuzdur da, bireyin özgür varlığını koruması ve benliğine yabancı olmadan, kendi gibi yaşayabilmesi için, toplumdan, kamudan ve eşitlikten sıyrılması gerekir²⁴¹.

Hatta, **JASPERS**'a göre; insanı kendisinden kopararak yabancı bir yaşama sürükleyen mekanizmalardan biri de devlettir, yabancılaştırmadan kurtulabilmek için devlete başkaldırılmalıdır²⁴².

Toplum ağırlıklı diğer bakış açısında ise, birey pek ön planda görülmez. Yabancılaştırmanın nedenleri olarak ya, bireyin toplumsallaşma, diğer bir deyişle topluma ve kurallara uyum sağlama

(240). MONIER, Emmanuel: (Çev: C. MUŞTA), Varoluş Felsefelerine Giriş, 1986, S: 112-116

(241). KIERKEGAARD, Sören: Faith and the Subjective Individual, S: 97-102

(242). MONIER, Emmanuel: Varoluş Felsefelerine Giriş, S: 124

sürecindeki aksaklıklar ya da siyasi düzenin uygunsuzluğu gösterilir. Bu bakış açısında, öncül toplumsallıktır ve yabancılama konusunda birey açısından tek başına olumsuz değer taşımaz. Örneğin; ilk dönemlerinde insanın yaşamı düzensiz bir aile yapısı içerisinde, sağlıklı ilişkilerinden yoksun olarak geçerse, toplumsallaşmayı etkileyen olumlu özdeşleşmeler ve toplumsal rol seçimi olmayacağından, bireyin yabancılaştırması ortaya çıkabilecektir²⁴³.

Başlangıcından itibaren toplumsal yapı ve dinamikleri, eşsiz ve bir kerelik bir varlık olan insanın varoluşundan getirdiği özgür ve içselliğinin egemenliğinde dilediğince yaşama hakkını elinden alır. Daha ayrıntılı bir deyişle, doğal ve yalın haliyle, aynı haklara sahip insanlar, gelişen toplumsal ve kültürel yapı ile birlikte, sıradan insanlar, asil insanlar vb. türünden ayrılmaya tabi tutulmuşlar, bunun bir sonucu olarak, bazı insanların (toplumsal baskılar nedeni ile) birey olarak insanlığını yaşayamamaları gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Bu durumun değişmez ve doğal hale gelmesi ise, bireyin toplum karşısında hiçliğe mahkum olmasına neden olmuştur. Antik dönemde Aristoteles'in tiyatro izleyicileri ile ilgili yaptığı şu yorum bu yukarıda söylediklerimizin iyi bir örneğini oluşturur; " tiyatrodaki iki tür izleyici vardır, biri iyi eğitilmiş soylu baylardan oluşur, ötekisi ise aşağı uğraşları olan kimselerdir; parayla çalışan işçiler vb. gibi ".

Toplumun varoluşu ile birlikte başlayan ve toplumsal yapıya ilişkin bu parçalayıcı, ayırıcı nitelik yakın çağlarda, feodalizm'in ve daha sonra kapitalizm'in süzgecinden geçerek biçim değiştirmiş ve bu yeni haliyle

(243). JOHNSON, David, W.: Helping Clients with Special Concern, S: 78

günümüz dünyasında da varlığını devam ettirmektedir. İşte bu durum insanın yabancılaşmasının en önemli nedenidir²⁴⁴.

Bu durum, yani; yabancılaşma konusundaki görüşlerin bu ayrımı, bizi çalışmanın üzerine temellendireceği bir yabancılaşma tanımını yapmak zorunda bırakmaktadır.

5. Yabancılaşma Kavramının Tez Bakımından Tanımlanması

Çalışmanın önceki bölümlerinde, yabancılaşma konusunda farklı görüşlerin olduğunu ifade etmiştik, Bu durum ise yabancılaşma kavramının spesifik bir tanımının bu çalışma bakımından belirgenleştirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Ölçü aracını geliştirirken kullandığımız kaynaklar, Melvin SEEMAN'ın tanımladığı yabancılaşma kavramı ve boyutları tanımlamasını içermektedir. Bu nedenle, bizde bu çalışma Melvin SEEMAN tarafından yapılan tanımlamayı kullanacağız. Ancak bu çok boyutlu ve yaşamın her alanında insanı etkisi altına alabilecek olan yabancılaşma kavramı sadece bireyin iş yaşamı ya da üretim ilişkileri içerisinde ele almak, eksik olacaktır, zira; bir durum olarak ya da bir sosyal olgu olarak farkına varılması bile, bireyin içinde bulunduğu yabancılaşmış yaşam biçimi davranışsal olarak dış dünyaya yansıtması ile mümkündür. Bunun bir sonucu olarak, yabancılaşmayı ölçmeyi amaçlayan bir ölçü aracının, bireyin yabancılaşmasının sonucu olan duygusal durumunu temsil eden önermeleri içermesi bir zorunluluktur.

Buna göre; yabancılaşma beş boyut ile temsil edilebilen bir durumdur,

(244). BATMAZ, Veysel ; Popüler Kültür Üzerine Değişik Kuramsal Yaklaşımlar, S: 167

i. Güçsüzlük duygusu : Bireyin olaylar üzerinde denetiminin az olduğu ya da hiç olmadığına ilişkin duyguları; Kendi yaşamının denetiminin, başkalarının denetiminin az olduğu ya da hiç olmadığına ilişkin duyguları, Kendi yaşamının denetiminin , başkalarının elinde olduğuna ilişkin duygular; Ne kadar uğraşırsa uğraşsın hayatını kendi istediği biçiminde yönlendiremeyeceğine ilişkin duygular; O andaki yaşam kalitesinin sorumluluğunun kendisi dışındakî çevreye ait olduğu duyguları; Hayatını nasıl yönlendireceğini bilmeme duyguları.

ii. Anlamsızlık duyguları : Kişisel ve toplumsal, değer ve ilişkilerin anlam taşımadığına ilişkin duygular; Yaşamın ve yaşamsal çabaların anlamsızlığı ile ilgili duygular; Toplumsal yaşamı ve yaşamın nedenlerini anlayamama duyguları.

iii. Normsuzluk duyguları : Toplumun onaylamadığı davranışlara yaklaşma duyguları; Hayatını yönlendirirken kullanacağı değer yargıları sistematikliğini bulamamanın ortaya çıkardığı, karışıklık duyguları; Toplumun beklentilerine karşı çıkma duyguları.

iv. Kültürel Uzlaşma : İçerisinde yaşadığı kültürel değerleri reddetme ile ilgili duygular.

v. Kendinden Uzaklaşma : Kendi varlığının ve potansiyelinin farkında olmaması durumundan kaynaklanan, bir değersizlik ve eyleme geçme duygusu; Kendisi ve toplum arasındaki sınırları belirleyememenin yarattığı kimlik karmaşası duyguları; Toplumun uzun dönemli amaçlarının bir yarar sağlamayacağına ilişkin duygular.

vi. Johnson (1979)²⁴⁵, bunlara ek olarak, " **Toplumsal Yalıtılmışlık** " duygusunun varlığını eklemiştir. Johnson;a göre; Toplumsal yalıtılmışlık duygusu, toplumun kendisini onaylamadığı ve dışladığı duygularını; kendisi ve içerisinde yaşadığı toplumu oluşturan diğer insanlar arasında, duvarlar olduğuna ilişkin duyguları; Kalabalıklar içerisinde olmasına karşılık, yalnız olduğuna ilişkin duyguları temsil etmektedir.

(245) JOHNSON, David, W.: Helping Clients with Special Concern, S: 86

BÖLÜM 3

YÖNTEM

1. Araştırmanın Problemi

Bu çalışmada sıklıkla vurguladığımız gibi, yabancılaşma kuramları incelendiğinde, insanın yabancılaşması süreci ile ilgili olarak iki farklı yaklaşımın varolduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, yabancılaşmanın nedeni olarak toplumsallaşma sürecinin kendisini ele alırken, diğeri için yabancılaşmayı ortaya çıkaran neden, hatalı toplumsallaşma ya da toplumsallaşma sürecindeki aksaklıklardır.

Yabancılaşmanın nedeni olarak, hatalı toplumsallaşmayı gösteren kuramlar perspektifinden düşündüğümüzde, toplumsal yaşamın kendisi, ne şartlar altında olursa olsun, yabancılaşmanın nedeni ya da yabancılaşmayı ortaya çıkaran bir faktör olarak belirmeyecektir. Bu kuramlara göre; toplumsal yapı içerisindeki, bir takım faktör ya da süreçler (örn: siyasi rejim, üretim ve/veya paylaşım sistemi vb.) insanın yabancılaşmasının nedenleri olarak ortaya çıkacaktır.

Yine bu kuramların tezlerine göre; çalışan, üreten insanın, bedensel ve zihinsel faaliyetlerinin monotonlaşması, sterotip hale gelmesi, (otomasyon) önce insanın ürettiği nesne ile ilişkisini koparacak, zaman içerisinde bu durum giderek insanın kendisi ve diğer insanlarla olan ilişkisinin kopmasına yol açacak ve yabancılaşmayı ortaya çıkaracaktır.

Buna karşılık yabancılaşmanın nedeni olarak toplumsal yaşamın kendisini işaret eden kuramlar perspektifinden baktığımızda, tarihin ilk dönemlerinde toplumları oluşturan insan, bu fiili ile aynı zamanda

kendisine yabancılaşmasının tohumlarını da atmıştır. Zira; toplumsallaşmanın başlangıcından hemen sonra, toplumsallaşma süreci, insanın denetiminden çıkmış ve kendi sistemiğini, insandan bağımsız olarak yaratmıştır. İnsanın var oluşuna karşıt sonuçlar ortaya çıkaran bu toplumsallaşma süreci insana ya da insanın mutluluğuna rağmen gelişimini sürdürmüş ve yapılandığı karmaşık sistematik içerisinde insanın yok olup gitmesine, bir başka ifade ile, insanın kendisine, yaşamına ve diğer insanlara yabancılaşmasına neden olmuştur. Bu bakış açısından ele aldığımızda, toplumsal yapı içerisinde yer alan ve diğer kuramların yabancılaşmanın nedeni olarak ele aldıkları, siyasi rejim, üretim ve paylaşım sistemi gibi faktörler, toplumsallık nedeni ile zaten yabancılaşmış bir yaşamı sürdürmekte olan insanı yabancılaştıramayacak ya da yabancılaşması üzerinde bir faktör olmaktan çıkacaktır.

1.1. Problem Cümlesi

Yabancılaşmanın toplum içerisindeki durumu değerlendirildiğinde sadece işçilerin değil toplumun bütün kesimlerinin yabancılaşmanın etkisi altında olduğu görülmektedir. O halde yabancılaşma sadece çalışma fiili ile ilişkilendirilmemelidir. Bir başka deyişle, ister işçiler olsun, ister toplumun diğer kesimlerindeki insanlar olsun yaşam şartlarını oluşturan niteliklerin etkisi ile yabancılaşmaya uğramaktadırlar. Buna karşılık, yabancılaşmayı değerlendirirken bazı düşünürler, otomasyon haline gelmiş üretimin işçiler üzerinde yabancılaştırıcı bir etkisinin olduğunu ileri sürmektedirler. Gerçekten de otomasyon yabancılaşmanın ortaya çıkmasında önemli bir faktör müdür ? işte araştırmamızın temel problemi budur.

Buna karşılık eğer, yabancılaştırmanın nedeni otomasyondan daha çok ortaya çıkışından itibaren kurduğu sistematik ile, toplumsallığın kendisi ise, emek yoğun teknoloji ile üretim yapan ve makina yoğun teknoloji ile üretim yapan işçiler arasında yabancılaştırma düzeyi bakımından anlamlı bir farklılık olmayacaktır.

2. Araştırmanın Amacı

Toplumsal ve teknolojik gelişmelerin geldiği nokta, nerede ise yol açtığı sonuçlar bakımından geri dönülmez bir noktada imiş gibi görünmektedir.

Bu çerçevede ele alındığında, ülkemizin yakın dönemde girdiği endüstrileşme ve kapitalistleşme sürecinin, sahip olduğumuz değer yargıları sistematikliğinde oldukça önemli değişimlere yol açtığı görülebilir. Sahip oldukları değer yargıları sistematikliğini yitiren ülkemiz insanların ve özellikle bu değişimin en yoğun yaşandığı çalışma hayatında yer alan işçilerin, bu değişimden etkilendiklerini düşünmekteyiz. Bize göre; işçilerin etkilene biçimlerinin en önemlisi ve muhtemel olanı yabancılaştırma olmalıdır.

İşte bu çalışmanın temel amacı; ele aldığımız iki farklı sektör olan, Çimento ve Otomotiv sektörlerinde çalışan işçilerinde yabancılaştırmanın ortaya çıkıp çıkmadığını, eğer yabancılaştırma ortaya çıkmış ise, bu yabancılaştırmanın düzeylerini karşılaştırmalı olarak belirlemektir.

Yabancılaştırmanın çağdaş yorumlarında, teknolojik gelişmelerin ve özellikle otomasyonun yabancılaştırmayı ortaya çıkardığı gibi, artırıcı bir etkisinin olduğu görüşleri yer almaktadır. Bu çerçevede, bu çalışmanın bir diğer amacı; üretimde teknolojinin (otomasyon) en yoğun kullanıldığı sektör olan otomotiv sektöründe çalışan işçilerle, emeğin

ya da bedensel gücün üretimde daha yoğun kullanıldığı, çimento sektöründe çalışan işçiler arasında yabancılaşıma düzeyi ve bulguları bakımından bir farklılık var mıdır? araştırmaktır.

Araştırmamızın alt amaçları ise şunlardır;

2.1. Çimento sektöründe çalışan işçiler arasında yabancılaşıma bulguları bakımından, yaş, eğitim durumu, medeni durum, ücret ve çalışma süreleri gibi değişkenler açısından bir farklılık var mıdır? karşılaştırmak.

2.2. Otomotiv sektöründe üretim yapan işçiler arasında yabancılaşıma bulguları bakımından, yaş, eğitim durumu, medeni durum, ücret ve çalışma süreleri gibi değişkenler açısından bir farklılık var mıdır? karşılaştırmak.

2.3. İki farklı sektörde üretim yapan (otomotiv ve çimento) işçileri, yabancılaşıma bulguları bakımından, yaş, eğitim durumu, medeni durum, ücret ve çalışma süreleri gibi değişkenler açısından bir farklılık var mıdır? karşılaştırmak.

3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın temel hipotezi;

3.1. Otomotiv sektöründe çalışan işçilerin yabancılaşıma ölçeğinden aldıkları toplam puanlar, çimento sektöründe çalışan işçilerin yabancılaşıma ölçeğinden aldıkları toplam puanlardan yüksektir. Ya da, otomotiv sektöründe çalışan deneklerin yabancılaşıma ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması, çimento sektöründe çalışan deneklerin puanlarının aritmetik ortalamasından anlamlı biçimde yüksektir.

Araştırmanın alt hipotezleri şunlardır;

3.1.1. Yabancılaşma ölçeğinin alt ölçekleri bakımından (Güçsüzlük, Anlamsızlık, Normsuzluk, Kültürel Uzaklaşma, Kendinden Uzaklaşma, Sosyal Yalıtılmışlık), karşılaştırıldığında, otomotiv sektöründe çalışan işçilerin alt ölçek yabancılaşma puanları, çimento sektöründe çalışan işçilerin alt ölçek yabancılaşma puanlarından istatistiksel olarak anlamlı biçimde yüksektir.

4. Araştırmanın Varsayımları

Bu araştırmanın varsayımları şunlardır;

4.1. Ülkemizdeki Otomotiv sektörü, teknoloji yoğun (otomasyon) üretim yapmaktadır.

4.1.1. Araştırmanın yapıldığı otomotiv sektörü işçilerinin iş (çalışma) süreçlerinin tanımlanması; araştırmaya bu sektörden dahil edilen işçilerin tamamı montaj işçileridir. Montaj işçileri, herbiri yarı mamül madde olarak önlerine gelen otomobile ait aksamaları montaj bantlarında birleştirmektedirler. Ve her işçi montaj bandının, hangi kısmında çalışıyor ise, sadece o kısma ait parçanın montajını gerçekleştirmektedir. Montaj bandından her 138 saniyede bir otomobilin çıktığı düşünülürse, bu sürecin oldukça mekanik olduğu kolayca görülebilir.

4.2. Ülkemizdeki Çimento sektörü, üretimde otomotiv sektöründen daha fazla insan emeği kullanmaktadır.

4.2.1. Araştırmaya katılan çimento sektörü işçilerinin iş süreçlerinin tanımlanması; çimento sektöründe üretimin ilk aşaması topraktan çıkarılan hammaddenin (klinger, kömür vb.), yarı mamul madde haline getirilmesidir, daha sonraki aşamalarda, bu yarı mamul madde, nihai ürün olan çimento haline getirilmektedir. Ve çimento sektöründe çalışan her işçi bu üretim süreci ve aşamalarını bilmekte, dolayısı ile üretimin

her aşamasında çalışma yeteneğine sahip bulunmaktadır. Bu sektörde sadece paketlenme işçileri bu sürecin dışında olup araştırmaya dahil edilmemişlerdir.

4.3. Araştırmamızda kullandığımız ve araştırmacı tarafından geliştirilen ölçü aracı (yabancılaşma ölçeği) yabancılaşmayı ölçme yeteneğine sahiptir.

4.4. Araştırmada kullanılan örneklemin evreni temsil etme yeteneği vardır.

4.5. Araştırmanın yapıldığı bölgelerdeki kültür farklılıkları, araştırma sonuçlarını etkileyecek kadar önemli değildir.

4.6. Örnekleme oluşturan işçilerin tamamı sendikalıdır. Böylece örgütlü işçi, örgütsüz işçi bir değişken olarak yer almamıştır.

5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın en önemli sınırlılığı, araştırmanın yapıldığı fabrikalarda kadın işçilerin üretimde yer almaması nedeni ile örneklem grubunda anlamlı oranda temsil edilememeleridir. Bunun bir sonucu olarak kadın işçiler araştırmaya dahil edilmemişlerdir.

6. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma esas itibarı ile betimsel bir alan araştırmasıdır. Araştırmada yer alan iki sektörde çalışan işçilere ait bulgular karşılaştırmalı olarak değerlendirilecek ve aralarında bir farklılığın olup olmadığı ve eğer varsa ne tür bir farklılık olduğu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

6.1. Evren

Bu araştırmanın evrenini ülkemizde Otomotiv ve Çimento sektöründe çalışan erkek işçiler oluşturmaktadır.

6.2. Örneklem

Bu araştırmanın örneklemini Ülkemizde çimento sanayiinde üretim yapan fabrikalar arasından random tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen ; Bartın , Ünye (Ordu), Sivas . Yozgat, Ladik (Samsun), Aşkale (Erzurum), Ezine (Çanakkale), Çorum çimento fabrikalarında çalışan işçiler arasından yine random tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 500 ve otomotiv sanayiinde faaliyet gösteren Bursa, Oyak - Renault otomobil fabrikalarında çalışan işçiler arasından random tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen 500 işçinin alınması planlanmıştır. Ancak araştırmanın yapıldığı dönemde, otomobil fabrikasında, bayram tatilinin olması ve çimento fabrikalarında personel azaltımı nedeni ile vardiyalardaki işçi sayısının azlığı araştırmanın ancak 823 işçi ile gerçekleştirilmesine yol açmıştır. Yukarıda belirttiğimiz gruplara, cevaplamaları isteği ile dağıtılan formlardan, altı sorudan fazla boş bırakılanlar ve tamamı aynı sütunda işaretleme yapılmış olanlar değerlendirmeye alınmamıştır. Böylece elde kalan toplam 774 form bilgisayar ile istatistiksel çözümlmeye alınmış olup, bu 774 formun 386'sı Çimento sektörüne ve 388'i ise Otomotiv sektörüne aittir.

6.3. Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışmada araştırmacı tarafından geliştirilen ve biraz sonra aşağıda belirteceğimiz yöntemlerle geliştirilen " yabancılaşma ölçeği " kullanılmıştır. Ölçeğin punlanmasında ise " Beş'li Likert " türü bir derecelendirme yöntemine baş vurulmuştur. Bu " Beş'li Likert " türü derecelendirme, şu kategorileri ve karşılığı olarak puan'ları içermektedir;

Hiç Uygun Değil = 0

Uygun Değil = 1

Kararsızım = 2

Uygun = 3

Çok Uygun = 4

Böylece bir denek bu ölçekten 0 (sıfır) ile 144 (yüz kırk dört) arasında bir puan alabilecektir. Böylece, her kategoriye düşen ranj 36 puan olmaktadır. Buna göre; deneklerin alabilecekleri puanlar ve karşılığını oluşturan yabancılaşıma düzeyleri şunlardır;

0 (SIFIR) İLE 36 (OTUZ ALTI) PUAN ARASI ; Bu çalışma bakımından BORDER LINE (sınırda durum) olarak adlandırdığımız ve Karen HORNEY tarafından yetkin biçimde tanımlanan " Kişinin yaşamını bir sis perdesi arkasından izliyormuş " duygularını yaşadığı ve yabancılaşımanın henüz belirgin biçimde ortaya çıkmadığı durumu tanımlamaktadır.

37 ve 72 puanlar arasını temsil eden kategori alt düzeyde yabancılaşıma kategorisi olarak belirlenmekle birlikte, daha spesifik bir belirleme yapabilmek amacı ile bu kategoriyi 37 ve 54 puanlar arasında yer alanlar için "en alt düzeyde yabancılaşıma" ve 55 ile 72 puanlar arasında yer alanlar için bir üst düzeyi temsil eden "alt düzeyde yabancılaşıma" kategorileri olarak ve Üst Düzeyde Yabancılaşımayı temsil eden ve 109 ile 144 puanları arasında yer alan kategoriyi 109 ile 126 arasında puan alanlar için " Üst Düzeyde Yabancılaşıma " ve 127 ile 144 arasında puan alanlar için " En Üst Düzeyde Yabancılaşıma " kategorileri olarak belirledik.

a. ALT DÜZEYDE YABANCILAŞMA KATEGORİSİ

aa. En Alt Düzeyde Yabancılaşma

37 (OTUZYEDİ) İLE 54 (ELLİDÖRT) PUAN ARASI ; En alt düzeyde yabancılaşma duygularının varlığı durumunu tanımlamaktadır.

ab. Alt Düzeyde Yabancılaşma

55 (ELLİBEŞ) İLE 72 (YETMİŞİKİ) PUAN ARASI ; Alt düzeyde yabancılaşma duygularının varlığı durumunu tanımlamaktadır

b. ORTA DÜZEYDE YABANCILAŞMA

73 (YETMİŞÜÇ) İLE 108 (YÜZSEKİZ) PUAN ARASI ; Orta düzeyde yabancılaşma duygularının varlığı durumunu tanımlamaktadır

c. ÜST DÜZEYDE YABANCILAŞMA

c.a. Üst Düzeyde Yabancılaşma

109 (YÜZDOKUZ) İLE 126 (YÜZYİRMİALTI) PUAN ARASI ; Üst Düzeyde Yabancılaşma duygularının varlığı durumunu tanımlamaktadır

c.b. En Üst Düzeyde Yabancılaşma

127 (YÜZYİRMİYEDİ) İLE 144 (YÜZKIRKDÖRT) PUAN ARASI ; En Üst Düzeyde Yabancılaşma duygularının varlığı durumunu tanımlamaktadır. Buna karşılık araştırmaya katılan işçiler, ölçü aracında yabancılaşmanın boyutlarını temsil eden alt ölçeklerden en az 0 (sıfır) ve en fazla 24 (yirmidört) puan alabileceklerdir. Buna göre, bu yukarıdaki puanların alt ve üst sınırları ile temsil ettikleri yabancılaşma düzeyi karşılıkları şu şekildedir;

Toplam Test Puanı	Alt Test Puanı	Alt ve Üst Sınırlar	Yabancılaşma Düzeyi
0-36	0-6	0 - 6.49	Yok
37-54	7-9	6.50 - 9.49	En alt Düzey
55-72	10-12	9.50 - 12.49	Alt Düzey
73-108	13-18	12.50 - 18.49	Orta Düzey
109-126	19-21	18.50 - 21.49	Üst Düzey
127-144	22-24	21.50 - 24.49	En Üst Düzey

6.3.1. Ölçü Aracı İle İlgili Bilgiler

Bu çalışmada kullanılan ölçü aracı, önceki bölümlerde ifade ettiğimiz gibi, Melvin SEEMAN'ın yabancılaşma ile sınıflamasını temel almıştır.

Ülkemizde bu alanda çok fazla araştırma yapılmadığından kullanılabilir bir ölçü aracı bu çalışma için bulunamamıştır. Sonuç olarak bu çalışma için ölçü aracının araştırmacı tarafından geliştirilmesi gerekmiştir. Aracın içeriği ile ilgili dayanak noktamız , " yabancılaşmanın temelde bir bireysel psikolojik sorun olduğu görüşüdür ". Buna ek olarak, hangi boyuttan ele alınır ise alınsın, bireysel davranışa dönüşmediği sürece yabancılaşmanın varlığının anlaşılamayacağı da bir gerçektir.

İşte bu varsayımlardan yola çıkarak, ölçü aracında yer alacak önermelerin yabancılaşmış bir insanın, içsel dünyasını yansıtan duygusal önermelerden oluşmasını planladık ve insanın yaşam alanlarını oluşturan yapıları tanımlayan ve M. SEEMAN tarafından kategorize edilen boyutlara uygun olarak, önermeler hazırladık. Önermelerin hazırlanması sırasında gerçekleştirdiğimiz çalışmalar, sırası ile şu aşamalardan oluşmaktadır;

6.3.1.1. Benzer ölçü araçları ile tutarlılık sağlayabilmek için 1990 yılında DURANT and CHRISTIAN tarafından Amerika'da yapılan bir araştırmada (SOCIO-ECONOMIC PREDICTORS OF ALIENATION AMONG THE ELDERLY) kullanılan ölçü aracına ilişkin itemler (önermeler) ve M. SEEMAN tarafından yapılan; **ALIENATION and CONFLICT ; Alienation, Membership and Political Knowledge: A Comparative Study,** (1966) adlı çalışmada kullanılan itemler (önermeler) içerik ve anlam benzerliği sağlamak üzere kaynak (baz) olarak alınmıştır.

6.3.1.2. Melvin SEEMAN tarafından tanımlanan yabancılaşma boyutları ve bunlara ek olarak JOHNSON tarafından 6. boyut olarak tanımlanan Toplumsal Yalıtılmışlık (Social Isolation) ölçeğe altışar önerme ile temsil edilmiştir. Böylece elde edilen ölçeğe toplam 36 (otuzaltı) madde yer almıştır.

6.3.1.2.1. Ölçü aracının geliştirilmesi ; Ölçeğe ilişkin ilk formda (taslak form) 96 önerme yer almıştır. Bu 96 önermeden oluşan form, Sosyoloji, Sosyal psikoloji ve İşletme alanlarında uzman olan yabancılaşma konusu ile ilgilenen öğretim elemanlarına dağıtılarak, insanın yabancılaşma ile ilgili duygularını en iyi temsil edenlerin seçilmesi istenmiştir. Böylece 96 önermeden bir kısmı elimine edilerek önerme sayısı 72' ye indirilmiştir. Bu 72 önerme araştırmacı tarafından ayrıntılı olarak incelenmiş ve birbirine yakın anlamları olan önermeler belirlenmiş ve bir kısmı formdan çıkarılmıştır. Bu yolla elde edilen formdaki önerme sayısı 56 olarak belirlenmiştir.

Son aşamada form aynı uzmanlara dağıtılarak son bir eleme yapmaları istenmiştir. Bu yolla elde edilen 43 önerme araştırmacı tarafından bir kez daha incelenmiş ve yabancılaşmanın her boyutunun ölçeğe 6' şar duygusal durum ile temsil edilecek şekilde yer alması sağlanmıştır.

Yabancılaşmanın bu 6 boyutuna ilişkin duygusal durumları tanımladığı var sayılan bu 36 önermeden oluşan form, bir Türkçe okutmana verilerek dil bakımından uygunluğu araştırılmıştır. 36 önermeden oluşan formun son hali, anlaşılabilirliğinin araştırılması için, öğrenimi, ilk ve orta okul seviyesinde olan 15 vasıflı ve vasıfsız işçiye verilerek anlamadıkları önermeleri işaretlemeleri istenmiştir. Bu aşamadan sonraki düzeltmeleri takiben form son şeklini almıştır.

Burada ölçeği geliştirirken karşılaştığımız bir güçlükten bahsetmek durumundayız; geliştirdiğimiz yabancılaşma ölçeği Likert tekniği esas alınarak geliştirilen bir ölçektir. Bu nedenle, ölçeğin maddelerinde olumlu ve olumsuz önermeler yer almalı idi. Ancak saha deneyimlerimiz, ters yönlü maddelerin likert türü cevaplama ile kullanıldığında anlam karışıklığına ve cevaplama güçlüğüne yol açtığını ortaya koymuştur. Örneğin ; ölçeğin güvenilirlik çalışmaları sırasında, işçilerin dalgınlıkla olumlu ve olumsuz maddeleri ayırd edemeden aynı mantıkla cevapladıkları görülmüştür. Yine bu durumun bir sonucu olarak, olumlu ve olumsuz maddeler cevaplamaı engelleyecek ölçüde karışıklığa neden olmuştur.

Bu iki sorunun yol açtığı bir davranış olarak testi cevaplamaıan vazgeçme ya da okumadan cevaplama eğilimi ortaya çıkmıştır.

Bu durum karşısında, bu çalışmaya özel bir uygulamaya ihtiyaç duyulmuştur.

Ölçeği geliştirirken danıştığımız akademisyenler ile yaptığımız bir tartışma sonrasında, aşağıdaki nedenlerden ölçekte tamamen olumsuz önermeler kullanılmaya karar verilmiştir;

1. Sahip olduğumuz dinsel özellikler ve bunun kültürel yapıda temsil edilen formları, bireylerin yaşamları ile ilgili olumsuz durumları görmemezlikten gelme ya da en alt seviyede olumsuz biçimi ile ifade etmeye motive etmektedir. Bu ise cevaplama aşamasında, içerisinde bulunduğu olumsuz ruhsal koşulları görmemezlikten gelmeye yol açabilecektir. Bu durumu ortadan kaldırabilmek için, maddeleri olumsuz düzenlemek ve sečeneklerde tercih şansı bırakmak daha anlamlı olacaktır.

2. Henüz bir sanayi toplumu olmamamız, eskiye kıyasla daha düşük düzeyde bile olsa destekleyici toplumsal ilişkilerin varlığından bahsetmemize imkan sağlamaktadır. Bunun bir sonucu olarak, toplumsal değişmelerin bilişsel düzeyde farkına varılması zorlaşmaktadır. Böylece olumlu önermelerin, rasyonalize edilmiş davranışlar sonucunda cevaplanması gibi bir durum ortaya çıkabilecektir.

3. Geçiş toplumu olma niteliğimiz, ideolojik boyutlu bir savunmacılık eğilimine neden olmuştur. Bu ise toplumsal değerleri korumak eğilimindeki bireylerin olumlu maddelere gerçek durumlarını yansıtmayan ideolojik tepkiler vermelerine neden olabilecektir.

Tüm bu olumsuzlukları kısmen de olsa ortadan kaldırabilmek için maddeleri olumsuz düzenlemek ve seçeneklerde tercih şansı bırakmak daha anlamlı olacaktır.

Böylece elde edilen formun son şekli, Ankara'da faaliyet gösteren iş yerlerinde çalışan 150 işçi üzerinde bir ay ara ile iki kez uygulanarak, test tekrar test yöntemi elde edilen veriler ile geçerliliği pearson-momentleri çarpım korelasyonu yöntemi ile test edilmiş ve korelasyon ($r = .68$, $n = 150$) olarak bulunmuştur

6.4. Verilerin Çözümlemesi ve Değerlendirme Yöntemi

Verilerin istatistiksel çözümlemesinde kullanılacak yöntemler ve gerekçeleri şunlardır;

6.4.1. Grupların ve grupları oluşturan deneklerin birbiri ile karşılaştırılması sırasında kullanacak olduğumuz yöntem ortalamalar arası farkın anlamlılığı testi (Z testi) dir.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmada kullandığımız ölçekten elde edilen veriler, araştırmmanın yöntem bölümünde tanımladığımız problemin çözümüne ışık tutabilmek amacıyla, araştırmmanın amaçlarında tanımlanan sorulara cevap aramak yolu ile değerlendirmeye çalışılacaktır.

Araştırmaya katılan işçilerde yabancılaşıma ortaya çıkmış mıdır? Eğer yabancılaşıma ortaya çıkmış ise hangi düzeydedir ve yabancılaşımanın boyutları bakımından bir farklılaşma var mıdır? Varsa hangi boyutlarda ne tür farklılaşma ortaya çıkmaktadır?

1. Sektör Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo

Sektörler	Otomotiv Sektörü		Çimento Sektörü	
Testler	Xo	SSo	Xç	SSç
Toplam Test Puanları	52.32	13.65	56.45	14.41
Güçsüzlük Boyutu Alt Test Puanı	8.99	5.58	10.18	6.23
Anlamsızlık Boyutu Alt Test Puanı	10.39	6.59	10.77	6.71
Normsuzluk Boyutu Alt Test Puanı	7.86	5.14	8.35	5.32
Kültürel Uzaklaşma Boyutu Alt Test Puanı	6.23	4.31	6.53	4.47
Kendinden Uzaklaşma Boyutu Alt Test Puanı	8.06	4.94	8.64	5.24
Toplumsal Yalıtılmışlık Boyutu Alt Test Puanı	10.78	6.49	11.95	6.92

(Tablo 1)

Toplam Test Puanı	Alt Test Puanı	Yabancılaşıma Düzeyi
0-36	0-6	Yok
37-54	7-9	En alt Düzey
55-72	10-12	Alt Düzey
73-108	13-18	Orta Düzey
109-126	19-21	Üst Düzey
127-144	22-24	En Üst Düzey

Araştırmaya katılan işçilerin toplam test puanları incelendiğinde, beklentilerimizin aksine Çimento sektöründe çalışan işçilerin ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalamalarının **(56.45)** Otomotiv sektöründe çalışan işçilerin aritmetik ortalamasından **(52.32)** - İstatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte - yüksek olduğu bulunmuştur . Bu sonuç ile, Otomotiv Sektöründe çalışan işçiler, " En Alt Düzeyde " yabancılaşıma kategorisinde yer alırken, Çimento sektöründe Çalışan İşçiler bu kategorinin bir üst yabancılaşıma düzeyini tanımlayan " Alt Düzeyde " yabancılaşıma kategorisinde yer almışlardır. Bu iki grubun puanları arasında ya da yabancılaşıma düzeyleri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını araştırmak için baş vurduğumuz " z " testi sonuçları aralarındaki farkın istatistiksel bakımdan anlamlı olmadığını ortaya koymuştur ($z = .76, p > .05$) Araştırmanın ilk hipotezi reddedilmiştir.

Her iki grubun alt test puanları değerlendirildiğinde, Otomotiv sektöründe çalışan işçilerin Güçsüzlük Boyutu alt testinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması, **8.99** dur. Grupta yabancılaşımanın güçsüzlük boyutunun varlığı " en alt düzeyde " bulunmuştur.

Otomotiv grubunun, ölçeğin " Anlamsızlık boyutu " alt testinden aldığı puanların aritmetik ortalaması , **10.39** dur. Bu puan yabancılaşımanın anlamsızlık boyutunun varlığını "en alt düzeyde" olarak tanımlayan kategorinin, bir üstünde yer alan puan aralığı kategorisinde yani, yabancılaşımanın anlamsızlık boyutunun varlığı " Alt Düzeyde " olarak bulunmuştur.

Otomotiv grubunun; Normsuzluk boyutu alt ölçeğinden aldığı puanların aritmetik ortalaması , **7.86** dir. Bu puan, " En Alt Düzeyde " normsuzluk duygusunun varlığı kategorisini tanımlamaktadır. Grubun

Kültürel Uzaklaşma Boyutu alt testinden aldığı puanların aritmetik ortalaması **6.23** olup Kültürel Uzaklaşma Duygusunun varlığının olmadığı puan aralığına tekabül etmektedir. Bu durum grup'ta Kültürel Uzaklaşma duygusunun varlığına rastlanılmaması anlamını taşımaktadır. Kendinden Uzaklaşma boyutu alt ölçeğinden aldığı puanların aritmetik ortalaması , **8.06** bulunmuştur. Bu puan ise," en alt düzeyde " kendinden uzaklaşma duygusunun varlığını tanımlayan kategoride yer almaktadır. Grup, Toplumsal yalıtılmışlık alt ölçeğinden, alt ölçekler içerisindeki en yüksek puanları almıştır (**10.78**). Bu aritmetik ortalamanın tanımladığı ise, " Alt Düzeyde " Toplumsal Yalıtılmışlık duygusunun varlığı kategorisidir.

Çimento sektöründe çalışan ve araştırmamıza katılan işçilerin Güçsüzlük Boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması **10.18** dir. Bu puan ise " Alt Düzeyde " Güçsüzlük Duygusunun varlığı kategorisini tanımlamaktadır. Bu gruptaki işçilerin, ölçeğin, anlamsızlık boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması **10.77** olarak bulunmuştur. Bu puan ise, " Alt Düzeyde " güçsüzlük duygusunun varlığı kategorisinde yer almaktadır. Çimento sektöründe çalışan denek grubunun, Normsuzluk boyutu alt ölçeğinden aldığı puanların aritmetik ortalaması **8.35** bulunmuştur. Bu puan, " en alt düzeyde " normsuzluk duygusunun varlığını tanımlayan kategoride yer almaktadır.

Çimento sektöründe çalışan grubu oluşan işçilerin, Kültürel uzaklaşma alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması **6.53** bulunmuştur. Bu puan " en alt düzeyde " kültürel uzaklaşma duygularının var olduğu kategoride yer almaktadır. Ancak burada, 6.53' lük bu puanın, Kültürel Uzaklaşma duygularının var olmadığı

kategoriye yakınlığı dikkat çekici bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine, bu grubun Kendinden Uzaklaşma alt ölçeğinden aldığı puanların aritmetik ortalaması **8.64** bulunmuştur. Bu puan ise " En Alt Düzeyde " kendinden uzaklaşma duygularının varlığını tanımlayan kategoride yer almaktadır.

Çimento sektöründe çalışan denek grubunun Toplumsal yalıtılmışlık alt ölçeğinden aldığı puanların aritmetik ortalaması **11.95** olarak bulunmuştur. Bu puan "Alt Düzeyde" yabancılaşıma kategorisinde yer almakla birlikte, her iki grup içerisindeki en yüksek puanı oluşturmaktadır.

Bulgular çalışma açısından anlamlı bir benzerliğin varlığını ortaya koymaktadır. Her iki sektörde çalışan işçiler, Güçsüzlük boyutu dışındaki yabancılaşıma boyutları bakımından aynı niteliklere sahip olarak bulunmuştur. Şöyle ki; Hem Otomotiv ve hemde Çimento sektörlerinde çalışan işçiler arasında " Toplumsal Yalıtılmışlık duygusu " en yüksek düzeyde gözlenen yabancılaşıma boyutu olmuştur.

Bu iki sektörde çalışan işçilerin " Toplumsal Yalıtılmışlık " boyutu ile ilgili puanlarının aritmetik ortalamaları arasında, Çimento sektöründe çalışan işçiler lehine 1.17' lik bir fark bulunmaktadır. Yani çimento sektöründe çalışan işçilerin bu alt ölçekten aldıkları puanlar daha yüksektir. Bu farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için baş vurduğumuz " z " testi sonucunda ($z = 2.43, p > .05$) aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. İki gruba ilişkin puanlar arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmakla birlikte, her iki sektöre ilişkin puanlardan (hipotezimizin aksine) çimento sektörünün puanları daha

yüksek bulunduğundan bu araştırmanın bu alt ölçek ile ilgili hipotezi reddedilmiştir.

Yabancılaşmanın, anlamsızlık boyutu yine her iki sektörde çalışan işçiler arasında ikinci yüksek boyut olarak bulunmuştur. Aralarındaki 0.38 puanlık farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için başvurduğumuz " z " testi sonucunda ($z = 0.80, p > .05$) aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Araştırmanın bu alt ölçek ile ilgili hipotezi reddedilmiştir.

Yabancılaşmanın Güçsüzlük duygusu boyutu ile ilgili bulgular her iki grupta da bu boyutun, üçüncü yüksek boyut olarak bulunduğunu ortaya koymaktadır. İki grubun Anlamsızlık boyutu puanları arasında Otomotiv sektörü lehine ortaya çıkan 1.19 puanlık farkın anlamlı olup olmadığını araştırmak için başvurduğumuz , " z " testi sonuçları ($z = 2.9, p > .05$) aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmakla birlikte, yüksek bulunan puan çimento sektöründe çalışan işçilere ait puanlar olduğundan, araştırmanın bu alt ölçekle ilgili hipotezi reddedilmiştir.

Dördüncü yüksek boyut yine her iki grupta aynıdır, bir başka deyişle her iki grubu oluşturan işçilerin " Kendinden Uzaklaşma " boyutundan aldıkları puanlar bu boyutu her iki grupta da dördüncü yüksek yabancılaşma boyutu olarak belirlemiştir.

İki grubun Kendinden Uzaklaşma boyutu puanları arasındaki 0.58 puanlık farkın anlamlı olup olmadığını araştırmak için yaptığımız " z " testi bulguları ($Z = 1.59, p > .05$) aralarındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Dolayısı ile araştırmanın bu alt ölçek ile ilgili hipotezi reddedilmiştir.

Yabancılaşmanın bir diğer boyutu olan " Normsuzluk " her iki gruptan işçiler arasında, beşinci yüksek boyut olarak belirlemiştir. Aralarındaki 0.49 puanlık farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için baş vurduğumuz " z " testi sonuçları ($z = 1.3$, $p > .05$) farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ortaya koymuştur. Araştırmanın bu alt ölçek ile ilgili hipotezi reddedilmiştir.

Her iki grubun yabancılaşma ölçeğinin, alt ölçeklerinden aldıkları puanların anlamlı benzerliği ya da her iki grubun yabancılaşmanın boyutları bakımından benzer özellikleri taşıdığı yabancılaşmanın boyutları ile ilgili bulgulara belirginleşmektedir. Şöyle ki; her iki grupta da Güçsüzlük, Anlamsızlık ve Toplumsal Yalıtılmışlık alt ölçek puanları yüksek bulunurken, yine benzer bir şekilde Normsuzluk, Kültürel Uzaklaşma ve Kendinden Uzaklaşma puanlarında bir düşme gözlenmektedir.

Buraya kadar elde ettiğimiz veriler, yabancılaşmanın ülkemiz şartlarında henüz (ele aldığımız iki sektör için) belirgin olarak ortaya çıkmadığını göstermektedir. Bu durum çalışmamızın kuramsal alt yapısı bakımından beklenen bir sonuç olmamakla birlikte, yine kuramsal alt yapıyı tartıştığımız bölümlerde, endüstrileşme ve kapitalistleşme sürecine henüz girmiş olan ülkemizde, kapitalist ve endüstriyel talepler paralelinde değişme eğiliminde olan insan ilişkileri, iş ilişkileri ve değer yargıları sistemi karşısında, bireylerin bu değişme eğilimindeki sistematik ve ilişkileri koruma, (Muhafazakarlık eğilimleri) eğiliminin güçleneceğini öngörmüştük. Bu durumun bir sonucu olarak, yeni değer yargıları sistemi tarafından öncelikli ve güçlü biçimde etkilenen; toplumu oluşturan bireyler arasındaki anlamlı ilişkilerin kaybı; dış dünyanın ve nesne ilişkilerinin anlamını yitirmesi ;

bireylerin bu değişmeler karşısında çaresizlik duyguları yaşaması, toplumumuzun ele aldığımız iki farklı çalışma kesimini oluşturan bireyler arasında (başlangıç düzeyinde bile olsa) gözlenen duygular olmuştur.

Yaşamın, yukarıda tanımladığımız bu alanlarında ortaya çıkan farklılaşmaların bir sonucu olarak; anlamsızlık ortamında, varlığının anlamını ve kimliğini sorgulayan bireyin, hazır kimlik sunan ve davranışlarını anlamlı hale getirmekte zorlanmayacağı kültür değerlerine ve toplumsal normlara sarılması, sosyal bilimciler tarafından da ön görülen bir sonuçtur.

Çalışmamızın bu yargıları destekleyen bir sonucu olarak; ele aldığımız iki farklı çalışma kesimindeki bireyler, yabancılaşmanın " Normsuzluk " boyutu bakımından " en alt düzeyde normsuzluk duygularına sahip " olarak bulunurken, " Kültürel Uzaklaşma " boyutu bakımından, otomotiv sektöründe çalışan işçilerin, kültürel uzaklaşma duygularına sahip olmadıkları ve çimento sektöründe çalışan işçilerin en alt düzeyde kültürel uzaklaşma duygularına sahip oldukları bulunmuştur. Ancak burada çimento sektöründe çalışan işçilerin kültürel uzaklaşma puanlarının aritmetik ortalamalarının, bu duyguların var olmaması durumunu tanımlayan puan aralığına çok yakın oluşu (6.53) dikkat çekici bir sonuç olmuştur.

2. Yaş, Öğrenim Durumu, Medeni Durum, Çocuk Sayısı, Aylık Ücret ve Çalışma Süresi gibi değişkenler bakımından, Otomotiv ve Çimento sektörlerinde çalışan denek grup içerisinde ve gruplar arasında farklılaşmalar var mıdır?

**2.1.1. Otomotiv Sektöründe
Yaş Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo**

Yaş Aralığı	18 - 25		26 - 30		31 - 35		36 ve Üstü	
Testler	Xo	SSo	Xo	SSo	Xo	SSo	Xo	SSo
Toplam Test Puanı	51.66	13.42	50.03	13.4	50	13.34	58.29	14.57
Güçsüzlük Boyutu Alt Test Puanı	8.6	5.31	8.5	5.42	8.78	5.49	9.94	6.04
Anlamsızlık Boyutu Alt Test puanı	10.33	6.67	10.16	6.56	9.84	6.28	11.39	7.07
Normsuzluk Boyutu Alt Test Puanı	7.26	5.08	7.16	4.94	7.74	5.09	9.03	5.5
Kültürel Uzaklaşma Boyutu alt Test Puanı	7.4	4.68	5.77	4.17	5.69	4.2	7.13	4.58
Kendinden Uzaklaşma Boyutu Alt Test Puanı	8.06	4.65	7.69	4.74	7.65	4.9	9.03	5.36
Toplumsal Yalıtılmışlık Boyutu Alt Test Puanı	10	6.17	10.74	6.53	10.27	6.37	11.74	6.77

(Tablo 2)

Toplam Test Puanı	Alt Test Puanı	Yabancılaşma Düzeyi
0-36	0-6	Yok
37-54	7-9	En alt Düzey
55-72	10-12	Alt Düzey
73-108	13-18	Orta Düzey
109-126	19-21	Üst Düzey
127-144	22-24	En Üst Düzey

Otomotiv grubunu oluşturan işçiler toplam test puanlarının yaş değişkeni ile ilişkileri bakımından ele alındığında, (18-25) yaş grubunda yer alan işçilerin toplam test puanlarının aritmetik ortalaması, **51.66** olarak bulunmuştur.

Toplam test puanlarının aritmetik ortalamaları 26-30 yaş grubunda **50.03** bulunurken, bu puan, 31-35 yaş grubunda **50** olarak bulunmuştur.

Otomotiv grubu işçilerinin 36 ve üstü yaş grubunun yabancılaşıma ölçeği toplam test puanlarının aritmetik ortalaması ise, **58.29'** dur.

Otomotiv sektöründe çalışan işçilerin, 36 ve üstü yaş grubu dışındaki, yaş gruplarında bulunanların toplam test puanlarının aritmetik ortalaması " en alt düzeyde" yabancılaşmayı tanımlayan puan aralığına düşerken, 36 ve üstü yaş grubunu oluşturan işçilerin toplam test puanlarının aritmetik ortalaması , bir üst düzeyde yabancılaşıma kategorisini temsil eden "alt düzeyde" yabancılaşıma puan aralığına tekabül etmektedir.

18-25 yaş grubunu oluşturan otomotiv sektörü çalışanları, Güçsüzlük boyutu alt ölçeğinden **8.6** puan alırken, 26-30 yaş grubunu oluşturan işçilerin Güçsüzlük boyutu alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması **8.5** olarak bulunmuştur.

31-35 yaş grubunda, güçsüzlük boyutu alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması **8.78** olarak belirirken, 36 ve üstü yaş grubundaki işçilerin güçsüzlük boyutu alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması **9.94** olarak bulunmuştur.

Güçsüzlük boyutuna ilişkin bulgular, bu boyutta 36 ve üstü yaş kategorisi dışındaki her üç yaş kategorisinin de " en alt düzeye " güçsüzlük duygusuna sahip olduğunu ortaya koymaktadır. 36 ve üstü

yaş grubu işçilerine ait puanın diğer gruplardan belirgin biçimde yüksek olması ve bir üst düzeyde güçsüzlük duygularının varlığını temsil eden " alt düzeyde " güçsüzlük duygularının varlığı kategorisinde yer alması dikkati çeken bir durum olarak belirmiştir.

Otomotiv sektöründe çalışan işçiler içerisinde 18 - 25 yaş grubunun, Anlamsızlık boyutu alt ölçeğinden aldığı puanların aritmetik ortalaması **10.33** olarak bulunmuştur.

Bu ölçeğe ilişkin puanların aritmetik ortalaması 26-30 yaş grubunda, **10.16** olurken, 31-35 yaş grubunda aritmetik ortalama **9.84** olmuştur. Anlamsızlık boyutu alt ölçeğine ilişkin puanların aritmetik ortalaması, 36 ve üstü yaş grubunda ise, **11.39** olarak bulunmuştur.

Bu veriler, otomotiv grubu işçilerinin, Anlamsızlık boyutu alt ölçeği puanlarının, yabancılaştırmanın bundan önce ele aldığımız güçsüzlük boyutuna göre, gözle görülür biçimde yükseldiğini ortaya koymaktadır. Buna göre; otomotiv grubu işçilerinden her dört yaş grubunda yer alan işçilerin tamamı, " alt düzeyde " Anlamsızlık Duygularına sahip olarak bulunmuştur. Anlamsızlık ölçeğinden en yüksek puanı ise, Güçsüzlük alt ölçeğinde olduğu gibi 36 ve üstü yaş grubu almıştır.

Yaş değişkeni bağlamında, otomotiv grubu işçilerinin, Normsuzluk boyutu alt ölçeği puanlarında, önceki iki boyuta göre açık bir düşme gözlenmektedir. Buna göre; 18-25 yaş grubunun Normsuzluk boyutu puanlarının aritmetik ortalaması, **7.26** olurken, 26-30 yaş grubunun Normsuzluk boyutu puanlarının aritmetik ortalaması **7.16** olmuştur.

Normsuzluk boyutuna ilişkin puanların aritmetik ortalaması 31-35 yaş grubunda, **7.74** olarak belirirken, 36 ve üstü yaş grubunda ise, aritmetik ortalama, **9.03** bulunmuştur.

Bu yabancılaşma boyutuna ilişkin bulgular otomotiv grubu işçilerinin her dört yaş grubunun da " en alt düzeyde " Normsuzluk Duygusuna sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık, 36 ve üstü yaş grubu işçilerinin puanları, diğer yaş gruplarına ait puanlardan belirgin biçimde (9.03) yüksek bulunmuştur. Bir başka ifade ile her dört yaş grubu bu alt ölçekten aynı kategoriye dahil olan puanlar almış olmakla birlikte, bu 9.03 lük puan 36 yaşın üzerindeki işçilerin toplumsal normlara karşı diğer yaşlardaki işçilerden daha duyarsız olduklarını ifade etmektedir.

18-25 yaş grubu işçilerinin Kültürel Uzaklaşma alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması **7.4** olarak bulunmuştur. Otomotiv sektöründe çalışan işçilerin 26-30 yaş grubunun bu boyuta ait puanlarının aritmetik ortalaması ise, **5.77** dir.

Alt ölçek verilerine göre, 31-35 yaş grubu işçilerinin, Kültürel uzaklaşma boyutu alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması **5.69** olurken, bu puan, 36 ve üstü yaş grubu işçilerinde (kendi grupları içerisinde en düşük puanı bu boyuta ilişkin alt ölçekten almalarına karşılık) **7.13 olmuştur**. Bu gruba ait Uzaklaşma alt ölçeği puanı, diğer yaş gruplarından daha yüksektir.

Bu verilere göre, Kültürel Uzaklaşma boyutu puanları bakımından, 26-30 ve 31-35 yaş gruplarında Kültürel Uzaklaşma Duyguları hiç gözlenmezken, 18-25 ve 36 ve üstü yaş gruplarında Kültürel uzaklaşma " en alt düzeyde " olarak bulunmuştur. Bir başka ifade ile, 18-25 yaş grubunu oluşturan işçiler içerisinde bulundukları yaş dönemine bağlı (ergenlik) olarak, (kuşaklar çatışması vb. nedenlerle) kültürel değerlerden daha fazla uzaklaşmaktadırlar. 36 ve üzeri yaştaki işçilerin kültürel uzaklaşma puanlarının bir miktar yüksek

olmasının nedeni ise, yaşam deneyimlerinin bir sonucu olarak kültür formları içerisinde, insanın bireyselliğine aykırı olanların farkına varmalarıdır. Bize göre; 36 ve daha yüksek yaştaki insanlar için bireysellikleri ya da bireysel varoluşları en az ergenlik döneminde olduğu kadar önemli hale gelmektedir. Bu sonuç ise, içerisinde yaşadıkları toplumun kültür değerlerine eleştirel bir bakış açısını zorunlu kılmaktadır.

Kendinden Uzaklaşma boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması, 18-25 yaş grubunda, **8.06** bulunurken, 26-30 yaş grubunda bu puan, **7.69** ve 31-35 yaş grubunda **7.65** olmuştur. 36 ve üstü yaş grubunda ise, Kendinden Uzaklaşma alt ölçeği puanı, **9.03** olarak bulunmuştur.

Kendinden Uzaklaşma alt ölçeğine ilişkin puanlar incelendiğinde her dört grubun da " en alt düzeyde " Kendinden Uzaklaşma Duygusuna sahip olduğu görülmekle birlikte, 36 ve üstü yaş grubuna ilişkin puanların, diğer gruplarla aynı kategoride olmakla birlikte onlardan bir miktar yüksek olması dikkati çeken bir bulgudur.

Toplumsal Yalıtılmışlık boyutu alt ölçeğine ilişkin puanların aritmetik ortalaması 18-25 yaş grubunda, **10** olarak bulunurken, 26-30 yaş grubunda **10.74** ve 31-35 yaş grubunda **10.27** olarak bulunmuştur. 36 ve üstü yaş grubu ise, hem kendi grubu içerisinde ve hemde diğer gruplar içerisinde en yüksek puanı Toplumsal Yalıtılmışlık alt ölçeğinden almıştır (**11.74**).

Toplumsal Yalıtılmışlık boyutu bakımından ,her dört yaş grubu da " alt düzeyde " Toplumsal Yalıtılmışlık duygusuna sahip olarak bulunmuştur.

Otomotiv sektörü işçilerinde, yaş grupları yabancılaşmanın boyutlarını temsil eden alt ölçekler bağlamında değerlendirildiğinde, en yüksek aritmetik ortalamaların sırasıyla, " Toplumsal Yalıtılmışlık " ve " Anlamsızlık " boyutlarında ortaya çıktığı görülmektedir.

En düşük aritmetik ortalamaların ise, yine sırasıyla, " Kültürel Uzaklaşma " ve " Normsuzluk " boyutlarında ortaya çıktığı görülmektedir.

Otomotiv sektörü işçilerine ilişkin yaş grupları bağlamında, hem toplam test puanları ve hem de alt ölçekler bakımından 36 ve üstü yaş grubunun diğer yaş gruplarına göre, gözle görülür biçimde yüksek puanlar aldığı bulunmuştur. Buna karşılık diğer yaş gruplarının kendi aralarında, aldıkları puanlar bakımından anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Ancak burada üzerinde durmamız gereken bir sonuç 25 - 30 ve 31 - 35 yaş gruplarının Kültürel Uzaklaşma boyutu puanlarında gözlenen düşmedir. Bize göre bu durumun nedeni, ergenlik döneminden sonra yaşamın düzenlenmesi sırasında kültüre ilişkin değerlerin yoğun biçimde kullanılmasıdır. Zira, bu yaş dönemlerinde hem bireysel ve hemde toplumsal kimlik sorununun çözümü için en kullanışlı ve kabul edilebilir ölçüt, toplumu oluşturan ve herkes tarafından kabul gördüğü varsayılan ve karşı çıkılmaları çok zor olan kültüre ilişkin değerlerdir.

2.1.2. Çimento Sektöründe
Yaş Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo

Yaş Aralığı	18 - 25		26 - 30		31 - 35		36 ve Üstü	
Testler	Xç	SSç	Xç	SSç	Xç	SSç	Xç	SSç
Toplam Test Puanı	63.77	17.11	51.24	13.34	53.11	13.51	59.02	15
Güçsüzlük Boyutu Alt Test Puanı	12.44	7.77	9.44	5.79	9.67	5.94	10.46	6.39
Anlamsızlık Boyutu Alt Test puanı	11.77	7.65	10.17	6.52	10.16	6.36	11.16	6.9
Normsuzluk Boyutu Alt Test Puanı	9.44	6.64	7.79	4.87	7.16	4.68	9.03	5.66
Kültürel Uzaklaşma Boyutu alt Test Puanı	8	5.78	5.27	3.86	5.98	3.99	7.05	4.77
Kendinden Uzaklaşma Boyutu Alt Test Puanı	9.33	5.81	7.62	4.59	8.41	4.99	9	5.53
Toplumsal Yalıtılmışlık Boyutu Alt Test Puanı	12.77	7.91	10.93	6.47	11.69	6.63	12.3	7.15

(Tablo 3)

Toplam Test Puanı	Alt Test Puanı	Yabancılaşma Düzeyi
0-36	0-6	Yok
37-54	7-9	En alt Düzey
55-72	10-12	Alt Düzey
73-108	13-18	Orta Düzey
109-126	19-21	Üst Düzey
127-144	22-24	En Üst Düzey

Çimento grubu işçilerine ait yaş kategorileri, toplam test puanları bakımından ele alındığında, 18-25 yaş grubu işçilerinin toplam test puanlarının aritmetik ortalaması, **63.77** olarak bulunmuştur. 26-30 yaş grubunda, aritmetik ortalama, **51.24** olarak belirirken, 31-35

yaş grubunda bu puanların aritmetik ortalaması, **53.11** olarak bulunmuştur. 36 ve üstü yaş grubunda ise, toplam test puanlarının aritmetik ortalaması, **59.02** olmuştur

Bu bulgulara göre, çimento grubu işçilerinden, 26-30 ve 31-35 yaş grubunda olanların toplam test puanlarının aritmetik ortalamaları, " en alt düzeyde " yabancılaşıma kategorisinde yer alırken, 18-25 ve 36 ve üstü yaş grubunda yer alanların toplam test puanlarının aritmetik ortalaması, bir üst yabancılaşıma kategorisini temsil eden " alt düzeyde " yabancılaşıma puan aralığında yer almışlardır.

Burada dikkati çeken bir nokta, çimento sektöründe çalışan işçiler içerisinde 18-25 yaş grubunda olanların, diğer yaş grubundaki işçilerden, oldukça yüksek bir yabancılaşıma puanı almış olmalarıdır.

Çimento sektörü çalışanlarına ait yaş grupları, yabancılaşımanın boyutlarını temsil eden, alt ölçekler bakımından ele alındığında, 18-25 yaş grubunu oluşturan işçilerin Güçsüzlük boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması **12.44** bulunmuştur. Güçsüzlük boyutu puanlarının aritmetik ortalaması 26-30 yaş grubunda **9.44** olurken, 31-35 yaş grubunda **9.67** olarak bulunmuştur. 36 ve üstü yaş grubunda ise, Güçsüzlük alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalamaları **10.46** olmuştur.

Güçsüzlük boyutuna ilişkin veriler, 18-25 yaş grubunu " alt düzeyde " Güçsüzlük duygusuna sahip olarak belirlerken, bu gruba ait **12.44**' lük aritmetik ortalama, " orta düzeyde " Güçsüzlük duygusunu tanımlayan puan aralığına oldukça yakın görülmektedir.

Yine 36 ve üstü yaş grubuna ait aritmetik ortalama " alt düzeyde " Güçsüzlük duygusuna sahip olma kategorisine yerleşirken, 26-30 yaş kategorisinde yer alan işçilerin aritmetik ortalamaları " en alt düzeyde "

ve 31-35 yaş kategorisine ait aritmetik ortalamalar " alt düzeyde " Güçsüzlük duygusunun varlığını tanımlayan kategoride yer almışlardır.

Anlamsızlık boyutu alt ölçeği, puanlarının aritmetik ortalaması 18-25 yaş grubunda **11.77** olurken, 26-30 yaş grubunda **10.17** olmuştur. Çimento sektörü işçilerinden 31-35 yaş grubunu oluşturanların, Anlamsızlık boyutu alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması, **10.16** bulunurken, 36 ve üstü yaş grubunda bu puan **11.16** olmuştur.

Görülüyor ki, Anlamsızlık alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalamaları bakımından her dört yaş grubu da " alt düzeyde " Anlamsızlık duygusuna sahip olarak bulunmuştur.

Normsuzluk boyutu alt ölçeği puanlarında ise daha önce ele aldığımız iki yabancılaşma boyutu puanlarına göre, her yaş grubunda, açık bir azalma gözlenmektedir.

Buna göre, 18-25 yaş grubu işçilerini Normsuzluk alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması **9.44** olurken, 26-30 yaş grubunda bu puan **7.79**, 31-35 yaş grubunda **7.16** ve 36 ve üstü yaş grubunda **9.03** olarak bulunmuştur.

Bu puanlar ise her dört yaş grubunu da " en alt düzeyde " Normsuzluk duygusunu tanımlayan kategoride yer almasını sağlamıştır.

Kültürel Uzaklaşma boyutu alt ölçeği puanları incelendiğinde, her dört yaş grubunun da en düşük puanları bu alt ölçekten aldıkları görülmektedir. Bu ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalamaları, 18-25 yaş grubunda **8** olarak bulunurken, 26-30 yaş grubunda bu puan **5.27** olmuştur. 31-35 yaş grubunda Kültürel Uzaklaşma puanları aritmetik ortalaması, biraz artarak **5.98** bulunmuştur. 36

ve üstü yaş grubunda ise, Kültürel Uzaklaşma alt ölçeği puanları aritmetik ortalaması **7.05'** dir.

Bu verilerden anlaşılacağı gibi, 18-25 ve 36 ve üstü yaş gruplarına ait puanların aritmetik ortalamaları " en alt düzeyde " Kültürel Uzaklaşmayı tanımlayan kategoride yer alırken, 26-30 ve 31 -35 yaş gruplarına ait puanların aritmetik ortalamaları, Kültürel Uzaklaşma Duygularının, hiç yer almadığı bir kategoriye tanımlayan puan aralığında, yer almaktadır.

Kendinden Uzaklaşma boyutu alt ölçeği, puanları, Kültürel Uzaklaşma ölçeği puanlarına göre bir miktar artma göstermiştir. Buna göre, 18-25 yaş grubu işçilerinin bu alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması **9.33** bulunurken, 26-20 yaş grubunda bu puan **7.62**, 31-35 yaş grubunda **8.41** ve 36 ve üstü yaş grubunda **9** olmuştur.

Bu veriler, her dört yaş kategorisinin de, puanlarının aritmetik ortalamalarının " en alt düzeyde " Kendinden Uzaklaşma puan aralığında yer aldığını göstermektedir.

Toplumsal Yalıtılmışlık alt ölçeği puanları incelendiğinde, her dört yaş grubunda, alt ölçekler içerisinde en yüksek puanları, bu yabancılaşıma boyutundan aldığı görülmüştür.

Bu boyuta ait alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması, 18-25 yaş grubunda **12.77** bulunurken, 26-30 yaş grubunda **10.93**, 31-35 yaş grubunda **11.69** ve 36 ve üstü yaş grubunda **12.3** olmuştur.

Bu dört yaş grubu içerisinde 18 - 25 yaş grubunda olanların Toplumsal yalıtılmışlık alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalamaları " orta düzeyde " Toplumsal Yalıtılmışlık duygularını tanımlayan

kategoride yer almaktadır. Buna karşılık diğer yaş gruplarına ait aritmetik ortalamalar " alt düzeyde " Toplumsal Yalıtılmışlık duygularının varlığını tanımlayan kategoride yer alırken, 36 ve üstü yaş grubuna ait aritmetik ortalamaların " orta düzeyde " toplumsal yalıtılmışlık duygularını tanımlayan puan aralığına çok yakın olması da dikkati çeken bir sonuçtur.

2.2.1. Otomotiv Sektöründe

Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo

Okul Türü	İlk Okul		Orta Okul		Lise		End. Mes. Lisesi		Üniversite ve dengi Okul	
Testler	Xo	SSo	Xo	SSo	Xo	SSo	Xo	SSo	Xo	SSo
Toplam Test Puanı	62.86	15.95	53.48	13.47	46.05	12.36	46.56	12.58	54	13.9
Güçsüzlük Alt Test Puanı	11.34	6.76	9.85	5.85	7.54	4.79	7.36	4.82	9.66	5.79
Anlamsızlık Alt Test Puanı	11.9	7.37	10	6.33	9.91	6.33	9.69	6.31	10	6.53
Normsuzluk Alt test Puanı	9.86	6.27	8.14	4.97	6.2	4.31	6.89	4.64	9.16	5.67
Kültürel Uzaklaşma Alt Test Puanı	7.55	5	6.02	4.18	5.34	3.7	5.69	4	7	4.9
Kendinden Uzaklaşma Alt Test Puanı	10.03	5.96	8.05	4.67	7.02	4.3	7.1	4.6	7.5	4.57
Toplumsal Yalıtılmışlık Alt Test Puanı	12.15	7.31	11.4	6.54	10.02	6.23	9.8	6	10.66	6.33

(Tablo 4)

Toplam Test Puanı

0-36
37-54
55-72
73-108
109-126
127-144

Alt Test Puanı

0-6
7-9
10-12
13-18
19-21
22-24

Yabancılaşma Düzeyi

Yok
En alt Düzey
Alt Düzey
Orta Düzey
Üst Düzey
En Üst Düzey

Otomotiv grubu işçilerinden, öğrenim durumu ilk okul olanların, toplam test puanlarının aritmetik ortalaması **62.86** olarak bulunmuştur.

Öğrenim düzeyi orta okul olan işçilerin ise toplam test puanlarının aritmetik ortalaması **53.48** iken, Öğrenim düzeyi Lise olanların toplam test puanlarının aritmetik ortalaması **46.05**, Öğrenim düzeyi Endüstri

Meslek Lisesi olanların toplam test puanlarının aritmetik ortalaması **46.56** ve öğrenim düzeyi Üniversite ve dengi okul olanların toplam test puanlarının aritmetik ortalaması **54** olarak bulunmuştur.

Öğrenim düzeyi değişkenine göre toplam test puanları verileri, öğrenim düzeyi ilk okul olan işçiler dışındaki dört öğrenim düzeyi kategorisindeki işçiler, " en alt düzeyde " yabancılaştırmış olarak bulunurken, öğrenim düzeyi ilk okul olan işçiler, bu yabancılaştırma düzeyinin, bir üst düzeyindeki yabancılaştırmayı tanımlayan kategori olan, " alt düzeyde " yabancılaştırmış olarak bulunmuştur.

Yabancılaştırmanın boyutlarını temsil eden alt ölçekler bakımından bir değerlendirme yapıldığında, otomotiv grubu işçilerinden, öğrenim düzeyi ilk okul olanların, yabancılaştırma ölçeğinin, Güçsüzlük boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması **11.34** olarak bulunmuştur.

Öğrenim düzeyi orta okul olan işçilerin Güçsüzlük boyutu alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması **9.85** iken, Öğrenim düzeyi Lise olanlarda bu puanların aritmetik ortalaması **7.54**, öğrenim düzeyi Endüstri Meslek Lisesi olanlarda **7.36** dır. Öğrenim düzeyi üniversite ve dengi okul olan işçilerin ise Güçsüzlük boyutu alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması ise, **9.66** olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, öğrenim düzeyi ilk okul, orta okul ve üniversite ve dengi okul olan işçiler " alt düzeyde " Güçsüzlük duygularına sahip olarak bulunurken, öğrenim düzeyi lise ve E.M.L. olan işçiler " en alt düzeyde " Güçsüzlük duygusuna sahip olarak bulunmuştur.

Anlamsızlık alt ölçeği puanlarına bakıldığında, Güçsüzlük boyutu alt ölçeği puanlarına göre, Anlamsızlık alt ölçeği puanlarında (her öğrenim düzeyinde) bir artma gözlenmektedir.

Öğrenim düzeyi ilk okul olanların Anlamsızlık alt ölçeği puanlarının, aritmetik ortalaması **11.9** bulunurken, bu puan öğrenim düzeyi orta okul olan grupta **10**, öğrenim düzeyi Lise olan grupta **9.91**, öğrenim düzeyi Endüstri Meslek lisesi olan grupta **9.69** ve öğrenim düzeyi Üniversite ve dengi okul olan grupta **10** olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, tüm öğrenim düzeylerindeki işçilerin tamamı, " en alt düzeyde " anlamsızlık duygularına sahip olarak bulunmuşlardır.

Normsuzluk duyguları alt ölçeği verilerine göre, öğrenim düzeyi ilk okul olan otomotiv grubu işçilerinin bu alt ölçeğe ilişkin puanlarının aritmetik ortalaması **9.86** bulunmuştur. Öğrenim düzeyi orta okul olanların bu alt ölçeğe ait puanlarının aritmetik ortalaması **8.14** olurken, öğrenim düzeyi Lise olan işçilerin puanlarının aritmetik ortalaması **6.2**, öğrenim düzeyi Endüstri Meslek Lisesi olanların puanlarının aritmetik ortalaması **6.89** ve öğrenim düzeyi Üniversite ve dengi okul olan işçilerin puanlarının aritmetik ortalaması **9.16** olmuştur. Bu verilere göre, öğrenim düzeyi ilk okul, orta okul ve üniversite ve dengi okul olan işçiler, " en alt düzeyde " Normsuzluk duygusuna sahip olarak bulunurken, öğrenim düzeyi Lise ve Endüstri Meslek Lisesi olan işçilerin Normsuzluk duygusuna sahip olmadıkları bulunmuştur.

Yabancılaşmanın Kültürel Uzaklaşma boyutuna ilişkin alt ölçek verilerine göre, öğrenim düzeyi ilk okul olan işçilerin bu alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması **7.55** bulunmuştur. Öğrenim düzeyi orta okul olan işçilerin bu alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması **6.02** olurken, öğrenim düzeyi Lise olan işçilerin bu alt ölçeğe ait puanlarının aritmetik ortalaması **5.34** tür.

Öğrenim düzeyi Endüstri Meslek Lisesi olan işçilerin bu alt ölçeğe ait puanlarının aritmetik ortalaması **5.69** olurken, Öğrenim düzeyi

Üniversite ve dengi okul olan işçilerin bu alt ölçeğe ait puanlarının aritmetik ortalaması **7** olmuştur.

Yukarıdaki verilerden anlaşılacağı gibi, ölçeğin toplam puanlarındaki temayüle uygun olarak, kültürel uzaklaşma alt ölçeği puanlarında diğer alt ölçek puanlarına göre, dikkati çeken ölçüde bir azalma ortaya çıkmaktadır.

Bu durumun bir sonucu olarak, öğrenim düzeyi Orta okul, Lise ve Endüstri Meslek Lisesi olan denek gruplarında Kültürel Uzaklaşma duygularına hiç rastlanmazken, öğrenim düzeyi İlk okul ve Üniversite ve dengi okul olan denek grupları sınır değerlere yakın puanlarla " en alt düzeyde " Kültürel Uzaklaşma duygularına sahip olarak bulunmuşlardır.

Kendinden Uzaklaşma Alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması, öğrenim düzeyi İlk okul olan işçilerde **10.03** olurken, bu puan, öğrenim düzeyi orta okul olan denek grubunda **8.05**, öğrenim düzeyi Lise olan denek grubunda **7.02**, Öğrenim düzeyi, Endüstri Meslek Lisesi olan denek grubunda **7.1** ve öğrenim düzeyi Üniversite ve dengi okul olan denek grubunda **7.5** olmuştur.

Kendinden Uzaklaşma alt ölçeğine ait puanların, Kültürel Uzaklaşma alt ölçeği puanlarından gözlenebilir biçimde, yüksek olduğu görülmektedir.

Öğrenim düzeyi İlk okul olan denek grubunun Kendinden Uzaklaşma alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması, bu gruptaki işçilerin " alt düzeyde " Kendinden Uzaklaşma duygularına sahip olduğunu ortaya koyarken, diğer dört öğrenim düzeyindeki işçiler, bir alt düzeyde Kendinden Uzaklaşma duygularının varlığını temsil eden " en alt düzeyde " Kendinden Uzaklaşma kategorisinde bulunmuşlardır.

Yabancılaşmanın Toplumsal Yalıtılmışlık boyutuna ait alt ölçek puanlarına göre, öğrenim düzeyi İlk okul olan denek grubunun aritmetik ortalaması **12.15** bulunmuştur., öğrenim düzeyi orta okul olan işçilerin bu alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması **11.4** olmuştur, öğrenim düzeyi Lise olan işçilerin bu alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması **10.02** olurken, Endüstri Meslek Lisesi grubu işçileri bu alt ölçekten aritmetik ortalaması **9.8** olan bir puan almışlardır. Öğrenim düzeyi Üniversite ve dengi okul olan işçilerin bu alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması ise, **10.66'** dir.

Bu veriler toplam ölçekte ortaya çıkan sonuca paralel bir nitelik taşımaktadır. Bir başka ifade ile toplam ölçekte olduğu gibi Toplumsal Yalıtılmışlık ölçeğinden aldıkları puanlar diğer alt ölçeklerden alınan puanlara göre oldukça yüksektir.

Bu sonuca göre, öğrenim düzeyi Endüstri Meslek Lisesi olan grubu oluşturan işçiler, " en alt düzeyde " Toplumsal Yalıtılmışlık duygusuna sahip olarak bulunurken, diğer dört öğrenim grubundaki işçiler, bir üst kategoriye temsil eden " alt düzeyde " Toplumsal Yalıtılmışlık duygusuna sahip olarak bulunmuşlardır.

Burada dikkati çeken bir bulgu, öğrenim düzeyi İlk okul olan işçilerin, **12.15** olan aritmetik puan ortalamalarının " orta düzeyde " Toplumsal Yalıtılmışlık puan aralığına çok yakın oluşudur.

2.2.2. Çimento Sektöründe

Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo

Okul Türü	İlk Okul		Orta Okul		Lise		End. Mes. Lisesi		Üniversite ve dengi Okul	
Testler	Xç	SSç	Xç	SSç	Xç	SSç	Xç	SSç	Xç	SSç
Toplam Test Puanı	64.49	16.45	60.42	15.3	54.95	14.57	50.39	12.7	49.28	12.69
Güçsüzlük Alt Test Puanı	11.87	7.23	11.09	6.46	9.7	6.02	9.04	5.54	7.14	4.7
Anlamsızlık Alt Test Puanı	12.19	7.5	11.47	7.09	10.3	7.08	9.72	6	10	5.9
Normsuzluk Alt test Puanı	9.76	6.28	9.33	5.9	8.7	5.27	6.95	4.37	7.7	4.85
Kültürel Uzaklaşma Alt Test Puanı	7.68	5.36	7.47	5.03	6.55	4.7	5.51	3.5	5.28	3.16
Kendinden Uzaklaşma Alt Test Puanı	10.07	6.11	9.42	5.79	8.25	5.27	7.71	4.5	6.28	4
Toplumsal Yalıtılmışlık Alt Test Puanı	12.9	7.5	11.61	6.95	11.45	6.91	11.43	6.5	12.85	7.35

(Tablo 5)

Toplam Test Puanı	Alt Test Puanı	Yabancılaşma Düzeyi
0-36	0-6	Yok
37-54	7-9	En alt Düzey
55-72	10-12	Alt Düzey
73-108	13-18	Orta Düzey
109-126	19-21	Üst Düzey
127-144	22-24	En Üst Düzey

Toplam ölçek puanları bakımından değerlendirildiğinde, bu işçilerden (Çimento sektöründe çalışanlar) öğrenim düzeyi ilk okul olanların aritmetik ortalaması, **64.49** olarak bulunmuştur.

Çimento sektöründe çalışan işçilerden, öğrenim düzeyi orta okul olanların, toplam ölçek puanlarının aritmetik ortalaması **60.42** olurken, bu puan, öğrenim düzeyi lise olan işçilerde **54.95**, öğrenim düzeyi

E.M.L. olan işçilerde **50.39** ve Öğrenim düzeyi Üniversite ve dengi okul olan işçilerde **49.28** bulunmuştur.

Bu verilere göre, Çimento sektöründe çalışan ve öğrenim düzeyi, ilk okul ve orta okul olan işçiler " alt düzeyde " yabancılaştırmış olarak bulunurken, öğrenim düzeyleri, Lise, E.M.L. ve Üniversite ve dengi okul olan işçiler ise, bir alt yabancılaştırmama düzeyini tanımlayan düzey olan, " en alt düzeyde " yabancılaştırmış olarak bulunmuştur.

Yabancılaştırmmanın boyutlarını temsil eden alt ölçeklerden aldıkları puanlar bakımından ele alındığında Çimento sektöründe çalışan işçilerden, öğrenim düzeyi ilk okul olanların, Güçsüzlük boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması **11.87** bulunmuştur. Bu puanların aritmetik ortalaması, öğrenim düzeyi orta okul olan denek grubunda **11.09** olurken, öğrenim düzeyi Lise olan işçilerde **9.7**, öğrenim düzeyi E.M.L. olan işçilerde **9.04** ve öğrenim düzeyi Üniversite ve dengi okul olan işçilerde **7.14** olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, öğrenim düzeyi , E.M.L. ve Üniversite ve dengi okul olan işçilerin, Güçsüzlük alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması " en alt düzeyde " Güçsüzlük duygusuna sahip olma puan aralığında yer alırken, öğrenim düzeyi ilk okul ve orta okul ve Lise olan işçilerin Güçsüzlük alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması, bir üst düzeyde Güçsüzlük duygusunun varlığını tanımlayan " alt düzeyde " Güçsüzlük duygusuna sahip olma puan aralığında yer almaktadır.

Öğrenim düzeyi ilk okul olan işçilerin Anlamsızlık alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması **12.19** olarak bulunmuştur. Bu puanların aritmetik ortalaması öğrenim düzeyi orta okul olan işçilerde **11.47** olurken, öğrenim düzeyi Lise olan işçilerde **10.3**, öğrenim düzeyi

E.M.L.olan işçilerde **9.2** ve öğrenim düzeyi Üniversite ve dengi okul olan işçilerde **10** olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, Anlamsızlık alt ölçeği puanları bakımından sadece öğrenim düzeyi E.M.L. olan işçiler " en alt düzeyde " Anlamsızlık duygularına sahip olarak bulunurken, diğer tüm öğrenim düzeylerinden işçiler, bir üst düzeyi temsil eden " alt düzeyde " Anlamsızlık duygularına sahip olarak bulunmuştur.

Bu veriler arasında dikkati çeken bir nokta, öğrenim düzeyi ilk okul olan işçilerin Anlamsızlık alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalamasının, " orta düzeyde " Anlamsızlık duygularının varlığını temsil eden puan aralığına çok yakın bulunmasıdır.

Normsuzluk boyutu alt ölçeğine ilişkin değerlendirme her öğrenim düzeyine ilişkin puanlarda gözle görülür bir düşme olduğunu ortaya koymaktadır. Normsuzluk alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması öğrenim düzeyi ilk okul olan işçilerde **9.76** olurken, öğrenim düzeyi orta okul olan işçilerde **9.33**, öğrenim düzeyi Lise olan işçilerde **8.7**, öğrenim düzeyi E.M.L. olan işçilerde **6.95** ve öğrenim düzeyi Üniversite ve dengi okul olan işçilerde **7.7** bulunmuştur.

Çimento sektöründe çalışan işçilerden öğrenim düzeyi orta okul, lise, E.M.L. ve Üniversite ve dengi okul olanlarda, " en alt düzeyde " Normsuzluk duygularına hiç rastlanırken, öğrenim düzeyi ilk okul olan işçiler " alt düzeyde " Normsuzluk duygularına sahip olarak bulunmuştur.

Kültürel Uzaklaşma boyutu alt ölçeği puanları değerlendirildiğinde, tüm öğrenim düzeyindeki işçilerin, en düşük puanları bu alt ölçekten aldıkları görülmektedir.

Kültürel Uzaklaşma alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması, öğrenim düzeyi ilk okul olan işçilerde **7.68** olarak bulunurken, bu puan öğrenim düzeyi orta okul olan işçilerde **7.47**, öğrenim düzeyi Lise olan işçilerde **6.55**, öğrenim düzeyi E.M.L. olan işçilerde **5.51** ve öğrenim düzeyi Üniversite ve dengi okul olan işçilerde ise, **5.28** olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, Çimento sektöründe çalışan işçiler içerisinde öğrenim düzeyi ilk okul ve orta okul ve lise olanlar " en alt düzeyde " kültürel uzaklaşma duygularının varlığı kategorisinde yer alırken, öğrenim düzeyi E.M.L. ve Üniversite ve dengi okul olan işçilerde Kültürel Uzaklaşma duygusunun varlığı bulunamamıştır.

Yabancılaşmanın Kendinden Uzaklaşma boyutunu temsil eden alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması, öğrenim düzeyi ilk okul olan işçilerde **10.07** olarak bulunurken, bu puan öğrenim düzeyi orta okul olan işçilerde **9.42**, öğrenim düzeyi Lise olan işçilerde **8.25**, öğrenim düzeyi E.M.L. olan işçilere **7.71** ve öğrenim düzeyi Üniversite ve dengi okul olan işçilerde **6.28** olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, sadece öğrenim düzeyi ilk okul olan işçiler " Alt düzeyde " Kendinden Uzaklaşma duygusuna sahip olarak bulunurken, öğrenim düzeyi Üniversite ve dengi okul olan işçilerde Kendinden Uzaklaşma duygusunun varlığına rastlanılmamıştır. Diğer üç öğrenim düzeyindeki işçiler ise, bir alt düzeyde Kendinden Uzaklaşma duygusunun varlığını temsil eden " en alt düzeyde " Kendinden Uzaklaşma duygusuna sahip olarak bulunmuştur.

Yabancılaşmanın Toplumsal Yalıtılmışlık boyutunu temsil eden alt ölçek puanları değerlendirildiğinde, tüm öğrenim düzeyindeki işçilerin alt ölçekler içerisindeki puanlar arasında en yüksek puanları bu alt

ölçekten aldıkları bulunmuştur. Buna göre, öğrenim düzeyi ilk okul olan işçilerin Toplumsal Yalıtılmışlık alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması **12.9** olarak bulunurken bu puan öğrenim düzeyi orta okul olan işçilerde **11.61**, öğrenim düzeyi

Lise olan işçilerde **11.45**, öğrenim düzeyi E.M.L. olan işçilerde **11.43** ve öğrenim düzeyi Üniversite ve dengi okul olan işçilerde **12.85** olarak bulunmuştur.

Bu alt ölçekten aldıkları puanlara göre, ilk okul ve üniversite ve dengi okul düzeylerindeki işçiler " orta düzeyde " toplumsal yalıtılmışlık duygusuna sahip olarak bulunurken, öğrenim düzeyi orta okul, lise ve E.M. Lisesi olan işçilerin puanlarının aritmetik ortalamaları " alt düzeyde " Toplumsal Yalıtılmışlık duygularını tanımlayan puan aralığında yer almıştır.

**2.3. Otomotiv ve Çimento Sektörlerinde
Medeni Durum Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo**

Otomotiv Sektörü

Çimento Sektörü

Medeni Durum	Evli		Bekar		Evli		Bekar	
Testler	Xo	SSo	Xo	SSo	Xç	SSç	Xç	SSç
Toplam Test Puanı	52.8	13.74	49.15	13.16	56.02	14.35	65.38	16
Güçsüzlük Alt Test Puanı	8.98	5.61	8.96	5.49	10.18	6.24	10.84	6.43
Anlamsızlık Alt Test Puanı	10.42	6.58	10.19	6.68	10.3	6.7	11.92	7.2
Normsuzluk Alt test Puanı	8	5.21	6.46	4.65	8.24	5.27	10.46	6.28
Kültürel Uzaklaşma Alt Test Puanı	6.25	4.35	6.07	4.1	6.4	4.4	8.7	5.5
Kendinden Uzaklaşma Alt Test Puanı	8.15	5	7.46	4.37	8.59	5.2	9.7	5.9
Toplumsal Yalıtılmışlık Alt Test Puanı	10.91	6.51	10	6.38	11.86	6.9	13.7	7.57

(Tablo 6)

Toplam Test Puanı

Alt Test Puanı

Yabancılaşma Düzeyi

0-36
37-54
55-72
73-108
109-126
127-144

0-6
7-9
10-12
13-18
19-21
22-24

Yok
En alt Düzey
Alt Düzey
Orta Düzey
Üst Düzey
En Üst Düzey

Medeni durumları bakımından (Evli ya da Bekar) ele alındığında otomotiv sektöründe çalışan işçilerin, ölçeğin tümünden aldıkları puanların aritmetik ortalaması, evli olan denek grubunda **52.8** olarak bulunurken, bekar (evli olmayan) denek grubunda **49.15** olarak bulunmuştur. Bu her iki gruba ait puanların, aritmetik ortalamaları

" en alt düzeyde " yabancılaşmanın varlığını tanımlayan puan aralığında yer almaktadır.

Güçsüzlük boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması, Otomotiv sektöründe çalışan ve evli olan işçiler için **8.98** olurken, bekar işçiler için bu puan **8.96** bulunmuştur. Bu birbirine çok yakın iki puan " en alt düzeyde " güçsüzlük duygusunu tanımlayan puan aralığında yer almaktadır.

Otomotiv sektöründe çalışan ve evli olan işçilerin Anlamsızlık boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması **10.42** bulunmuştur. Bu puan otomotiv sektöründe çalışan bekar işçiler için **10.19** olmuştur.

Anlamsızlık boyutu alt ölçeğine ait bu iki puan " alt düzeyde " Anlamsızlık duygularının varlığını tanımlayan puan aralığında yer almaktadır.

Normsuzluk boyutu alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması, otomotiv sektöründe çalışan ve evli olan işçiler için **8** bulunurken, bekar olan denek grubu için bu puan **6.46** olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, otomotiv sektöründe çalışan ve evli olan işçiler " en alt düzeyde " Normsuzluk duygularına sahip olarak bulunurken, otomotiv sektöründe çalışan ve bekar olan işçilerde Normsuzluk duygularının varlığına rastlanılmamıştır.

Yabancılaşmanın Kültürel Uzaklaşma boyutunu temsil eden alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması otomotiv sektöründe çalışan ve evli olan denek grubunda **6.25** olarak bulunurken, otomotiv sektöründe çalışan bekar işçiler için bu puan **6.07** olmuştur.

Bu veriler, Otomotiv sektöründe çalışan evli ve bekar denek gruplarının alt ölçekler içerisinde en düşük puanları bu alt ölçekten aldıklarını

ortaya koymaktadır bu sonuç ise, her iki denek grubunda da yabancılaşmanın Kültürel Uzaklaşma boyutunun var olmadığını ortaya koymaktadır.

Yabancılaşmanın Kendinden Uzaklaşma boyutunu temsil eden alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması, otomotiv sektöründe çalışan ve evli olan denek grubu için **8.15** olurken, bekar denek grubu için bu puan **7.46** bulunmuştur.

Bu her iki ortalama puan " en alt düzeyde " Kendinden Uzaklaşma duygusunun varlığını tanımlayan puan aralığında yer almaktadır.

Yabancılaşmanın Toplumsal Yalıtılmışlık boyutunu temsil eden alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması, Otomotiv sektöründe çalışan ve evli olan işçiler için **10.91** olarak bulunurken bu puan otomotiv sektöründe çalışan bekar işçiler için **10** olmuştur.

Bu iki gruba ait aritmetik ortalamalar, otomotiv sektöründe çalışan, evli ve bekar işçilerde " alt düzeyde " Toplumsal Yalıtılmışlık duygularının varlığını tanımlamaktadır.

Çimento sektöründe çalışan işçilerden evli olanların toplam ölçek puanlarının aritmetik ortalaması **56.02** olarak bulunurken, çimento sektöründe çalışan bekar işçilerin toplam ölçek puanlarının aritmetik ortalaması **65.38** gibi oldukça yüksek bir puan olarak bulunmuştur.

Bu puanlara göre, çimento sektöründe çalışan her iki denek grubu da (evli ve bekar) " alt düzeyde " Yabancılaşmış olarak bulunmakla birlikte, bekar olan denek grubunun puanlarının aritmetik ortalamasının oldukça yüksek bulunması dikkat çekici bir sonuçtur.

Yabancılaşmanın Güçsüzlük Boyutunu temsil eden alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması, Çimento sektöründe çalışan ve

evli olan işçiler için **10.18** olarak bulunmuştur. Bu puan Çimento sektöründe çalışan bekar işçiler için ise, **10.84** olarak bulunmuştur.

Bu her iki gruba ait aritmetik ortalamalar " alt düzeyde " Güçsüzlük Duygusunun varlığını tanımlamaktadırlar.

Anlamsızlık alt ölçeği puanlarına ilişkin aritmetik ortalama, Çimento sektöründe çalışan evli denek grubu için **10.73** olurken, bekar denek grubunun Anlamsızlık alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması **11.92** bulunmuştur.

Bu veriler Çimento sektöründe çalışan evli ve bekar işçilerin " alt düzeyde " Anlamsızlık duygularına sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Ancak yine, bekar denek grubunun **11.92** lik yüksek puanı dikkat çekici bir sonuç olmuştur.

Yabancılaşmanın Normsuzluk boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması, çimento sektöründe çalışan ve evli olan işçiler için **8.24** olarak bulunurken, bekar işçiler için bu puan **10.46** gibi oldukça yüksek bir değerde bulunmuştur.

Çimento sektöründe çalışan evli işçilerin Normsuzluk boyutu alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması " en alt düzeyde " Normsuzluk Duygusuna sahip olma puan aralığında yer alırken, Çimento sektöründe çalışan bekar işçilerin puanlarının **10.46**'lık aritmetik ortalaması bir üst düzeyde Normsuzluk Duygusunun varlığını tanımlayan, " alt düzeyde " Normsuzluk Duygularına sahip olma puan aralığında yer almaktadır.

Yabancılaşmanın Kültürel Uzaklaşma boyutunu temsil eden alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması, çimento sektöründe çalışan ve evli olan işçiler için **6.4** bulunurken, bekar işçiler için bu puan **8.7** olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, Çimento sektöründe çalışan evli işçilerde Yabancılaşmanın Kültürel Uzaklaşma boyutunun varlığı hiç gözlenmezken, bekar işçiler " en alt düzeyde " Kültürel Uzaklaşma duygularına sahip olarak bulunmuştur.

Yabancılaşmanın Kendinden Uzaklaşma boyutu alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması, Çimento sektöründe çalışan ve evli olan işçiler için **8.59** olarak bulunurken, bekar işçiler için bu puan **9.7** olmuştur. Bu boyuta ilişkin ve evli olan gruba ait aritmetik ortalama " en alt düzeyde " Kendinden Uzaklaşma duygularının varlığını tanımlayan puan aralığında yer alırken, bekar gruba ait 9.7'lik aritmetik ortalama " alt düzeyde " kendinden uzaklaşma duygularının varlığını tanımlayan kategoride yer almıştır.

Toplumsal Yalıtılmışlık boyutu alt ölçeği puanlarında gözle görülür bir artışın olduğu dikkati çekmektedir. Buna göre; Çimento sektöründe çalışan ve evli olan işçilerin Toplumsal Yalıtılmışlık boyutu alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması **11.86** olurken, bekar işçiler için bu puan **13.7** olarak bulunmuştur.

Bu puanlar Çimento sektöründe çalışan ve evli olan işçilerin " alt düzeyde " Toplumsal Yalıtılmışlık duygularına sahip olduğunu ortaya koyarken, Çimento sektöründe çalışan bekar işçilerin bir üst düzeyi temsil eden " orta düzeyde " Toplumsal Yalıtılmışlık duygularına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

2.4.1. Çimento Sektöründe
Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo

Çocuk Sayısı	Bir Çocuk		İki Çocuk		Üç Çocuk		Dört ve Üstü	
Testler	Xç	SSç	Xç	SSç	Xç	SSç	Xç	SSç
Toplam Test Puanı	56.54	13.5	48.68	9.4	59.42	14	67.51	13.7
Güçsüzlük Alt Test Puanı	10.54	6.4	8.75	5.6	11	6.5	12	7.2
Anlamsızlık Alt Test Puanı	10.79	6.7	9.97	6.4	10.4	6.5	12.9	7.4
Normsuzluk Alt test Puanı	8.62	5.4	6.44	4.3	9	5.6	11	6.7
Kültürel Uzaklaşma Alt Test Puanı	5.91	4.2	4.96	3.5	7.33	4.8	8.6	5.7
Kendinden Uzaklaşma Alt Test Puanı	8.7	5.3	7.56	4.6	9.33	5.6	9.6	6
Toplumsal Yalıtılmışlık Alt Test Puanı	11.96	7.2	11	6.4	12.32	6.9	13.18	7.7

(Tablo 7)

Toplam Test Puanı

0-36
37-54
55-72
73-108
109-126
127-144

Alt Test Puanı

0-6
7-9
10-12
13-18
19-21
22-24

Yabancılaşma Düzeyi

Yok
En alt Düzey
Alt Düzey
Orta Düzey
Üst Düzey
En Üst Düzey

Çocuk sayısı değişkeni bakımından değerlendirildiğinde, çimento sektöründe çalışan ve bir çocuk sahibi olan işçilerin toplam test puanlarının aritmetik ortalaması 56.54 bulunmuştur. İki çocuklu denelerin puanlarının aritmetik ortalaması 48.68 olurken, üç çocuklu işçilerin toplam test puanlarının aritmetik ortalaması 59.42 ve dört ve daha fazla çocuklu işçilerin toplam test puanlarının aritmetik ortalaması 67.51 olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre iki çocuklu işçiler " en alt düzeyde " yabancılaşma duygusuna sahip olarak bulunurken, bir, üç ve dört ve daha fazla çocuğa sahip işçiler, bir üst yabancılaşma düzeyini temsil eden " alt düzeyde " yabancılaşma duygularına sahip olarak bulunmuşlardır.

Yabancılaşmanın güçsüzlük boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması, bir çocuklu işçiler için **10.54** olarak bulunurken, bu puan iki çocuklu işçilerde **8.75**, üç çocuklu işçilerde **11** ve dört ve daha fazla çocuğa sahip olan işçilerde **12** olarak bulunmuştur.

Güçsüzlük boyutu alt ölçeğine ilişkin veriler, iki çocuklu işçilerin " en alt düzeyde " güçsüzlük duygularına sahip olduğunu ortaya koyarken, diğer çocuk sayısı kategorilerinde yer alan işçilerin tamamı bir üst düzeyi temsil eden, " alt düzeyde " güçsüzlük duygularına sahip olarak bulunmuşlardır.

Yabancılaşmanın anlamsızlık boyutunu temsil eden alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması, bir çocuklu deneler için 10.79 bulunurken, iki çocuklu denelker için 9.97, üç çocuklu deneller için 10.4 ve dört ve daha fazla çocuğa sahip işçiler için 12.9 olarak bulunmuştur. Anlamsızlık boyutuna ilişkin veriler, güçsüzlük boyutuna ilişkin verilerle benzerlik göstermektedir. Bir diğer ifade ile, , bir, iki ve üç çocuklu işçiler " alt düzeyde " anlamsızlık duygularına sahip olarak bulunurken, diğer çocuk sayısı kategori olan dört ve daha fazla çocuk sahibi kategorisinde yer alan işçilerin tamamı bir üst düzeyi temsil eden " orta düzeyde " anlamsızlık duygularına sahip olarak bulunmuşlardır.

Yabancılaşmanın normsuzluk boyutuna ilişkin puanların aritmetik ortalaması bir çocuklu işçiler için 8.62 olarak bulunurken bu puan iki

çocuklu işçiler için 6.44, üç çocuklu işçiler için 9 ve dört ve daha fazla çocuğa sahip işçiler için 11 bulunmuştur.

Bu verilere göre, bir ve üç çocuklu işçilerin puanlarının aritmetik ortalamaları " en alt düzeyde " normsuzluk duygularının varlığını tanımlayan kategoride yer alırken , iki çocuklu işçilerde normsuzluk duygularının varlığına rastlanılmamıştır. Dört ve daha fazla çocuklu işçiler ise, bir üst düzeyi temsil eden " alt düzeyde " normsuzluk duygularına sahip olarak bulunmuşlardır.

Kültürel uzaklaşma alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması, bir çocuklu işçiler için 5.91 olarak bulunurken, bu puan iki çocuklu işçiler için 4.96, üç çocuklu işçiler için 7.33 ve dört ve daha fazla çocuklu işçiler için 8.6 olarak bulunmuştur.

Araştırmanın genel eğilimine uygun olarak, çocuk sayısı değişkenine ilişkin puanlar içerisinde de en düşük puanlar kültürel uzaklaşma alt ölçeğinde elde edilmiştir. Buna paralel olarak bir ve iki çocuklu işçilerde kültürel uzaklaşma duygusunun varlığına rastlanılmazken, diğer çocuk sayısı kategorilerindeki işçiler " en alt düzeyde " kültürel uzaklaşma duygularına sahip olarak bulunmuşlardır.

Kendinden uzaklaşma alt ölçeğine ilişkin puanların aritmetik ortalaması bir çocuklu işçilerde 8.7 olarak bulunurken, iki çocuklu işçilerde 7.56, üç çocuklu işçilerde 9.33 ve dört ve daha fazla çocuğa sahip işçilerde 9.6 olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre bir, iki ve üç çocuk sayısı kategorisindeki işçilerin tamamı " en alt düzeyde " kendinden uzaklaşma duygularına sahip olarak bulunurken, dört ve daha fazla çocuklu işçiler " alt düzeyde " kendinden uzaklaşma duygularına sahip olarak bulunmuşlardır.

Yabancılaşmanın toplumsal yalıtılmışlık boyutuna ilişkin alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması bir çocuklu işçiler için 11.96 olarak bulunurken bu puan, iki çocuklu işçiler için 11, üç çocuklu işçiler için 12.32 ve dört ve daha fazla çocuğa sahip işçiler için 13.18 olarak bulunmuştur.

Buna göre, bir, iki ve üç çocuğa sahip işçiler " alt düzeyde " toplumsal yalıtılmışlık duygularına sahip olarak bulunurken, dört ve daha fazla çocuğa sahip olan işçiler, bir üst toplumsal yalıtılmışlık düzeyini temsil eden " orta düzeyde " toplumsal yalıtılmışlık duygularına sahip olarak bulunmuşlardır.

2.4.2. Otomotiv Sektöründe

Çocuk Sayısı Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo

Çocuk Sayısı	Bir Çocuk		İki Çocuk		Üç Çocuk		Dört ve Üstü	
Testler	Xo	SSo	Xo	SSo	Xo	SSo	Xo	SSo
Toplam Test Puanı	50.78	13.38	54.86	14.17	52.58	13	47.6	15
Güçsüzlük Alt Test Puanı	8.7	5.4	9.61	5.9	8.41	5	7	5.9
Anlamsızlık Alt Test Puanı	9.65	6.1	10.73	6.8	10.58	6.4	7.2	5.8
Normsuzluk Alt test Puanı	7.8	5	8.46	5.3	8.35	5.2	6.8	5.4
Kültürel Uzaklaşma Alt Test Puanı	6.07	4.3	6.45	4.4	6.29	3.9	6.4	5.2
Kendinden Uzaklaşma Alt Test Puanı	8.03	5	8.41	5.1	7.94	4.6	8	6.2
Toplumsal Yalıtılmışlık Alt Test Puanı	10.45	6.5	11.17	6.6	11	6.2	12.2	8

(Tablo 8)

Toplam Test Puanı

Alt Test Puanı

Yabancılaşma Düzeyi

0-36
37-54
55-72
73-108
109-126
127-144

0-6
7-9
10-12
13-18
19-21
22-24

Yok
En alt Düzey
Alt Düzey
Orta Düzey
Üst Düzey
En Üst Düzey

Otomotiv sektöründe çalışan işçilerden bir çocuklu olanlar testin toplamından aldıkları puanların aritmetik ortalaması 50.78 bulunmuştur. Bu puan iki çocuklu işçiler için 54.86 olarak bulunurken, üç çocuklu işçilerin toplam puanlarının aritmetik ortalaması 52.58 olarak bulunmuştur. Bu grupta yer alan ve dört ve daha fazla çocuğa sahip işçilerin puanlarının aritmetik ortalaması ise, 47.6 olmuştur.

Bu verilere göre, her dört çocuk sayısı kategorisinde yer alan işçilerin tamamı " en alt düzeyde " yabancılaşıma duygularına sahip olarak bulunmakla birlikte, dört ve daha fazla çocuğa sahip işçilerin puanlarının aritmetik ortalamasının diğerlerinden gözlenebilir biçimde düşük olması dikkat çekicidir.

Yabancılaşımanın güçsüzlük boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması bir çocuklu işçiler için 8.7 olarak bulunurken, iki çocuklu işçilerde 9.61, üç çocuklu işçilerde 8.41 ve dört ve daha fazla çocuklu işçilerde 7 olarak bulunmuştur.

Güçsüzlük boyutuna ilişkin değerlendirmeler bir, üç ve dört ve daha fazla çocuk sayısı kategorisinde yer alan işçilerin tamamının " en alt düzeyde " güçsüzlük duygularına sahip olduğunu ortaya koyarken, iki çocuklu işçiler " alt düzeyde " güçsüzlük duygularına sahip olarak bulunmuşlardır.

Anlamsızlık boyutu alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması bir çocuklu işçilerde 9.65 olarak bulunurken, iki çocuklu işçilerde 10.73, üç çocuklu işçilerde 10.58 ve dört ve daha fazla çocuklu işçilerde 7.2 olarak bulunmuştur.

Bu alt ölçeğe ilişkin veriler bir, iki ve üç çocuklu işçilerin " alt düzeyde " anlamsızlık duygularına sahip olduğunu belirlerken, dört ve daha fazla çocuk sayısı kategorisinde yer alan işçiler anlamsızlık duygularının bir alt düzeyini tanımlayan " en alt düzeyde " anlamsızlık duygularına sahip olarak bulunmuşlardır.

Normsuzluk boyutu alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması bir çocuklu işçiler için 7.8 olarak bulunurken bu puan iki çocuklu işçilerde 8.46, üç çocuklu işçilerde 8.35 ve dört ve daha fazla çocuğa sahip işçilerde 6.8 olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, her dört çocuk sayısı kategorisindeki işçilerin tamamı " en alt düzeyde " normsuzluk duygularına sahip olarak bulunmuştur.

Kültürel uzaklaşma alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması bir çocuklu işçiler için 6.07 olarak bulunurken iki çocuklu işçiler için 6.45, üç çocuklu işçiler için 6.29 ve dört ve daha fazla çocuğa sahip işçiler için 6.4 olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, tüm çocuk sayısı kategorilerinde yer alan işçilerin hiç birinde kültürel uzaklaşma duygularının varlığına rastlanılmamıştır.

Kendinden uzaklaşma alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması bir çocuklu işçiler için 8.03 olarak bulunurken, bu puan iki çocuklu işçilerde 8.41, üç çocuklu işçilerde 7.94 ve dört ve daha fazla çocuğa sahip işçilerde 8 olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre her dört çocuk sayısı kategorisinde yer alan işçilerin tamamı " en alt düzeyde " kendinden uzaklaşma duygularına sahip olarak bulunmuştur.

Toplumsal yalıtılmışlık boyutu alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması bir çocuklu işçiler için 10.45 olurken, iki çocuklu işçiler için bu puan 11.17, üç çocuklu işçiler için 11 ve dört ve daha fazla çocuğa sahip işçiler için 12.2 olarak bulunmuştur.

Diğer alt ölçeklere ilişkin puanlardan gözle görülür biçimde yüksek olduğu gözlenen toplumsal yalıtılmışlık alt ölçeğine ilişkin puanlar, tüm çocuk sayısı kategorilerinde yer alan işçilerin " alt düzeyde " toplumsal yalıtılmışlık duygularına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

2.5.1. Çimento Sektöründe

Aylık Ücret Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo

(TL)

Aylık Ücret	5 - 10 Milyon		11 - 15 Milyon		16 Milyon ve Üzeri	
Testler	Xç	SSç	Xç	SSç	Xç	SSç
Toplam Test Puanı	62.73	11.1	53.2	9.5	47.42	8
Güçsüzlük Alt Test Puanı	11.96	7	9	5.5	8	5
Anlamsızlık Alt Test Puanı	11.52	7	10.52	6.4	9.62	5.9
Normsuzluk Alt test Puanı	9.16	5.7	8	5.2	7.1	4.3
Kültürel Uzaklaşma Alt Test Puanı	7.12	4.9	6.56	4.4	5.3	3.3
Kendinden Uzaklaşma Alt Test Puanı	9.9	5.8	8.12	4.8	6.8	4.1
Toplumsal Yalıtılmışlık Alt Test Puanı	13.15	7.5	11	6.4	10.7	6.1

(Tablo 9)

Toplam Test Puanı

Alt Test Puanı

Yabancılaşma Düzeyi

0-36
37-54
55-72
73-108
109-126
127-144

0-6
7-9
10-12
13-18
19-21
22-24

Yok
En alt Düzey
Alt Düzey
Orta Düzey
Üst Düzey
En Üst Düzey

Çimento sektöründe çalışan işçiler aylık ücret değişkeni bakımından değerlendirildiğinde, aylık ücretleri 5-10 milyon TL arasında olan işçilerin toplam test puanlarının aritmetik ortalaması **62.73** olarak bulunmuştur. Bu değişkene ilişkin puanlarının aritmetik ortalaması aylık ücretleri 11-16 milyon TL arasında olan işçilerde **53.2** olarak bulunurken, aylık ücretleri 16 milyon TL ve üzerinde olan

işçilerin toplam test puanlarının aritmetik ortalaması ise **47.42** bulunmuştur.

Bu verilere göre, en düşük ücreti alan işçiler yabancılaşıma ölçeğinden en yüksek puanı alarak alt düzeyde yabancılaştırmış olarak bulunurken, aylık ücret düzeyinin artmasına paralel olarak yabancılaşıma puanlarında bir azalma gözlenmektedir. Aylık ücretleri, 11 ile 15 milyon TL arasında olan işçilerin puanlarının aritmetik ortalaması **(53.2)** en alt düzeyde yabancılaştırmayı tanımlayan puan aralığında yer almakla birlikte, bir üst düzeyde yabancılaştırmayı temsil eden alt düzeyde yabancılaşıma kategorisine oldukça yakındır. Ölçekte en yüksek ücreti tanımlayan 16 milyon TL ve üstü ücret kategorisinde ise aritmetik ortalama puanı en düşük değeri **(47.42)** alarak en alt düzeyde yabancılaştırmayı tanımlayan puan aralığında bulunmuştur. Burada artan ücret düzeyine karşıt olarak yabancılaşıma puanlarındaki azalma dikkat çekici bulunmuştur.

Çimento sektöründe çalışan işçiler aylık ücret değişkeni bakımından alt ölçeklerden aldıkları puanlara göre değerlendirildiğinde, aylık ücretleri **5 - 10 milyon** arasında olan işçilerin güçsüzlük boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 11.96 olarak bulunmuştur. Aylık ücretleri **11 - 15 milyon** arasında olan işçilerin güçsüzlük alt testi puanlarının aritmetik ortalaması 9 olarak bulunurken bu puan **16 milyon** ve üzerinde ücret alan işçilerde 8 olmuştur.

Güçsüzlük boyutu alt ölçeği verileri aylık ücretleri 5-10 milyon arasında olan işçilerin " alt düzeyde " güçsüzlük duygusuna sahip olduklarını belirlerken diğer iki ücret kategorisindeki işçiler bir alt düzeyde güçsüzlük duygusunun varlığını tanımlayan " en alt düzeyde " güçsüzlük duygularına sahip olarak bulunmuşlardır.

Anlamsızlık boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması aylık ücretleri 5-10 milyon arasında olan işçiler için 11.52 olarak bulunmuştur. Bu puan aylık ücretleri 11-15 milyon arasında olana işçiler için 10.52 olarak bulunurken aylık ücretleri 16 milyon ve üzerinde olan işçiler için 9.62 olmuştur. Anlamsızlık alt ölçeğine ait ortalama puanlar, her ücret düzeyi kategorisindeki işçilerin tamamını " alt düzeyde " anlamsızlık duygularına sahip olarak belirlemektedir.

Normsuzluk boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması aylık ücreti 5-10 milyon arasında olan işçiler için 9.16 olarak bulunurken, aylık ücretleri 11-15 milyon arasında olan işçiler için 8 ve aylık ücreti 16 milyon ve üzerinde olan işçiler için 7.1 olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, her üç aylık ücret kategorisinde yer alan işçilerin tamamı "en alt düzeyde" normsuzluk duygularına sahiptir.

Kültürel uzaklaşma alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması, aylık ücretleri 5-10 milyon arasında olan denek grubunda 7.12 bulunurken, bu puan aylık ücretleri 11-15 milyon arasında olan işçiler için 6.56 ve aylık ücretleri 16 milyon ve üzerinde olan işçiler için 5.3 olarak bulunmuştur.

Kültürel uzaklaşma alt ölçeği puanlarına göre (ki buradaki sonuç, araştırmanın genel sonuçları ile tutarlılık göstermektedir) aylık ücretleri 5-10 milyon arasında olan işçiler " en alt düzeyde " kültürel uzaklaşma duygularına sahip olarak bulunurken, diğer iki ücret kategorisindeki işçilerde kültürel uzaklaşma duygularının varlığına rastlanılmamıştır.

Kendinden uzaklaşma alt ölçeğine ilişkin puanların aritmetik ortalaması, aylık ücretleri 5-10 milyon arasında olan işçiler için 9.9 olarak bulunurken, bu puan aylık ücretleri 11-15 milyon arasında olan işçiler için 8.12 ve aylık ücretleri 16 milyon ve üzerinde olan işçiler için 6.8 olarak bulunmuştur.

Bu veriler her üç aylık ücret kategorisindeki işçilerin tamamının "en alt düzeyde" kendinden uzaklaşma duygularına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Toplumsal yalıtılmışlık alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması, aylık ücretleri 5-10 milyon arasında olan ve çimento sektöründe çalışan işçilerde 13.15 olarak bulunmuştur. Bu puan aylık ücretleri 11-15 milyon arasında olan işçiler için 11 olarak bulunurken, aylık ücretleri 16 milyon ve üzerinde olan işçiler için 10.7 olmuştur. Bu alt ölçeğe ilişkin verilere göre, aylık ücretleri 5-10 milyon arasında olan işçiler, aylık ücret değişkenine ait en yüksek ortalama puanı alarak " orta düzeyde " toplumsal yalıtılmışlık duygusuna sahip olarak bulunmuştur. Diğer iki ücret kategorisinde yer alan işçiler ise bir alt toplumsal yalıtılmışlık düzeyini tanımlayan " alt düzeyde " toplumsal yalıtılmışlık duygusuna sahip olarak bulunmuşlardır.

2.5.2. Otomotiv Sektöründe

Aylık Ücret Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo

(TL)

Aylık Ücret	5 - 10 Milyon		11 - 15 Milyon		16 Milyon ve Üzeri	
Testler	Xo	SSo	Xo	SSo	Xo	SSo
Toplam Test Puanı	61.15	15.6	52.22	13.6	48.66	12.85
Güçsüzlük Alt Test Puanı	10.45	6.15	9.35	5.73	8.13	5.27
Anlamsızlık Alt Test Puanı	11.3	7.2	10.57	6.71	9.89	6.27
Normsuzluk Alt test Puanı	9.35	6.18	7.74	5	7.3	4.7
Kültürel Uzaklaşma Alt Test Puanı	8.52	5.56	5.83	4	5.51	3.86
Kendinden Uzaklaşma Alt Test Puanı	9.35	5.67	8.13	4.86	7.47	4.68
Toplumsal Yalıtılmışlık Alt Test Puanı	12.17	7.23	10.57	6.4	10.33	6.23

(Tablo 10)

Toplam Test Puanı	Alt Test Puanı	Yabancılaşma Düzeyi
0-36	0-6	Yok
37-54	7-9	En alt Düzey
55-72	10-12	Alt Düzey
73-108	13-18	Orta Düzey
109-126	19-21	Üst Düzey
127-144	22-24	En Üst Düzey

Otomotiv sektöründe çalışan işçiler, aylık ücret değişkeni bakımından ele alındığında testin tümünden aldıkları puanların aritmetik ortalaması, aylık ücretleri 5-10 milyon arasında olan işçiler için 61.15 olarak bulunmuştur. Bu puan, aylık ücreti 11-15 milyon arasında olanlar için 52.22 olurken, aylık ücreti 16 milyon ve üzerinde olan işçiler için 48.66 olarak bulunmuştur.

Bu veriler aylık ücretleri 5-10 milyon arasında olan işçilerin " alt düzeyde " yabancılaşma duygularına sahip olarak belirlerken, aylık

cretleri 11-15 milyon ve 16 milyon ve üzerinde olan işçiler " en alt düzeyde " yabancılaşma duygularına sahip olarak bulunmuştur.

Yabancılaşmanın boyutlarını temsil eden alt ölçekler bakımından değerlendirildiğinde, yabancılaşmanın güçsüzlük boyutu alt leğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması, aylık ücretleri 5-10 milyon arasında olan işçiler için 10.45 olarak bulunmuştur.

Bu puan aylık ücretleri 11-15 milyon arasında olan işçiler için 9.35 olurken, aylık ücretleri 16 milyonun üzerinde olan işçiler için 8.13 olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, aylık ücretleri 5-10 milyon arasında olan işçiler "alt düzeyde" güçsüzlük duygularına sahip olarak bulunurken, aylık ücretleri 11-15 milyon arasında olan ve 16 milyon ve üzerinde olan işçiler, güçsüzlük duygularının bir alt düzeyini tanımlayan " en alt düzeyde " güçsüzlük duygularına sahip olarak bulunmuşlardır.

Yabancılaşmanın anlamsızlık boyutunu temsil eden alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması, aylık ücretleri 5-10 milyon arasında olan işçiler için 11.3 bulunurken, aylık creti 11-15 milyon arasında olan işçiler için 10.57 ve aylık creti 16 milyon ve üzerinde olan işçiler için 9.89 olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, her üç aylık ücret kategorsindeki işçilerin tamamı "en alt düzeyde" anlamsızlık duygularına sahip olarak belirlenmiştir.

Normsuzluk boyutuna ilişkin puanların aritmetik ortalaması, aylık ücretleri 5-10 milyon arasında olan işçiler için 9.35 olarak bulunmuştur. Bu puan aylık ücretleri 11-15 milyon arasında olan işçiler için 7.74 olurken, aylık ücretleri 16 milyon ve üzerinde olan işçiler için 7.3 olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, her üç ücret kategorisindeki işçilerin tamamı " en alt düzeyde " normsuzluk duygularına sahip olarak bulunmuşlardır.

Kültürel uzaklaşma alt ölçeğine ilişkin puanların aritmetik ortalaması, aylık ücretleri 5-10 milyon arasında olan işçiler için 8.52 olarak bulunurken, aylık ücretleri 11-15 milyon arasında olan işçiler için 5.83 ve aylık ücretleri 16 milyon ve üzerinde olan işçiler için 5.51 olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, aylık ücretleri 5-10 milyon arasında olan işçilerin " en alt düzeyde " kültürel uzaklaşma duygularına sahip olarak bulunurken, diğer ücret kategorilerinde yer alan işçilerde kültürel uzaklaşma duygularının varlığına rastlanılmamıştır.

Kendinden uzaklaşma alt ölçeğine ilişkin puanların değerlendirilmesi sonucunda, aylık ücretleri 5-10 milyon arasında olan işçilerin bu alt ölçeğe ilişkin puanlarının aritmetik ortalaması 9.35 olarak bulunmuştur. Bu puan aylık ücretleri 11-15 milyon arasında olan işçilerde 8.13 olurken, aylık ücretleri 16 milyon ve üzerinde olan işçiler için 7.47 olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, her üç ücret kategorisindeki işçilerin tamamı "en alt düzeyde" kendinden uzaklaşma duygularına sahip olarak bulunmuştur.

Yabancılaşmanın toplumsal yalıtılmışlık boyutuna ilişkin alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması, aylık ücretleri 5-10 milyon arasında değişen işçiler için 12.17 bulunurken, bu puan aylık ücretleri 11-15 milyon arasında değişen işçiler için 10.57 ve aylık ücretleri 16 milyon ve üzerinde olan işçiler için 10.33 bulunmuştur.

Bu veriler, her üç ücret kategorisinde yer alan işçilerin tamamının " alt düzeyde " toplumsal yalıtılmışlık duygularına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

2.6.1. Çimento Sektöründe

Çalışma Süresi Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo

Çalışma Süresi	1 - 5 Yıl		6 - 10 Yıl		11 - 15 Yıl		16 - 20 Yıl		20 Yılden Fazla	
Testler	Xç	SSç	Xç	SSç	Xç	SSç	Xç	SSç	Xç	SSç
Toplam Test Puanı	55.43	14.74	49.29	13.34	56	14	64.55	16	57	15
Güçsüzlük Alt Test Puanı	10	6.3	8.9	5.7	10.37	6.2	11.3	6.7	10	6.4
Anlamsızlık Alt Test Puanı	9.56	6.4	9.7	6.4	11	6.6	12.55	7.4	9.3	5.9
Normsuzluk Alt test Puanı	8.75	5.5	6.8	4.6	7.7	4.9	10.4	6.3	8.75	5.6
Kültürel Uzaklaşma Alt Test Puanı	6.7	4.9	4.9	3.78	6.4	4	8.1	5.3	6.7	4.9
Kendinden Uzaklaşma Alt Test Puanı	8.5	5.3	7.35	4.6	8.6	5.1	9.9	5.8	9.2	5.8
Toplumsal Yalıtılmışlık Alt Test Puanı	11.7	7.2	11.47	6.9	12	6.7	12.26	7.1	13	7.4

(Tablo 12)

Toplam Test Puanı

Alt Test Puanı

Yabancılaşma Düzeyi

0-36
37-54
55-72
73-108
109-126
127-144

0-6
7-9
10-12
13-18
19-21
22-24

Yok
En alt Düzey
Alt Düzey
Orta Düzey
Üst Düzey
En Üst Düzey

Çimento sektöründe çalışan işçiler çalışma süresi değişkeni bakımından değerlendirildiklerinde, çalışma süreleri 1-5 yıl arasında olan işçilerin testin tümünden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 55.43 olarak bulunurken, bu puan çalışma süresi 6-10 yıl arasında değişen işçiler için 49.29, çalışma süresi 11-15 yıl arasında olan işçiler

için 56, çalışma süresi 16-20 yıl arasında olan işçiler için 64.55 ve çalışma süresi 20 yıldan fazla olan işçiler için 57 olarak bulunmuştur.

Bu veriler, çalışma süresi 6-10 yıl arasında olan işçilerin " en alt düzeyde " yabancılaşıma duygularına sahip olduğunu belirlerken, diğer çalışma süresi kategorilerinde işçilerin tamamı bir üst düzeyde yabancılaşıma duygusunun varlığını tanımlayan " alt düzeyde " yabancılaşıma duygusuna sahip olarak bulunmuştur.

Yabancılaşımanın boyutlarını temsil eden alt ölçekler bakımından değerlendirildiğinde, çimento sektöründe 1 ila 5 yıldır çalışan işçilerin güçsüzlük boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 10 olarak bulunmuştur. Bu alt ölçeğe ilişkin puanların aritmetik ortalaması çalışma süresi 6-10 yıl arasında olan işçiler için 8.9 olarak bulunurken, çalışma süresi 11-15 yıl arasında olan işçilerin puanlarının aritmetik ortalaması 10.37, çalışma süresi 16-20 yıl arasında olan işçilerin puanlarının aritmetik ortalaması 11.3 ve çalışma süresi 20 yılın üzerinde olan işçilerin puanlarının aritmetik ortalaması 10 olarak bulunmuştur.

Bu veriler ile çimento sektöründe çalışan işçilerden, çalışma süreleri 6-10 yıl arasında olanlar " en alt düzeyde " güçsüzlük duygularına sahip olarak bulunurken, diğer dört çalışma süresi kategorisinde yer alan işçilerin tamamı bir üst düzeyde güçsüzlük duygusunun varlığını tanımlayan " alt düzeyde " güçsüzlük duygularına sahip olarak bulunmuşlardır.

Anlamsızlık boyutu alt ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması çalışma süresi 1-5 yıl arasında olan işçiler için 9.56 olarak bulunurken, çalışma süresi 6-10 yıl olan işçiler için 9.7, çalışma süresi 11-15 yıl

olan işçiler için 11, çalışma süresi 16-20 yıl olan işçiler için 12.55 ve çalışma süresi 20 yılın üzerinde olan işçiler için 9.3 olarak bulunmuştur. Buna göre çalışma süresi 1-5 , 6-10 ve 11-15 yıl olan işçiler " alt düzeyde " anlamsızlık duygularına sahip olarak ve çalışma süresi 16-20 yıl olan işçiler bir üst düzeyde anlamsızlık duygularının varlığını tanımlayan " orta düzeyde " anlamsızlık duygularına sahip olarak bulunurken, çalışma süresi 20 yılın üzerinde olan işçiler " en alt düzeyde " anlamsızlık duygularına sahip olarak bulunmuşlardır.

Çimento sektöründe çalışan işçilerden çalışma süresi 1-5 yıl arasında olanların normsuzluk boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 8.75 olarak bulunurken, bu puan çalışma süresi 6-10 yıl arasında olan işçiler için 6.8, çalışma süresi 11-15 yıl olan işçiler için 7.7, çalışma süresi 16-20 yıl olan işçiler için 10.4 ve çalışma süresi 20 yılın üzerinde olan işçiler için 8.75 olarak bulunmuştur. Bu veriler, çalışma süresi 16-20 yıl arasında olan işçilerde " alt düzeyde " normsuzluk duygularının var olduğunu ortaya koyarken, çalışma süresi 1-5, 6-10 , 11-15 yıl ve 20 yılın üzerinde olan işçilerin " en alt düzeyde " normsuzluk duygularına sahip olduğunu belirlemektedir.

Kültürel uzaklaşma boyutu alt ölçeğine ilişkin puanların aritmetik ortalaması, çalışma süresi 1-5 yıl arasında olan işçiler için 6.7 olarak bulunmuştur. Bu puan çalışma süresi 6-10 yıl olan işçiler için 4.9 olurken, çalışma süresi 11-15 yıl olan işçiler için 6.4, çalışma süresi 16-20 yıl olan işçiler için 8.1 ve çalışma süresi 20 yılın üzerinde olan işçiler için 6.7 olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, 1-5, 16-20 yıl ve 20 yılın üzerinde çalışma süresi olan işçiler " en alt düzeyde " kültürel uzaklaşma duygularına sahip olarak

belirlenirken, diğer çalışma süresi kategorilerinde yer alan işçilerde kültürel uzaklaşma duygularının varlığına rastlanılmamıştır.

Yabancılaşmanın kendinden uzaklaşma boyutu alt ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması, çalışma süresi 1-5 yıl olan işçiler için 8.5 olarak bulunurken, bu puan çalışma süresi 6-10 yıl olan işçiler için 7.35, çalışma süresi 11-15 yıl olan işçiler için 8.6, çalışma süresi 16-20 yıl olan işçiler için 9.9 ve çalışma süresi 20 yılın üzerinde olan işçiler için 9.2 olarak bulunmuştur.

Yabancılaşmanın kendinden uzaklaşma boyutuna ilişkin alt ölçeğin verileri 16-20 yıl çalışma süresindeki işçilerin " alt düzeyde " kendinden uzaklaşma duygularına sahip olduğunu belirlerken, diğer dört çalışma süresi kategorisindeki işçilerin tamamının "en alt düzeyde" kendinden uzaklaşma duygularına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Toplumsal yalıtılmışlık boyutu alt testinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması, çalışma süresi 1-5 yıl arasında olan işçiler için 11.7 olarak bulunmuştur. Bu puan çalışma süresi 6-10 yıl olan işçiler için 11.47 olarak bulunurken, çalışma süresi 11-15 yıl olan işçiler için 12, çalışma süresi 16-20 yıl olan işçiler için 12.26 ve çalışma süresi 20 yılın üzerinde olan işçiler için 13 olarak bulunmuştur.

Bu veriler, çalışma süresi 20 yılın üzerinde olan işçiler dışındaki, çalışma sürelerinde yer alan işçilerin " alt düzeyde " toplumsal yalıtılmışlık duygularına sahip olduğunu ortaya koyarken, çalışma süresi 20 yıldan fazla olan işçiler, toplumsal yalıtılmışlığın bir üst düzeyini temsil eden " orta düzeyde " toplumsal yalıtılmışlık duygularına sahip olarak bulunmuştur.

2.6.2. Otomotiv Sektöründe

Çalışma Süresi Değişkenine Göre Karşılaştırmalı Tablo

Çalışma Süresi	1 - 5 Yıl		6 - 10 Yıl		11 - 15 Yıl		16 - 20 Yıl		20 Yılda Fazla	
Testler	Xo	SSo	Xo	SSo	Xo	SSo	Xo	SSo	Xo	SSo
Toplam Test Puanı	52.56	13.93	51.2	13.36	48.94	13.25	63.45	15.58	45.16	12.51
Güçsüzlük Alt Test Puanı	9	5.5	8.8	5.4	8.9	5.6	10.27	6.2	7.8	5.1
Anlamsızlık Alt Test Puanı	10.6	6.8	10.11	6.4	10	6.4	12.5	7.4	7.5	5.5
Normsuzluk Alt test Puanı	7.67	5.3	7.9	5	6.9	4.4	10.36	6.3	6	3.9
Kültürel Uzaklaşma Alt Test Puanı	6.7	4.7	5.9	4	5.1	3.8	8.5	5.1	5.5	3.9
Kendinden Uzaklaşma Alt Test Puanı	7.6	4.9	8	4.8	7.9	5.1	9.2	5.6	6.8	4
Toplumsal Yalıtılmışlık Alt Test Puanı	10.6	6.4	10.62	6.4	10.17	6.3	12.6	7	11.5	7.1

(Tablo 11)

Toplam Test Puanı

Alt Test Puanı

Yabancılaşma Düzeyi

0-36
37-54
55-72
73-108
109-126
127-144

0-6
7-9
10-12
13-18
19-21
22-24

Yok
En alt Düzey
Alt Düzey
Orta Düzey
Üst Düzey
En Üst Düzey

Otomotiv sektöründe çalışan işçiler çalışma süresi bakımından ele alındığında, çalışma süresi 1-5 yıl arasında olan işçilerin testin toplamından aldıkları puanların aritmetik ortalaması 52.56 olarak bulunmuştur. Bu puan çalışma süresi 6-10 yıl arasında olan işçiler için

51.2 bulunurken, çalışma süresi 11-15 yıl olan işçiler için 48.94, çalışma süresi 16-20 yıl arasında olan işçiler için 63.45 ve çalışma süresi 20 yılın üzerinde olan işçiler için 45.16 olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, çalışma süresi 16-20 yıl arasında olan ve otomotiv sektöründe çalışan işçiler " alt düzeyde " yabancılaşma duygularına sahip olarak bulunurken, diğer çalışma süresi kategorilerindeki işçilerin tamamı bir alt yabancılaşma duygularına sahip olma düzeyini tanımlayan " en alt düzeyde " yabancılaşma duygularına sahip olarak bulunmuştur.

Yabancılaşmanın güçsüzlük boyutunu temsil eden alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması, çalışma süresi 1-5 yıl arasında olan işçiler için 9 bulunurken, çalışma süresi 6-10 yıl arasında olan işçiler için 8.8, çalışma süresi 11-15 yıl olan işçiler için 8.9, çalışma süresi 16-20 yıl arasında olan işçiler için 10.27 ve çalışma süresi 20 yılın üzerinde olan işçiler için 7.8 olarak bulunmuştur.

Güçsüzlük alt ölçeğine ilişkin veriler, çalışma süresi 16-20 yıl arasında olan işçilerin " alt düzeyde " güçsüzlük duygularına sahip olduğunu ortaya koyarken, diğer çalışma süresi kategorilerindeki işçiler bir alt düzeyde güçsüzlük duygularını tanımlayan " en alt düzeyde " güçsüzlük duygularına sahip olarak bulunmuştur.

Yabancılaşmanın anlamsızlık boyutunu temsil eden alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması, çalışma süresi 1-5 yıl arasında olan işçiler için 10.6 bulunurken bu puan çalışma süresi 6-10 yıl arasında olan işçiler için 10.11, çalışma süresi 11-15 yıl arasında olan işçiler için 12.5 olarak bulunmuştur. Çalışma süresi 20 yılın üzerinde olan işçilerin puanlarının aritmetik ortalaması ise, 7.5 dir.

Anlamsızlık alt ölçeği verileri ile, çalışma süresi 20 yılın üzerinde olan işçilerde " en alt düzeyde " anlamsızlık duygularının varlığı belirlenirken, çalışma süresi 11-15 yıl arasında olan işçilerin " orta düzeyde " anlamsızlık duygularına sahip olarak ve diğer çalışma süresi kategorilerindeki işçilerin tamamı, " alt düzeyde " anlamsızlık duygularına sahip olarak bulunmuştur.

Normsuzluk boyutuna ilişkin veriler, bu alt ölçeğe ilişkin puanlarda göreceli olarak bir miktar azalma olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, çalışma süresi 1-5 yıl arasında olan işçilerin bu alt ölçekten aldıkları puanların aritmetik ortalaması 7.67 olurken, çalışma süresi 6-10 yıl arasında olan işçiler için puanlarının aritmetik ortalaması 7.9 olurken, çalışma süresi 11-15 yıl arasında olan işçiler için 6.9, çalışma süresi 20 yılın üzerinde olan işçiler için 6 olurken, çalışma süresi 16-20 yıl olan işçiler için 10.36 olarak bulunmuştur.

Böylece, çalışma süreleri 20 yılın üzerinde olan işçilerde normsuzluk duygularının varlığına rastlanılmazken, çalışma süresi 1-5 yıl, 6-10 yıl ve 11-15 yıl arasında değişen işçiler " en alt düzeyde " normsuzluk duygularına sahip olarak bulunmuştur. Buna karşılık, çalışma süresi 16-20 yıl arasında olan işçiler ise bir üst düzeydeki normsuzluk duygularını tanımlayan " alt düzeyde " normsuzluk duygularına sahip olarak bulunmuştur.

Kültürel uzaklaşma alt ölçeği puanları, araştırmanın genel temayülüne uygun olarak düşük çıkmasına karşılık, çalışma süresi 16-20 yıl olan işçiler için bu puanların aritmetik ortalaması diğerlerinden gözle görülür biçimde yüksek (8.5) çıkmıştır. Buna karşılık çalışma süresi 1-5 yıl olan işçilere ait aritmetik ortalama 6.7, çalışma süresi 6-10 yıl olan işçilere ait aritmetik ortalama 5.9, çalışma süresi 11-15 yıl

olan işçilere ait ortalama 5.1 ve çalışma süresi 20 yılın üzerinde olan işçilere ait ortalama 5.5 olarak bulunmuştur.

Bu veriler, çalışma süresi 1-5 ve 16-20 yıl olan işçilerin " en alt düzeyde " kültürel uzaklaşma duygularının varlığına işaret ederken, bu çalışma süresi kategorileri dışındaki işçilerde kültürel uzaklaşma duygularının var olmadığını ortaya koymaktadır.

Kendinden uzaklaşma alt ölçeğine ilişkin puanların aritmetik ortalaması, çalışma süresi 1-5 yıl arasında olan işçiler için 7.6 olarak bulunurken, bu puan çalışma süresi 6-10 yıl arasında olan işçiler için 8, çalışma süresi 11-15 yıl arasında olan işçiler için 7.9, çalışma süresi 16-20 yıl olan işçilerde 9.2 ve çalışma süresi 20 yılın üzerinde olan işçiler için 6.8 olarak bulunmuştur.

Bu verilere göre, her beş çalışma süresi kategorisindeki işçilerin tamamı " en alt düzeyde " kendinden uzaklaşma duygularına sahip olarak bulunmuştur.

Toplumsal yalıtılmışlık alt ölçeği puanlarında araştırmanın genel temayülüne uygun olarak bir artma gözlenmektedir. Bu alt ölçeğe ilişkin puanların aritmetik ortalaması, çalışma süresi 1-5 yıl arasında olan işçiler için 10.6 olarak bulunurken, çalışma süresi 6-10 yıl arasında olan işçiler için 10.62, çalışma süresi 11-15 yıl olan işçiler için 10.17, çalışma süresi 16-20 yıl arasında olan işçiler için 12.6 ve çalışma süresi 20 yılın üzerinde olan işçiler için 11.5 olarak bulunmuştur.

Bu veriler, çalışma süresi 16-20 yıl arasında olan işçilerin " orta düzeyde " toplumsal yalıtılmışlık duygularına sahip olduğunu belirlerken, diğer çalışma süresi kategorilerinde yer alan işçilerin tamamını " alt düzeyde " toplumsal yalıtılmışlık duygularına sahip olarak ortaya koymaktadır.

YORUM

Araştırmadan elde ettiğimiz bulgular, genel bir bakış açısıyla alt düzeyde bile olsa bu iki sektörde çalışan işçilerde yabancılaşma duygularının varlığını ortaya koymaktadır. Buna karşılık, beklentilerimizin aksine yabancılaşma duygularının varlığı otomotiv sektöründe (ki tam otomasyon şartlarında üretim yapmaktadır) çalışan işçilerde, çimento sektöründe çalışan işçilerden daha düşük düzeyde bulunmuştur. Bu sonuç, şu açıdan önem taşımaktadır; yabancılaşmanın nedenleri ile ilgili teorik tartışmalarda yer alan ve yabancılaşmanın nedenlerini, üretim ilişkilerinin mekanikleşmesine ya da diğer bir deyişle, üretimdeki insan faktörünün egemenliğini makinaya kaptırması sonucuna bağlayan görüşlerin yabancılaşma ile ilgili bu tezlerinin tartışılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu durum ise, yabancılaşmanın nedenleri konusundaki görüşleri radikal gibi görünmekle birlikte, dikkatleri toplumsal sistematığe çekmeye çalışan bu görüşlerinde değerlendirmede daha fazla dikkate alınması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Zira; araştırmada yer alan her iki denek grubunun üyesi olduğu toplumun, kültürel, ekonomik ve sosyal sistematiği aynı özellikleri taşımaktadır ve bağımsız değişken olarak her iki grup üzerinde aynı etki mekanizmaları ile aynı düzeyde etki etmektedir.

Bu çalışma ile ilgili değerlendirmelerimizde, çimento sektöründe çalışan işçilerin, otomotiv sektöründe çalışan işçilere göre, yabancılaşma düzeylerinde ortaya çıkan ve istatistiksel bakımdan anlamlı olmayan bu farklılığın nedeni olarak, ülkemizde seksenli yıllarla birlikte ortaya çıkan, liberal kapitalist çizgideki alt yapı değişikliğinden (özelleştirme

vb.) ilk ve en fazla etkilenen sektörün çimento sektörü olmasına bağlamaktayız.

Araştırmanın bulguları, yabancılaştırmanın boyutları bakımından değerlendirildiğinde, en yüksek düzeyde gözlenen iki yabancılaştırma boyutunun, toplumsal yalıtılmışlık ve anlamsızlık olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşıt olarak, en düşük düzeylerde gözlenen ya da varlığına rastlanılmayan iki yabancılaştırma boyutunun, normsuzluk ve kültürel uzaklaştırma boyutları olduğu görülmüştür. Bize göre, bu durumun nedeni; değişmekte olan ya da geleneksel değerlerin yerlerini liberal kapitalist yapılanmaya ilişkin yeni değerlere bırakmakta olduğu bu yeni sistematik içerisinde ilk çözülen değerlerin, geleneksel dayanışmacı insan ya da fert tipinin, liberal kapitalist sistemin talep ettiği rekabetçi fert tipi ile ikame edilmesi ya da yer değiştirmesi ile ortaya çıkan toplumsal ya da bire-bir insan ilişkilerine ait değerler olmasıdır. Bu durumun bir sonucu olarak, eski anlamını yitiren dış dünya ve bu dış dünyaya ait ilişkiler ya da değer yargıları sistematığı karşısında anlamsızlık duyguları yaşamakta olan bireyler, topluma ve diğer insanlara ilişkin, tanıdık olan ve ilişkilerinin niteliğini belirlemekte kullandıkları bu değer yargılarını giderek artan bir biçimde yitirmektedirler. Dış dünya, diğer insanlar ve kendi kimlikleri ile ilgili varsayımlar sistemini (değer yargıları ya da tanımlamalar) ansızın yitiren bireyler, bu yok olan ya da artık işe yaramayan değerler sisteminin yerini dolduracak yeni değerleri ya da varsayımları üretememekte ve bunun bir sonucu olarak, kendisi dışında üretilmiş ve toplum tarafından kolayca kabul görecekt olan, yeni toplumsal değer yargıları sistematığıne yani; kültür değerlerine ve toplumsal normlara sarılmaktadırlar.

Zaten, toplumsal yalıtılmışlık duygularının yüksek düzeyde, buna karşılık kültürel uzaklaşma duygularında en alt düzeyde gözlenmesi yada hiç gözlenmemesi arasındaki çelişki ancak bu durum ile açıklanabilecektir.

Kendinden uzaklaşma duygularının varlığının gözlenmesinin nedeni daha önce yukarıda değindiğimiz gibi, bireylerin varsayımlar sistemlerini yitirmeleri sonucu ortaya çıkan bir duygusal durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka deyişle, bireylerin yitirdikleri ya da artık bu değişen dünyada kullanılma şansı kalmayan kendilerine ait ve tanıdık değerler sistemi ile birlikte benlik algılarını ve tasarımlarını da yitirmiş ya da değiştirmiş olmalarıdır. Yabancılaşan dış dünya ile birlikte artık bireylerin dış dünyada yeri kalmamış ve anlamı olmayan kendileri de, kendilerine yabancı hale gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak insanın, bu dünyadaki yeri, kimliği, amaçları kaybolmuş bireyin, yeni bir yer, yeni bir kimlik ve yeni amaçlar edinmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu ansızın ortaya çıkan ve tanıdık olmayan zorunlu değişikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkan geleceğe ilişkin belirsizlikler, yaşamın belli dönemindeki insanları, hayata yeni bir çizgi ile yeniden başlama, yeni bir kimlik, amaç ve toplumsal yer edinme konusunda ümitsizliğe düşürmüş ve eyleme geçme ve durumlarını değiştirme konusunda güçsüzlük duyguları yaşamalarına yol açmıştır.

Yabancılaşmaya ilişkin bulgular, yaş değişkeni bakımından ele alındığında, otomotiv sektöründe çalışan işçiler içerisinde yaşları 36 ve üzerinde olanların yabancılaşma düzeyleri diğer yaşlardaki işçilerden oldukça yüksek ve istatistiksel bakımdan anlamlı bulunmuştur. Bize göre bu durumun nedeni, bu yaş grubunun yukarıda bahsettiğimiz değişen değerler ve sistematik yapı karşısında, varsayımlar sistemini

yeniden üretmesi en zor yaş grubu olmasından kaynaklanmaktadır. Otomotiv sektörü ile ilgili yaş değişkeni tablosu incelendiğinde, yabancılaştırmanın kültürel uzaklaşma dışındaki tüm boyutlarındaki puanlarının diğer yaş gruplarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum 36 ve üzeri yaş grubu ile ilgili varsayımlarımızı destekler nitelikte bir sonuçtur.

Yaş değişkeni, çimento sektöründe çalışan işler bakımından ele alındığında ise, 18-25 yaş grubunu oluşturan işçilerin yabancılaştırma düzeyinin diğer yaş gruplarındaki işçilerden oldukça yüksek olduğu gözlenmektedir. Çimento sektöründe çalışan işçilerden 36 yaş ve üzerinde olanların ise, hem puanları ve hemde yabancılaştırma düzeyleri otomotiv sektöründe çalışan 36 yaş ve üzerindeki işçilerin yabancılaştırma puan ve düzeyleri ile tutarlılık göstermektedir.

Bize göre, çimento sektöründe çalışan işçilerden 18-25 yaş arasında olanların yabancılaştırma düzeylerinin yüksekliğinin nedeni, daha önce belirttiğimiz, liberal kapitalistleşme sürecinden ilk ve en radikal biçimde etkilenen sektörde çalışıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, yaşamın başlangıç aşamasında, iş güvenliği, ücret vb. konularda kapitalist sistematüğün yaptırımları ile yasal desteklerden yoksun olarak karşı, karşıya kalan genç işçiler (işten çıkarılma, düşük ücret politikaları, sendikasılaştırma vb.) bu durum ile başa çıkmanın güçlüğü karşısında ruhsal bir çöküntü yaşamaktadırlar. Çimento sektöründe çalışan işçilerin yaş değişkeni ile ilgili tablo incelendiğinde 18-25 yaş arasındaki işçilere ait olan, yabancılaştırma boyutları ile ilgili bulguların bu yorumumuzu desteklediği görülmektedir.

Araştırmamızda elde ettiğimiz bir bulgu yabancılaştırmanın nedenleri ve tanımı konusunda oldukça ilginç bir sonucu ortaya çıkarmıştır. Daha açık bir ifade ile, araştırmada yabancılaştırmanın boyutları ile ilgili olarak elde edilen veriler, kültürel uzaklaşma ve normsuzluk boyutlarına ilişkin puanların oldukça düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ise, iki bakımdan ele alınabilecek önemli bir sonuçtur;

1. Araştırmamızı üzerine temellendirdiğimiz kuramsal yapı bakımından bir değerlendirme yapıldığında, kültürel uzaklaşma ve normsuzluk boyutlarını temsil eden alt ölçek puanlarının düşük olması, yabancılaştırma ölçeğinin toplam puanlarında bir düşmeye yol açmaktadır. Sonuç olarak bu durum, her iki sektörde çalışan işçilerin yabancılaştırma düzeylerinin düşük çıkmasına yol açmıştır.

2. Oysa, yabancılaştırma ile ilgili görüş ya da kuramların bir kısmı (bkz. yabancılaştırma ile ilgili teorik tartışmalar) toplumsal yapının baskıcı ve zorlayıcı sistemi karşısında, bireyin kendisini, duygularını ve içselliğini yok ederek, toplumsal değer ve normlara sarılmasını ya da varoluşunu toplumsal değer ve normlar ile açıklamasını yabancılaştırmanın temel göstergelerinden biri olarak ele almaktadır.

Zaten; daha önce ele aldığımız gibi, toplumsal yalıtılmışlık ve kendisinden uzaklaşma boyutlarının yüksek düzeyde bulunmasına karşılık, kültürel uzaklaşma ve normsuzluk boyutlarının düşük düzeyde bulunması arasındaki çelişki, bu bakımdan ele alındığında, anlam kazanmaktadır.

Bu yukarıdaki değerlendirmelerimiz bizi yabancılaştırma konusunda yeni bir soru ile karşı karşıya bırakmaktadır; neye yabancılaştırma ya da neye karşı yabancılaştırma ? Belli bir zamanda varolan insan şu ya da bu

şekilde temel ihtiyaçlarını karşılayan ve kendisi tarafından üretilen şey'lere bağımlı ya da O şey'lerin kölesi olabilir. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan durum bu şeye karşı yabancılaşma durumu mu olacaktır? Eğer yabancılaşma olgusunu, salt bu açıdan ele alırsak, bu durum hem tanımlama açısından ve hem de kuramsal tartışmalar bakımından yanıltıcı olacaktır. Zira; bu durumda insan, yabancılaşmadan kurtulmak için temel ihtiyaçlarından vazgeçmek zorunda kalacaktır. Bu bakımdan bile ele alsak, insan böyle bir vazgeçme kararını verebilmek için, kendisini, kendi içselliğinden kaynaklanan duygularını ve çevresini değerlendirmek zorunda kalacaktır. İşte bu karar verme sürecinin sonucu, nihai anlamda bireysel bir sonuç olacaktır. O halde, yabancılaşma olgusunu değerlendirirken, bireyin psikolojik niteliklerinin ve / veya bilinç altı süreçlerinin (psikodinamiklerinin) dikkate alınması zorunlu hale gelmektedir. Bunun nihai sonucu ise şöyle ifade edilebilir; yabancılaşma konusundaki ele alışlar eğer sadece, nesnel ölçütlerden hareket ederse yanıltıcı olacaktır. O halde Kierkegaard'ın özneliliği yabancılaşma konusunda önemlidir. Çünkü, ister kendisine ve isterse dış dünyaya ilişkin olsun tanıdık, değerler hangi hal ve gerekçelerle bulunuyorsa bulunsun, bireyin yaşamını yönlendireceği değerlerin olmamasından daha iyidir. Böyle bir durumun yani bireyin yaşamını yönlendireceği değerlere sahip olmaması ve / veya bu değerleri üretmesine yardım edecek olan içselliğinin konformist bir baskı altına alınması ya da içselliğine rağmen bilişsel (kognitif) süreçlerinin buna yeterli olmamasının iki sonucundan bahsetmek gerekir ;

1. Bireyin, yaşama ilişkin değerlerin yitirildiği bir dünya içerisinde varolmaya baş kaldırması. Bu durumda ise, iki eylem biçimi mümkün hale gelir:

1.1. İe dönük bir eylem biçimi olarak, kendine yönelik yıkıcı davranışlar veya intihar . İntihar ya da ie yönelik saldırganlığın bir seçenek olarak ortaya çıkması durumunda ise, ya sadece psikolojik varlığın ortadan kaldırılmasını sağlayacak olan, alkol ve madde bağımlılığı gibi, davranış örüntüleri yeğlenecektir ya da hem psikolojik ve hem de biyolojik varlığın ortadan kaldırılmasını sağlayacak olan intihar eylemi ortaya çıkacaktır.

1.2. Dışa dönük bir eylem biçimi olarak, topluma yönelik saldırganlığın yeğlenmesi durumunda ise, ya toplumun varlığını doğrudan tehdit edecek olan şiddete dayalı eylemler ortaya çıkacak ya da yine bilinç altı süreçler tarafından organize edilecek olan ve doğrudan olmasa da toplumun varlığına yönelik davranış örüntüleri gözlenecektir.

Ancak bu aşamada bir teorik karışıklığa yol amamak için vurgulanması gereken şey, bu yukarıda bahsettiğimiz davranış örüntülerinin, bireyin yabancılaşmasının bir sonucu olarak mı ortaya çıktığı? yoksa yabancılaşma tehlikesi karşısında bireyin zgr ve bireysel varlığını korumak için mi? ortaya çıktığı konusuna açıklık getirilmesinin gerekliliğidir. Bize göre, zaten yabancılaşma kuramları arasındaki en ciddi tartışma konusu bu ikilemde yatmaktadır. Bir birine radikal biçimde muhalif olan iki teorik yaklaşımlar sistematığından (varoluşçular ve tarihselciler) başka, eklektik bir ele alışla bu iki farklı sistematığın, bir araya gelmesi mümkün olan, yaklaşımlarını kullanarak belli ancak anlamlılığı tartışılabilir bir kuramsal yapı geliştirmiş olan düşünürlerin (Hmanistikler ve önemle Fromm ve takipçileri) varlığı da bilinmektedir. Bu çalışmanın sonuçları bakımından, ulaştığımız yer teorik tartışmaların içerikleri konusunda kapsayıcı bir şey söylemek

konusunda henüz yetersiz bilgiye sahip olduğumuz gerçeğidir. Buna rağmen, bu aşamada söyleyebileceğimiz şey; bireysel varlığı ele alırken, toplumsal değerlere bağlı açıklama biçimlerinin, yirminci yüz yılın ilk yarısında Hitler Almanya'sında tıkanmış olduğu gerçeğinin asla gözardı edilmemesinin gerekliliğidir. Ancak, nihai anlamda, insanın toplumsal halinin (bir mutlak doğma olmaksızın) doğal hali olduğu gerçeği, anlamlı toplumsal ilişkileri zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışmanın bizim açımızdan en önemli sonucu ise; neden sonuç ilişkileri ve tanımı bakımından yabancılaşıma ile ilgilenen konseptlerin bir birlerinin birikimlerinden ön yargısız yararlanmaları gerektiğidir. Bu durum hem yabancılaşımanın ortaya çıkışının önlenmesi ya da etkilerinin azaltılması çabalarının etkili olmasını sağlayacak ve hem de bireyin toplumsal yapı karşısındaki durumunun yeniden ele alınmasına katkıda bulunacaktır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bize göre, bu araştırmaya ilişkin bulguların en önemli sonucu, toplum öncelikli yabancılaşma konseptlerinin değerlendirmelerini yeniden gözden geçirmeleri gerektiğidir. Zira; bu araştırmadan elde ettiğimiz veriler yabancılaşmanın ortaya çıkışı ya da neden-sonuç ilişkileri bakımından asıl önemli olanın, üretim biçiminin şekil ya da niteliğinden (otomasyon vb.) çok bu üretim biçimini gerekli kılan paradigmanın niteliklerinin önemli olduğunu ortaya koymaktadır ya da bir başka ifade ile, yabancılaşmayı ortaya çıkaran, işçilerin çalışma şartlarının nitelikleri olmatıp, bu çalışma şartlarını gerekli kılan alt yapının özellikleridir.

Ülkemizde son dönemde ortaya çıkan alt yapı değişikliklerini göz önüne alındığımızda, bireyin sistem içerisindeki yerinin batı tarzı bir kapitalist süreç ile değişikliğe uğradığını görebiliriz. Bu durum dayanışmacı toplum yapısının çözülmesine yol açarak yarışmacı (sistem içerisinde var olabilmek için, diğer insanlarla rekabet içerisinde olma) birey tipinin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Bu hızlı toplumsal değişme, birey-toplum ilişkilerinde bir değer yargıları boşluğu ortaya çıkarmış ve sonuç olarak, önceleri diğer insanlarla aralarında var olan destekleyici ilişkileri kaybeden birey giderek daha fazla yalnızlaşmıştır. Dayanışmacı toplumsal yapının yok olmasının bir sonucu olarak, bu dünyada varolabilmek için içsel destek sistemlerine başvuran birey, bu içsel destek sistemlerini geliştirememiş olduğunu fark ettiğinde bir güçsüzlük duygusu yaşamaya başlamıştır. Çünkü artık, yaşamın koşulları ile başa çıkabilmesini sağlayacak yol göstericileri kalmamıştır. Bundan sonra birey için, var olmasını sağlayabilecek tek şey kalmıştır;

kültürel değerlerin (gelenek, görenek vb.) tanımladığı varsayımlar sistemi. İşte, bu araştırmada kültürel uzaklaşma ve normsuzluk duygularının düşük düzeyde gözlenmesi ya da hiç gözlenmemesinin nedeni bu durumdur. Ancak bu durumun aslında bir yabancılaşma olduğu unutulmamalıdır.

Araştırmamızdan elde ettiğimiz sonuçlar çerçevesinde önerilerimizi şu şekilde sıralayabiliriz;

1. Birey - toplum ilişkilerinde toplumsal yapı sorgulanamaz bir olgu olarak ele alınmamalıdır.

2. Toplumsal yapının, insani niteliklere karşıt gelişmesinin temel nedeni olan endüstriyel gelişme, akılcı yollarla değerlendirilmelidir.

3. Gelişme dönemlerinde çocuklara, yetişkinlikte kullanabilecekleri varsayımlar sistemi ya da yaşam felsefesini içsel değerleri ile kurabilmeyi sağlayacak kişilik dinamikleri kazandırılmalıdır. Bu durum önce aileyi, daha sonra eğitim sistemini ilgilendiren önemli bir konudur.

4. Psikoloji bilimi, yabancılaşma konusunu ve ruhsal sağlığı değerlendirirken ve tedavi süreç ve yaklaşımlarında toplumsallığı zorunlu bir öncül olarak (doğruları toplumsal değerlere göre tanımlama eğilimleri) kabul etme konusunda dikkatli davranmalıdır. Burada, Fromm'un ruhsal sağlığı toplumsal değerlere göre açıklamanın, 20. yüzyılın ilk yarısında tıkanıdığı konusundaki görüşlerini hatırlatmak anlamlı olacaktır.

5. Bize göre, teknolojinin bizzat kendisi, yabancılaşma üzerinde etkili olmamalıdır (araştırmanın sonucu bu durumu desteklemektedir) zira, her kim açısından ve her nerede ele alınırsa alınsın çalışma faaliyeti ve dolayısı ile çalışma şartları, insan bakımından bir yaşamsal

amaç olmayıp, yaşamsal amaçlara (biyolojik varlığını devam ettirmek, mutlu olmak, içselliğini yaşamak vb.) ulaşmada bir araç niteliğindedir. Buna karşılık, teknolojik üretim biçiminin toplumsal yapıyı getirdiği nokta, artık çalışma faaliyetinin, yaşamsal amaçlar için bir araç olma yerine artık, yaşamı tanımlamakta kullanılan bir amaç haline gelmesidir. Çalışmanın ve dolayısı ile çalışma sürecinin yaşamsal amaçlar haline gelişi, makinanın değerini, insan yaşamının değerinin önüne çekmektedir. Böylece, eşya insandan daha değerli hale dönüşmekte ve bu durum giderek, insanın kendisini sahip olduğu eşyanın nitelik ve niceliklerine göre tanımlamasına ve değerlemesine yol açmaktadır. Sonuç olarak ortaya çıkan şey ise, yok olan insana ait değerlerin karşısında belki de Marx'ın fetiş kavramının altında yatan insanın yabancılaşmasının nedeni olsa gerektir. O halde, teknolojinin toplumu ve insanı kendi amaçları çerçevesinde yönlendirmesinin önüne geçebilecek tedbirlerin (örneğin, Schumacher'in insan yüzlü teknolojisi) alınması bir zorunluluk olarak ele alınmalıdır.

**SEKTÖRLERE GÖRE YÜZDELİK DEĞERLER CİNSİNDEN
KARŞILAŞTIRMALI TABLOLAR**

1. Toplam teste verdikleri cevaplara göre Çimento ve Otomotiv sektörlerinin yüzdelik değerler bakımından karşılaştırılması

Yabancılaşma Düzeyi	Otomotiv %	Çimento %
Yabancılaşma Yok	28.87	20.21
En Alt Düzeyde Yabancılaşma	26.29	30.57
Alt Düzeyde Yabancılaşma	21.13	26.94
Orta Düzeyde Yabancılaşma	22.16	18.13
Üst Düzeyde Yabancılaşma	1.03	3.11
En Üst Düzeyde Yabancılaşma	.52	1.04

(Tablo 1)

2. Güçsüzlük boyutu alt testine verdikleri cevaplara göre Çimento ve Otomotiv sektörlerinin yüzdeler bakımından karşılaştırılması

Güçsüzlük Duyguları Düzeyi	Otomotiv %	Çimento %
Yok	32.47	26.42
En Alt Düzey	21.65	19.69
Alt Düzey	24.74	28.50
Orta Düzey	16.49	26.42
Üst Düzey	3.61	4.15
En Üst Düzey	1.03	1.55

(Tablo 2)

3. Anlamsızlık boyutu alt testine verdikleri cevaplara göre Çimento ve Otomotiv sektörlerinin yüzdelik değerler bakımından karşılaştırılması

Anlamsızlık Duyguları Düzeyi	Otomotiv %	Çimento %
Yok	24.23	19.69
En Alt Düzey	19.07	19.69
Alt Düzey	21.65	28.50
Orta Düzey	31.96	26.42
Üst Düzey	2.58	4.15
En Üst Düzey	0.52	1.55

(Tablo 3)

4. Normsuzluk boyutu alt testine verdikleri cevaplara göre Çimento ve Otomotiv sektörlerinin yüzdeler değler bakımından karşılaştırılması

Normsuzluk Duyguları Düzeyi	Otomotiv %	Çimento %
Yok	44.33	43.01
En Alt Düzey	22.16	17.10
Alt Düzey	14.95	21.76
Orta Düzey	15.98	15.03
Üst Düzey	2.06	1.55
En Üst Düzey	0.52	1.55

(Tablo 4)

5. Kültürel Uzaklaşma boyutu alt testine verdikleri cevaplara göre Çimento ve Otomotiv sektörlerinin yüzdeler bakımından karşılaştırılması

Kültürel Uzaklaşma Duyguları Düzeyi	Otomotiv %	Çimento %
Yok	58.76	63.21
En Alt Düzey	19.59	15.54
Alt Düzey	11.34	8.26
Orta Düzey	9.28	10.88
Üst Düzey	1.03	1.04
En Üst Düzey	0.00	1.04

(Tablo 5)

6. Kendinden Uzaklaşma boyutu alt testine verdikleri cevaplara göre Çimento ve Otomotiv sektörlerinin yüzdelik değerler bakımından karşılaştırılması

Kendinden Uzaklaşma Duyguları Düzeyi	Otomotiv %	Çimento %
Yok	42.27	39.38
En Alt Düzey	22.16	22.80
Alt Düzey	16.49	16.06
Orta Düzey	16.49	18.65
Üst Düzey	2.06	2.07
En Üst Düzey	0.52	1.04

(Tablo 6)

7. Toplumsal Yalıtılmışlık boyutu alt testine verdikleri cevaplara göre Çimento ve Otomotiv sektörlerinin yüzdelik değerler bakımından karşılaştırılması

Toplumsal Yalıtılmışlık Duyguları Düzeyi	Otomotiv %	Çimento %
Yok	18.56	10.88
En Alt Düzey	24.74	18.13
Alt Düzey	19.59	29.02
Orta Düzey	33.51	33.16
Üst Düzey	2.06	7.25
En Üst Düzey	1.55	1.55

(Tablo 7)

KAYNAKÇA

ALKAN, Türker , ERGİL, Doğu ; Siyaset Psikolojisi, Turhan Kitapevi, Ankara 1980

ADLER, Alfred ; İnsanı Tanımak (Çev : Sabiha ÖZGÜ / Halis Özgü) Özgü yayınevi, İstanbul 1966

ALKAN, Türker; ERGİL, Doğu ; Siyaset Psikolojisi, Turhan Kitapevi, Ankara, 1980

ARVON, Henri ; Anarşizm (Çev : Ahmet KOTİL) Cep Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1991

ALVAREZ, Al ; İntihar ; Kan Dökücü Tanrı (Çev : Zuhâl Çil SARIKAYA) Öteki Yayınları, Ankara 1994

ADLER, Alfred ; Yaşama Sanatı (Çev : Kamuran ŞİPAL), Say Yayınları, İstanbul 1992

AKARSU, Bedia ; Çağdaş Felsefe, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1989

ARONSON, Ronald ; " The Individualist Social Theory of J. P. SARTRE " Western Marxism Printed by Unwin Brothers, Great Britain 1978

AKTAŞ, Ümit ; Toplumsal Hareketlerde Yöntem, Seçkin Yayıncılık, İstanbul 1989

BEN-AMITTAY, Jacob ; Siyasal Düşünceler Tarihi (Çev : M. Ali KILIÇBAY / Levent KÖKER) Savaş Yayınları, Ankara 1983

BALCI, Ersin ; İlerlemenin Öteki Yüzü, Alternatif Üniverite Yayınları, İstanbul 1992

BERDYAEV, Nicholas ; " Man and Machine ", MITCHAM, Carl; MACKEY, Robert; Philosophy and Tehnology, The Free Press, NewYork 1972

CAPRA; Fritzof ; Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası (Çev: Mustafa ARMAĞAN) İnsan Yayınları, İstanbul 1989

COPLESTON, Frederic ; HEGEL, Felsefe Tarihi, Cilt 7, İdea Yayınları, İstanbul 1985

COPLESTON, Frederic ; HEGEL, Felsefe Tarihi Cilt 7, Bölüm 1, İdea Yayınları, İstanbul 1985

CORRAZE, Jacques ; Eşcinsellik (Çev : İbrahim YAKUPOĞLU)
İletişim Yayınları, İstanbul 1991

COOPER, David ; Psikiyatri ve Anti-Psikiyatri (Çev:Güray Sakarya
ORAL) Öteki Yayınevi, Ankara 1994

COHN-BENDIT, Dany ; Hepinizi Öpüyorum (Çev:Kemal BAŞAR),
Metis Yayınları, İstanbul 1987

COHN-BENDIT Dany ; Biz Devrimi Çok Sevmiştik (Çev : Ragıp
DURAN) Afa Yayınları, İstanbul 1986

CANSEVER, Gökçe ; Klinik Psikolojide Değerlendirme Yöntemleri,
Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982

COHEN, Oskar P. ; " At - Risk Deaf Adolescents ", The Volta
Review 1993 (5), September 1991

ÇİFTER, İsmail ; Psikiyatri (Klinik Psikiyatri) G.Ü: B.Y.Y.O.
Basımevi, Ankara 1993

DURANT, Thomas J ; CHRISTIAN, Ollie ; " Socio-Economic
Predictors of Alienation Among The Elderly ", Aging and Human
Development, Vol: 31 (3), 1990

Devrimler ve Karşı Devrimler Tarihi Ansiklopedisi, Cilt 2

DELEUZE, Gilles; GUATTARİ, Felix ; Kapitalizm ve Şizofreni
(Çev : Ali AKAY), Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1990

DILMAN, İlham ; EXISTENTIALIST Critiques of Cartesianism,
Barnes and Noble Books, Great Britain 1993

ERGİL, Doğu ; Yabancılaşma ve Siyasal Eylem; Siyasal
Eylemcilerin Toplumsal Nitelikleri, A.Ü. S.B.F. B.Y.Y.O. Basımevi,
Ankara 1979

ERTEKİN, Yücel ; Stress ve Yönetim, T. O. D. A. İ. E. Yayınları,
Ankara 1993

ESİN, Pars ; İş Bölümü, Yabancılaşma ve Sosyal Politika, A.Ü.
S.B.F. Yayınları No : 502, Ankara 1982

EISENBERG, Sheldon - PATTERON, Lewis E ; Helping Clients
with Special Concern, Houghton-Mifflin Company, U.S.A. 1979

EL BEHİY, Muhammed ; Çağdaş İslam Düşüncesinin Oluşumu ve
Batı (Çev: İbrahim SARMIŞ) Girişim Yayınları, İstanbul 1986

ERGİL, Doğu ; " Yabancılaşma Kuramına İlk Katkılar ", A.Ü. S.B.F. Dergisi, Cilt 33, 1978, No: 3-4

FRANKL, Victor ; İnsanın Anlam Arayışı (Çev : Selçuk BUDAK) Öteki Yayınevi, Ankara 1993

FROMM, Erich ; Erdem ve Mutluluk (Çev: Ayda YÖRÜKAN) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Yayın no: 325, İstanbul 1994

FROMM, Erich ; İtaatsizlik Üzerine Denemeler (Çev: Ayşe SAYIN) Yaprak Yayınları, İstanbul 1987

FROMM, Erich ; Umut Devrimi (Çev: Şesa YEĞİN) Payel Yayınevi, İstanbul 1990

FROMM, Erich ; Özgürlük Korkusu (Çev: Roza HAKMEN) Yaprak Yayınları, İstanbul 1991

FROMM, Erich ; Kendini Savunan İnsan (Çev : Necla ARAT) Say Yayınları, İstanbul 1991

FROMM, Erich ; Sevme Sanatı (Çev : Işıtan GÜNDÜZ) Say Yayınları, İstanbul 1982

FROMM, Erich ; Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları (Çev : Aydın ARITAN), İstanbul 1981

FROMM, Erich ; Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum (Çev : Necla ARAT) Say Yayınları, İstanbul 1989

FROMM, Erich ; Özgürlükten Kaçış (Çev : Selçuk BUDAK) Öteki Yayınevi, Ankara 1994

FROMM, Erich ; Sahip Olmak ya da Olmak (Çev: Aydın ARITAN) İstanbul 1991

FEUERBACH, Ludwig ; Geleceğin Felsefesinin İlkeleri (Çev : Oğuz ÖZÜGÜL) Ara Yayıncılık, İstanbul 1991

FERENCZI, Sandor ; Cinsel Yaşamın Kökenleri (Çev : Hüsen PORTAKAL), Yaprak Yayınevi, İstanbul 1991

GUTHRIE, W.K.C. ; İlkçağ Felsefesi Tarihi (Çev: Ahmet CEVİZCİ), Gündoğan Yayınları, Ankara 1988

GÖZE, Ayferi ; Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınları, İstanbul 1989

GEÇTAN, Engin ; Varoluş ve Psikiyatri, Remzi Kitapevi, İstanbul 1992

GEÇTAN, Engin ; İnsan Olmak / Varoluşun Bireysel ve Toplumsal Anlamı, Adam Yayınları, İstanbul 1984

GÖKA, Erol; TÜRKCAPAR, M. Hakan ; Freud , Alternatif Üniversite Yayınları, İstanbul 1992

GÖZE, Ayferi ; Liberal, Marxist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1980

GEÇTAN, Engin ; Çağdaş İnsanda Normal Dışı Davranışlar, A.Ü. E.B.F. Yayınları 69, Ankara 1978

GÖKBERK, Macit ; Felsefenin Evrimi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979

GEÇTAN, Engin ; " Ergenlikten Yetişkinliğe Geçiş Dönemi Olarak Gençlik ", A.Ü. E.B.F. Yayınları 1981, Cilt 14, Sayı 1-2

GEÇTAN, Engin ; " İnsancı ve Varoluşçu Ekoller Açısından Birey-Kurum İlişkileri ve Sorunları ", Yönetim Bilimleri II. Ulusal Simpozyumu Bildirileri, T.O.D.A.İ.E. Yayınları, Ankara 1981

GOLDBERG, Herb ; Erkek Olmanın Tehlikeleri (Çev : Selçuk BUDAK), Öteki Yayınları, Ankara 1994

GUTHRIE, W.K.C ; The Sophists, Cambridge University Press, Great Britain 1991

GEÇTAN, Engin ; " Erich FROMM ve İnsancı Psikoloji ", A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı 1-2

GEMILL, Gary; OAKLEY, Judith ; " Leadership: An Alienating Social Myth ", Human Relations, Syracuse U. School of Management, N.Y. U.S.A. 1992, Feb. Vol: 45 (2)

GASSET, J. Ortega ; İhtisaslaşma Barbarlığı (Çev : Fatma VARIŞ), A.Ü. E.B.F. Dergisi Cilt 1, No: 1-4

HANÇERLİOĞLU, Orhan ; Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 7

HORNEY, Karen ; Kadın Psikolojisi (Çev : Seçuk BUDAK) Öteki Yayınevi, Ankara 1993

HEIDDEGER, Martin ; " Being and Human ", From Rationalism to Existentialism, University Press of America, 1985

HEGEL, G.W.F. ; Bütün Yapıtları (Seçmeler), (Çev : Hüseyin DEMİRHAN) Onur Yayınları, Ankara 1976

HORNEY, Karen ; Psikanalizde Yeni Yollar (Çev: Selçuk BUDAK)
Öteki Yayınevi , Ankara 1994

HORNEY, Karen ; Çağımızın Nevrotik Kişiliği (Çev : Selçuk BUDAK) Ekin Yayınevi, Ankara 1990

HÜBSCHER, Arthur ; Çağdaş Filozoflar (Çev : İsmail TUNALI)
Tur Yayınları, İstanbul 1980

HORNEY , Karen ; Ruhsal Çatışmalarımız (Çev : Selçuk BUDAK)
Öteki Yayınevi, Ankara 1990

HORNEY, Karen ; Nevrozlar ve İnsan Gelişimi (Çev : Selçuk BUDAK) Öteki Yayınevi, Ankara 1993

HEGEL, G. W. F. ; Tarihte Akıl (Çev : Önay SÖZER) Ara
Yayıcılık, İstanbul 1991

HEGEL, G.W.F. ; Estetik (Çev: Nejat BOZKURT) Say Yayınları,
İstanbul 1982

HILTON, Rodney ; Feodalizmden Kapitalizme Geçiş (Çev : Müge GÜRER / Semih SÖKMEN), Metis Yayınları, İstanbul 1974

İSEN, Galip ; " Prometheus'un Yüzüğü ", A.İ.T.İ.A. Yönetim
Bilimleri Fakültesi Yayınları, Cilt 1, Sayı 1-2

JASPERS, Karl ; Felsefe Nedir (Çev : İ. Zeki EYÜBOĞLU), Say
Yayınları, İstanbul 1986

JAMESON, Fredric ; Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin
Mantığı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994

KIERKEGAARD, Sören ; " Faith and the Subjective Individual : the
meaning of existens ", From Rationalism to Existentialism, Universty
Press of America, 1985

KUZGUN, Yıldız ; " Psikolojide İnsancı Yaklaşım ", Eğitim Bilimleri
Fakültesi Dergisi, Cilt 28, Sayı 1-2

KÖSE, Sevinç ; " Endüstri Alanında Stres Yaratan Ögeler-Stres
Yönetim ve Bir Uygulama " III. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel
Çalışmaları, Psikologlar Derneği Yayınları 1984

MERİÇ, Cemil ; Bir Dünyanın Eşiğinde, İletişim Yayınları,
İstanbul 1994

MERİÇ, Cemil ; Sosyoloji Notları ve Konferanslar, İletişim Yayınları, İstanbul 1994

MARCUSE, Herbert ; Negations, Hazell Watson and Viney Ltd. Great Britain 1967

MARCUSE, Herbert ; Tek Boyutlu İnsan (Çev : Seçkin ÇAĞAN) May Yayınları, İstanbul 1968

MAY, Rollo ; Yaratma Cesareti (Çev : Alper OYSAL) Metis Yayınları, İstanbul 1988

MANZUR, Perviz ; İslam ve Batı (Çev : Yusuf Ziya CÖMERT / İhsan DURDU) İnsan Yayınları, İstanbul 1990

MUSSEN, P. Henry ; CONGER, J.Joneway, KAGAN, Jerome ; " Identity, Values and Alienation ", Child Development and Personality Harper and Row Publishers, N.Y. 1979

MUŞTA, Celalettin ; Gabriel Marcelin Varoluşçuluğu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Klütür Eserleri Dizisi 117

NORMAN, Richard , SAYERS, Sean ; Hegel, Marx and Dialectic, The Harvesters Press. Sussex, Newjersey 1980

NASR, Seyyid Hüseyin ; İslamda Bilim ve Medeniyet (Çev : Nabi AVCI / Kasım TURHAN / Ahmet ÜNAL) İnsan YAYınları, İstanbul 1991

NORTHBOURNE, Lord ; İlerlemeye Farklı Bir Bakış (Çev : Deniz ÖZER) İnsan Yayınları, İstanbul 1989

NASR, Seyyid Hüseyin ; Makaleler I (Çev : Şehabettin YALÇIN) İnsan Yayınları, İstanbul 1995

OZANKAYA, Özer ; Toplum Bilime Giriş, A.Ü. S.B.F. Basımevi, Ankara 1976

OSKAY, Ünsal ; " Müzik ve Yabancılaşma ", A.Ü. S.B.F. B.Y.Y.O. Yıllığı No: 3 1979 -1980

ORNSTEIN, Robert E ; Yeni Bir Psikoloji (Çev : Erol GÖKA / Feray IŞIK) İnsan Yayınları, İstanbul 1992

OSKAY, Ünsal ; " C. Wrigith MİLLS ve Toplumbilimi Uncle Tom Olmaktan Kurtarma Çabalarındaki Yeri ", A.Ü. S.B. F. B.Y.Y.O. Yıllığı 1974 / 1976

PHILLIPS, James ; " Sartre and Psychoanalysis ", Psychiatry, Vol. 49, may 1986

RAUHALA Lauri ; Yorumsamacı Metabilim Işığında C.G. JUNG'un Temel Görüşleri (Çev: Erol GÖKA), Tezkire Dergisi

REICH, Wilhelm ; Gençliğin Cinsel Mücadelesi (Çev : Hüsen PORTAKAL) Yaprak Yayınevi, İstanbul 1991

RUBEN, David-Hilel ; Marxizm and Materyalizm, The Harvester Press-Sussex, Great Britain 1979

REUCHLIN, Maurice ; Psikoloji Tarihi (Çev : Tanju GÖKÇÖL) Cep Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1991

ROGERS, Dorothy ; " Ergenlikte Kültür ve Yabancılaşma " Ergenlik Psikolojisi (Der: Bekir ONUR), Hacettepe Taş Kitapçılık, Ankara 1985

RUSSEL, Bertrand ; Evlilik ve Ahlak (Çev : Öner ÜNALAN) Say Yayınları, İstanbul 1983

ROUSSEAU, Herve ; Dinler Tarihi, Gelişim Yayınları, İstanbul 197

SCHEWEITZER, Albert ; Out of My Life and Thought, Hanry Holt and Comp. Inc. U.S.A. 1993

SARTRE, J. Paul ; Varoluşçuluk (Existentialism), (Çev : Asım BEZİRCİ) Say yayınları, İstanbul 1990

SAYAR, Kemal; TÜRKÇAPAR, M, Hakan ; Antipsikiyatri , Alternatif Üniversite Yayınları, İstanbul 1992

SEEMAN, Melvin ; " Alienation and Conflict ", SMELSER, Neil j; SMELSER William T ; Personality and Social System, John Wiley and Sons Inc. N.Y. 1970

SERDAR, Ziyaüddin ; Hilal Doğarken; İslamda Bilgi ve Çevrenin Geleceği (Çev : Şehabettin YALÇIN) İnsan Yayınları, İstanbul 1994

SONGAR, Ayhan ; Psikiyatri, Geçit Kitapevi, İstanbul 1977

SOLOMON, Robert C. ; " Sartre and Frech Existentialism ", From Rationalism to Existentialism, Universty , Press of America, 1985

ŞERİATİ, Ali ; " Makinalaşmanın Tuzağında İnsan ", İnsan ve Teknoloji (Derleme, Çev : Taha KILIÇ), İnsan Yayınları, İstanbul 1992

TELMAN, Nursel ; İş Psikolojisi, Amaç Basımevi, İstanbul 1987

THIELE, Leslie Paul ; " Heidegger on Freedom: Political not metaphysical ", American Political Science Review, Vol: 88, No: 2 June 1994

TOLAN, B./ İSEN, G./ BATMAZ, V. ; Ben ve Toplum, Sosyal Psikoloji 1, Teori Yayınları, Ankara 1985

TOLAN, Barlas ; Çağdaş Toplumun Bunalımı (Anomi ve Yabancılaşma) A.İ.T.İ.A. Yayınları No 166, Ankara 1981

TOLAN, Barlas , Toplum Bilimlerine Giriş, Gazi Üniversitesi Yayınları No. 42, Ankara 1985

THERBORN, Göran ; " The Frankfurt School ", Western Marxism, Printed by Unvin Brothers, Great Britain 1978

TAN, Hasan ; Psikolojik Yardım İlişkileri, Mili Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul 1992

URICK, Ronald V ; Alienation, Prentice - Hall Inc. U.S.A. 1970

VİLAR, Ester ; Kölenin Mutluluğu (Çev : Selçuk BUDAK), Öteki Yayınları, Ankara 1994

VLASTOV, Gregory ; Socrates, Cambridge Universty Press, Great. Britain 1991

WOLFENSTEIN, Eugene Victor ; " Mr. Moneybags Meets the Rat Man: Marx and Freud On the Meaning of Money " Poiitical Psychology, Vol: 14 No: 2, 1993

WEBER, Alfred ; Felsefe Tarihi, (Çev: V. Eralp) Sosyal Yayınlar, İstanbul 1991

YAKAR, Cenap ; İnançlar ve Tutumlar Üzerine, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1988

ZİJDERVELT, Anton C. ; Soyut Toplum, (Çev: Cevdet CERİT) Pınar Yayınları, İstanbul 1985

Bu çalışma bir Üniversitede doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Cevaplayarak yardımcı olduğunuz için şimdiden teşekkür ederiz.

Bu ölçekteki cümlelerin tamamına cevap vermeniz çalışma açısından oldukça önemlidir. Lütfen boş bırakmayınız.

Arka sayfada bir insanın hayata ilişkin konularla ilgili duygularını ya da kanaatlerini tanımlayan cümleler bulunmaktadır bunları okuyarak sizin duygu ya da kanaatlerinize uygunluk durumuna göre karşılarında yer alan; Çok uygun, Biraz uygun, Kararsızım, Uygun değil, Hiç uygun değil seçeneklerinden birini işaretleyiniz. Bununla ilgili bir örnek aşağıdadır.

	Çok uygun	Biraz uygun	Kararsızım	Uygun değil	Hiçuygun değil
Gelecekte herşeyin daha güzel olacağına inanıyorum.		X			

LÜTFEN CEVAPLAMAYA BURADAN BAŞLAYINIZ.

Yaşınız: a) 18-25 b) 26-30 c) 31-35 d) 36 ve üstü

Cinsiyetiniz: a) Erkek b) Kadın

Öğrenim Durumunuz: a) İlk ok. b) Orta Ok. c) Lise d) Endüstri Meslek lis.
e) Üniversite

Medeni durumunuz: a) Evli b) Bekar

Evli iseniz

Çocuk sayısı : a) 1 b) 2 c) 3 d) 4 ve daha çok

Aylık ücretiniz : a) 5-10 milyon b) 10-15 milyon c) 15 mil.ve üstü

Şu anda bu fabrikada/iş yerinde

yaptığınız iş :

Bu fabrikada/iş yerinde kaç yıldır çalışıyorsunuz:

a) 1-5 b) 6-10 c) 11-15 d) 16-20 e) 21 yıldan fazla

Çok Biraz Karar- Uygun Hiçuygun
Uygun Uygun sızım Değil Değil

- 1-Bu dünyada ne amaçla yaşadığımı bile
bilmiyorum. . . . () . . () . . () . . () . . . ()
- 2-Bana göre bu toplumla ilgili her şey
silinip yeniden yazılmalıdır. . . . () . . () . . () . . () . . . ()
- 3-Nekadar uğraşırsam uğraşayım hayatımda
başarılı olamam gibi geliyor. . . . () . . () . . () . . () . . . ()
- 4-Kendimi çok yalnız hissediyorum. () . . () . . () . . () . . . ()
- 5-Coğu kez duygularımın bana ait olmadığı
hissine kapılıyorum. . . . () . . () . . () . . () . . . ()
- 6-Bu toplumun hayat anlayışından rahatsız
oluyorum. . . . () . . () . . () . . () . . . ()
- 7-Bence hayat, mutsuzluktan başka
birşey değil. . . . () . . () . . () . . () . . . ()
- 8-iş yerindeki ve çevremdeki insanlarla
anlaşamıyorum. . . . () . . () . . () . . () . . . ()
- 9-Coğu kez sabahları güne başlamak için
yeterli gücümün olmadığını hissederim. . . . () . . () . . () . . () . . . ()
- 10-Beni bu dünyada hiç kimsenin
istemediğine inanıyorum. . . . () . . () . . () . . () . . . ()
- 11-insanlar beni ya anlamıyorlar
ya da yanlış anlıyorlar. () . . () . . () . . () . . . ()
- 12-insanlar çok değişti artık hiç kimseyi
anlamıyorum. . . . () . . () . . () . . () . . . ()
- 13-Bana hayatın bir anlamı yokmuş gibi
 geliyor. . . . () . . () . . () . . () . . . ()
- 14-Bana göre toplumsal yapının değişmesi
için her yola baş vurulmalıdır. . . . () . . () . . () . . () . . . ()
- 15-iş hayatında başarılı olmak için uğraş
mak hoş nasıl olsa kimse umursamaz. . . . () . . () . . () . . () . . . ()
- 16-Dertlerimi paylaşabileceğim bir arkada
şım bile yok. . . . () . . () . . () . . () . . . ()
- 17-Aynaya her baktığımda sanki kendimi ilk
kez görüyormuş gibi oluyorum. . . . () . . () . . () . . () . . . ()

Çok Biraz Karar Uygun Hiçuygun
Uygun Uygun sızım Değil Değil

- 18-Çoğu kez nelerden hoşlanıp,
nelerden hoşlanmadığımı bile () . () . () . () . ()
bilmiyorum.
- 19-Çalışırken hep aynı şeyleri
tekrarlamaktan zihnim bulanıyor. () . () . () . () . ()
- 20-Bu düzende insanların alkol ve
uyuşturucu kullanmaları çok normal. () . () . () . () . ()
- 21-Çoğu zaman hiç birşey yapmadan
yaşamak için büyük bir özlem duyarım. () . () . () . () . ()
- 22-Çoğu kez kendimi bir ada'da tek
başımymışım gibi yalnız hissederim. () . () . () . () . ()
- 23-Çevremdeki insanların yaptıkları
şeyler bana anlamsız geliyor. () . () . () . () . ()
- 24-Çoğu zaman içimden geçen şeyleri
yapamadığımı daha iyi anlıyorum. () . () . () . () . ()
- 25-Böyle bir dünyada insanların mutlu olduk
larını söylemeleri bana garip geliyor. () . () . () . () . ()
- 26-Diğer insanlarla hiç bir konuda anlaşı-
mıyorum. () . () . () . () . ()
- 27-Amacı ne olursa olsun kalabalık bir grup
ta olmaktan hoşlanmıyorum. () . () . () . () . ()
- 28-Bazen en yakın arkadaşlarımı bile tanıma
dığım hissine kapılıyorum. () . () . () . () . ()
- 29-Çoğu kez bu dünyada yaşayan ben'le, içim
deki ben'in ayrı kişiler olduğu duygusuna
kapılırım. () . () . () . () . ()
- 30-Sağlığıma çok özen göstermiyorum nasılsa
bir gün öleceğiz. () . () . () . () . ()
- 31-Bu zamanda yanlışla doğruyu ayırd etmekte
güçlük çekiyorum. () . () . () . () . ()
- 32-Bu ülkede herşeyi kontrol edenler var
ve onlar istemeden ben ve benim gibi. () . () . () . () . ()
insanların birşeyleri değiştirmesi
imkansız.

Çok	Biraz	Karar	Uygun	Hiçuygun
Uygun	Uygun	sızım	Değil	Değil

33-Komşularım ya da arkadaşlarımla karşı
laştığımda, onları ilk kez görmüşüm . . . (). . (). . (). . (). . .()
qibi olur.

34-Bu Ülkeyi kim idare ederse etsin, artık. . (). . (). . (). . (). . .()
beni ilgilendirmiyor.

35-Çoğu zaman zihnim öyle bulanıyorki, kim . .(). . (). . (). . (). . .()
olduğumu ve neden yaşadığımı bile
bilemez oluyorum.

36-Aileme karşı sorumluluklarımdan(). . (). . (). . (). . .()
korkuyorum.

